T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP BİLİM DALI

CUMHURİYET GAZETESİ'NE GÖRE II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ALMANYA (1939-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Havva DOĞAN
104202052007

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Dursun GÖK

KONYA - 2014

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı Havva DOĞAN		
Numarası 104202052007		
Ana Bilim / Bilim Dalı Tarih/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ■	Doktora ☐
Tezin Adı CUMHURİYET GAZETESİ'NE GÖRE II.DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ALMANYA(1939-1945)		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Alâaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu 42079
KONYA Telefon : (0 332) 241 05 21-22 Faks : (0 332) 241 05 24
e-posta : sosbilens@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ : www.sosyalbil.selcuk.edu.tr

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı Havva Doğan	
Numarası 104202052007	
Ana Bilim / Bilim Dalı Tarih/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	
Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora □
Tez Danışmanı Yrd.Doç.Dr. Dursun Gök	
Tezin Adı Cumhuriyet Gazetesi'ne Göre II. Dünya Savaşı Döneminde Almanya(1939-1945)	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Cumhuriyet Gazetesi'ne Göre II. Dünya Savaşı Döneminde Almanya(1939-1945)" ..... başlıklı bu çalışma 24../..06../..2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yılmaz	Yrd.Doç.Dr.Dursun GÖK S.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	Yrd. Doç. Dr. Coşkun Benhür

Alâaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu 42079
KONYA Telefon : (0 332) 241 05 21-22 Faks : (0 332) 241 05 24
e-posta : sosbilens@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ : www.sosyalbil.selcuk.edu.tr

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Havva Doğan
	Numarası	104202052007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç.Dr. Dursun Gök
	Tezin Adı	CUMHURİYET GAZETESİ'NE GÖRE II.DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ALMANYA (1939-1945)

ÖZET

Dünya 20.yy'da iki büyük savaşa sahne olmuştur. Bu savaşlardan ikincisi, birincisine göre daha kapsamlı oldu ve yıkımı daha büyük oldu. Birinci Dünya Savaşının sonunda imzalan anlaşmalar, İkinci Dünya Savaşına sebebiyet verdi. Bu anlaşmalardan en çok zarar gören devletlerden biri de Almanya oldu. Versay anlaşması ile Almanya büyük sıkıntılara sürüklendi ve bundan sonra Almanya'nın tek hedefi Versay Anlaşması'nın getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak olmuştur. Tüm bu sıkıntılar içinde, Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi kolay olmuştur. Hitler ile birlikte de iç ve dış politikada hareketlenmeler meydana gelmiştir. Hitler'in üç hedefi vardı. Versay Anlaşması'nın kısıtlamalarından kurtulmak, tek millet tek devlet ilkesini gerçekleştirmek ve hayat sahası, yani Almanların yaşadığı tüm toprakları Almanya sınırlarına dahil etmek. Tüm bu amaçlarla birlikte, Hitler'in öncülüğünde dünya hızlı bir şekilde, savaşa sürüklenmek zorunda kaldı. avrupa bu savaş ile mücadele ederken, Türkiye'nin tek hedefi vardı, savaş dışı kalmak. Avrupalı devletler Türkiye'yi savaşa sokmak için uzun uğraşlar vermişler ve Türkiye'yi zaman zaman zor durumda bırakmışlardır. Fakat her şeye rağmen Türkiye başarılı bir dış politika örneği sergileyerek savaşın dışında kalmayı başarmıştır. İşte dünyada ve Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken basın da, bu gelişmeleri hem haberlerle, hem de yazarların makaleleri ile halkı bilgilendiriyordu. Ancak basın savaş döneminde hükümet kararları ile bazı sınırlamalara maruz kalmıştır. Dönemin en çok satan gazetelerinden biri olan Cumhuriyet de savaş döneminde, Almanya yanlısı bir tutum sergilemiştir. Genel olarak Türkiye Cumhuriyeti ile paralel bir çizgide yer almış ve politikasını devlet politikasına göre belirlemiştir. Gazetenin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi'dir. Aynı zamanda Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi de savaş döneminde gazete de başyazarlık yapmıştır. Abidin Daver, Muharrem Feyzi Togay, H. Emir Erkilet bu dönemde gazetenin önemli yazarları olmuştur.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Havva Doğan
	Numarası	104202052007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd.doç.Dr.Dursun Gök
	Tezin İngilizce Adı	According to the Cumhuriyet Newspaper in the Second World War (1939-1945)

SUMMARY

In the 20th century, the world has been witness of two great wars. The second of these wars was extensive and was more destructive than first. The treaty that signed at the end of the First War cused Second World War. One of the countries damaged by these treaties was Germany. After the war Germany was dragged a lot of trials and after this the only aim of the Germany was to figure out the diffuculties of treaty af Versailles. In all these troubles the accession of Nazi Party was easy. With Hitler, activations occured in domestic and foreign policy. Hitler had got three aims. First was to figure out the troubles, second was to achieve the principle of unitary state and third was life space in other words incorparation of the lands which Germans lived. With all these aims the world was dragged into war under the leadership of Hitler. While the europa strugge with this war, Turkey had got only one aim and that was to stay out of the wa, Turkey had got only one aim and that was to stay out of the war. Europan countries wanted to include Turkey to battle and occasionaly they left Turkey in a diffucult sitiuation. Nonetheless Turkey achieved to stay out of the war by successful foreign policy.

When these events occured both in Turkey and in the world, the press was informing people with news and essay. But the press was censored with decision of goverment in the war time. One of the best sellers n the era, Cumhuriyet, showed biased behaviour in the war time. Generally it located in parelle with Republic of Turkey and determined it's policiy acoording to Turkısh Goverment. The owner of the newspaper and the editorial writer was Yunus Nadi. In war time Nadir Nadi, who was son of Yunus Nadi, was also editorial writer of the newspaper. In this era Abidin Daver, Muharrem Feyzi Togay, Ömer Rıza Doğrul, H. Emin Erkilet were the writers of Cumhuriyet.

ÖNSÖZ

Yazılı ve görsel basın bizleri bilgilendirirken tüm dünyaya ait görüntüler de sunarlar. Bir bakıma dünyayı algılamamızı önemli ölçüde etkilerler. Cumhuriyet, Türkiye'deki gazeteler arasında en kıdemli olanıdır.

29 Ekim 1923 Cumhuriyet'in ilanının üzerinden iki ay geçtiği halde, İstanbul basını ile Mustafa Kemal arasındaki soğukluk sürüyordu. Bu çatışmayı gidermek için Akşam gazetesinin başyazarı Necmettin Sadak'ın önerisi ve arabuluculuk girişimleriyle İstanbul basını ile Mustafa Kemal arasında 5 Ocak 1924 günü İzmir'de bir toplantı yapıldı. Toplantıya, Tanin'den Hüseyin Cahit Yalçın, Vatan'dan Ahmet Emin, Tercüman'dan Şükrü Baban, Akşam'dan Necmettin Sadak, İkdam'dan Celal Nuri ve Ahmet Cevdet katıldı. Toplantının bitiminden sonra, Mustafa Kemal, Yunus Nadi'yi çağırarak, Cumhuriyet'in ilk adımlarını attı. Yunus Nadi, o sırada Ankara'da Basın Yayın Genel Müdürü olarak çalışan Zekeriya Sertel'e İstanbul'da beraber çalışmayı önerdi. Zekeriya Sertel, ABD'de Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik eğitimi görmüş, Kuvayı Milliye sırasında Ankara'ya gelerek Kuvayı Milliye'nin Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevini yürüten genç bir yurtseverdi. Cumhuriyet ilkelerine bağlı olan Zekeriya Sertel, bu öneriyi kabul etti.

Cumhuriyet'in yayına hazırlanma hazırlıkları Nisan 1924 sonunda tamamlanabildi ve Cumhuriyet'in ilk sayısı 7 Mayıs 1924'te çıktı. Gazetede Yunus Nadi ve oğlu Nadir Nadi başmakaleler yazdı. Aynı zamanda bu dönemde Muharrem Feyzi, Ömer Rıza Doğrul, Abidin Daver ve bazı zamanlarda H.Emir Erkilet makaleler kaleme aldı.

Bu çalışmanın konusu, Cumhuriyet Gazetesi'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) Almanya'ya bakışıdır. Dönemin önemli olayları geniş bir çerçeveye alınarak işlenmiş, bu önemli olaylara gazetenin yaklaşımı incelenmiştir. Bu çalışma ile Cumhuriyet Gazetesi'nin bu dönemde Almanya'nın politikalarını, ülkeyi savaşa nasıl sürüklediğini ve dönemde Türkiye ile olan ilişkilerini gazetenin gözüyle değerlendirmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın kapsamı, 1939-1945 yılları arasıdır, ancak olayları bir bütün içerisinde inceleyebilmek için, savaş dönemine gelmeden evvel, Hitler'in iktidara gelişiyle birlikte meydana gelen gelişmelere de değinilmiştir.

Bu çalışmada elbette ki, araştırılan dönemdeki bütün olaylar incelenmemiş, bazı dönemler ve olaylarla sınırlandırılmıştır. Olayların seçiminde temel etken, toplumsal

etkiliktir. Amacımız, dönemin olaylarını hatırlatmak ya da aktarmak suretiyle tarihi yeniden yazmak değildir. Yalnızca, ele alınabilen bazı önemli olayların gazeteye nasıl yansıdığı, gazetenin yayın politikası ve iktidar ile ilişkisi ön plana çıkarılmıştır.

Cumhuriyet'in de savaştaki politikası dalgalı bir seyir izlemişse de, genel olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk basınında Almanya'yı destekleyen yayın organlarından birisi olmuştur. Ancak, bu dönemde devlet politikasının nasıl olduğu, Cumhuriyet'in neden Almanya yanlısı politika izlediği önemli bir sorudur. Günümüzde, sosyal demokrat çizgide yer alan gazete, ellili yılların sonlarına kadar, aşağı yukarı tüm müesses basın organlarımızla birlikte, ateşli bir anti-komünizm politikası gütmüştür.

Çalışma hazırlanırken, tarihsel araştırma yöntemi kullanılmış, yazılı tarih araştırma tekniğine başvurulmuştur. Dönemin önemli olayları hakkında bilgi edinebilmek için birçok kaynak incelenmiş, makale okunmuştur. Belge tarama yöntemi çalışmanın önemli yöntemlerinden biridir. İçerik analiziyle gazetenin eski sayıları üzerinde derin incelemeler yapılmış, söylem analiziyle de gazetenin konulara bakışı yorumlanmaya çalışılmıştır. Gazetenin 1938-1945 yılları arasında çıkan tüm sayıları incelenmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, olayları bir bütün olarak incelemek amacıyla, 1934, 1935, 1936, 1937 yıllarından da önemli gelişmelerin oluşuna göre, gerekli görülen bazı ayları, günleri incelenmiştir. Gazetelere Selçuk Üniversitesi gazete arşivinden ulaşılmıştır. Ulaşılamayan yahut net olarak okunamayan kısımlarına Cumhuriyet Gazetesi'nin online arşivinden ulaşılmıştır. Bununla birlikte, çalışma içerisinde geçen, basındaki polemikleri aktarmak amacıyla, Tan ve Yeni Sabah Gazetelerinin ilgili günleri de incelenmiş ve kullanılmıştır. Arşiv belgeleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin edilmiştir. Kullanılan bazı makaleler Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu'ndan temin edilmiştir. Gazete, makale ve basılı eserlerin yanısıra Bozkurt, Ergenekon, Yeni Adam, Yeni Birlik, Yurt ve Dünya dergilerine bakılmış, fakat dergilerde daha çok iç politika, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler ele alındığı için kullanılmamıştır. Akbaba Dergisinden bazı karikatürler kullanılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, savaşın çıkış nedenleri ve Hitler'in iktidara gelişiyle birlikte uyguladığı yayılmacı politika ile savaşa geden süreç; ikinci bölümünde savaş yıllarında Almanya'nın saldırdığı yerler ve Hitler'in ölümüne değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise, savaş döneminde Türk-Alman ilişkileri, diğer devletlerin Türkiye'yi savaşa sokma çabaları ve Türk basınının durumuna değinilmiştir.

Tezimin oluşmasında katkı sağlayan danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Dursun Gök başta olmak üzere bütün hocalarıma ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Havva DOĞAN

KISALTMALAR

Age: Adı geçen eser

Agm: Adı geçen makale

Agt: Adı geçen tez

Bkz: Bakınız

MC: Milletler Cemiyeti

TC: Türkiye Cumhuriyeti

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

SA: Silahlı Milis Kuvvetleri

SS: Koruma Timi

NSDAP: Nasyonal Sosyalist Partisi

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT vi
ÖNSÖZ iii
KISALTMALAR vi
İÇİNDEKİLER vii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞ YILLARI(1939-1945)

A) SAVAŞ AREFESİ 25
1. Çekoslavakya Meselesi 25
2. Memel'in Alınması 30
3. Danzig Meselesi 31
B) ALMANYA'NIN ÜSTÜNLÜK DÖNEMİ (1939-1941) 35
1. Savaş'ın Başlaması ve Polonya'nın İşgali 46
2. Danimarka ve Norveç'in İşgali 42
3. Fransa'nin Çöküşü 44
4. İngiltere Muharebesi 46
5. Balkanların ve Girit'in İşgali 47
6. Alman-Sovyet Savaşı 46
7. Almanya'da Sosyal Hayat 51
C) ALMANYA'NIN GERİLEME DÖNEMİ (1942-1943) 52
1. Stalingrad Yenilgisi ve Hitler'in Bolşevizmle Mücadelesi 52
2. Muhalefetin ve Yahudilerin Durumu 54
3. Gerileme Yıllarında Almanya'da Sosyal Hayat 53
C) YENİLGİ YILLARI VE SAVAŞIN SONU 54
1. Hitler'e Suikast 55
2. Almanya'nın Teslim Olması 57
3. Hitler'in Ölümü 58

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ (1939-1945)

A) 1939-1942 DÖNEMİNDE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ 61
1. Türkiye'nin İttifak Arayışları ve Almanya'nın Tepkisi 62
2. Alman Propaganda Faaliyetleri 66
3. Von Papen'in Ankara Büyük Elçiliği ve Siyasi Faaliyetleri 73
4. Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabası 76
5. Mihver Bloğunun Balkanlara Girmesi 78
6. Irak'ta Alman Yanlısı Darbe 81
7. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı 83
8. Alman-Sovyet Savaşı ve Türkiye 86
9. Nazi Yönetiminin Turancılık-Irkçılık Faaliyetleri 88
B) 1943-1945 DÖNEMİNDE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ 89
1. Müttefik Devletler'in Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları 89
2. Türkiye'de Alman Gizli Örgüt Faaliyetleri 92
3. Türk-Alman Ticaret Anlaşması ve Krom Sorunu 94
4. Boğazlardan Geçiş Meselesi ve Menemencioğlu'nun İstifası 97
5. Almanya ile İlişkilerin Kesilmesi ve Türkiye'nin Almanya'ya Savaş İlanı 99
6. Savaşın Sona Ermesiyle Birlikte Türkiye'nin Durumu 102
C) SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK BASININ DURUMU VE CUMHURİYET GAZETESİ 104
1. Cumhuriyet-Tan Polemiği 109
2. Nadir Nadi-Hüseyin Cahit Yalçın Polemiği 112
3. Emir Erkilet-Hüseyin Cahid Yalçın Polemiği 114

SONUÇ 116

KAYNAKÇA 120

EKLER 135

GİRİŞ

1919 Paris Barış Konferansı'na katılan devlet adamları I. Dünya Savaşı'nı " tüm savaşları sona erdiren savaş" olarak nitelendirseler de, savaş sonunda imzalanan anlaşmalar yeni bir savaşın tohumlarını attı. Büyük devletlerin çıkarlarına uygun olarak yapılan bu antlaşmalarla, bir düzenin kurulduğu görülmekle beraber aslında uluslararası ilişkilerde birçok sorunu da beraberinde getirdi. Sorunların çözümü için önlemler alınmaya çalışılsa da 1939'da yeni bir savaşın çıkmasına engel olunamadı[1]. II. Dünya Savaşı, büyük ölçüde I. Dünya Savaşı'nı bitiren anlaşmalardaki haksızlıklardan doğdu.[2]

I.Dünya Savaşı sonrası, savaşın verdiği ganimetlere doyamayan, hatta amaçlarına ulaşamayan devletler, yeni bir savaşın hazırlıklarına hemen giriştiler. Güçlenmek için sanayileşiyor, askeri sanayi kuruyor ve silahlanma yarışına başlıyorlardı. Bir takım devletler arasında ikili çarpışmalar bile oluyordu. Öyle ki, sanki I. Dünya Savaşı bitmemiş, geçici olarak duraklamış havası vardı. Bu duraklama içerisinde yeni bir savaşın peşinde olan sömürgeci devletler var gücüyle hazırlanıyordu.[3]

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan anlaşmalardan memnun olmayan devletlerin başında Almanya gelmekteydi. Versay Anlaşması, Almanya'ya kısıtlamalar getirmekteydi. Almanya da Versay Anlaşması'nın getirdiği hükümlerden kurtulmak için girişimlerde bulundu.[4]

Fransa ise I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın kendisinden intikam almasından kaygılanıyordu. Bu durum Fransa'yı Alman saldırısına karsı tedbirler aramaya yöneltti. Bu amaçla Ren Bölgesini Almanya'dan almak istedi. Fakat İngiltere ve Amerika bunu kabul etmedi. Fransa'ya Almanya'nın saldırısına karşı, ortak garanti vermeyi teklif ettiler. Fransa bu teklifi kabul etti. Fakat daha sonra Amerikan senatosu, bu antlaşmayı kabul etmeyince

İngiltere'nin ittifakı da yürürlüğe girmedi. Fransa, Almanya'ya karşı İngiltere ile Amerika'yı yanına alamayınca, Almanya'nın etrafındaki küçük devletlerle ittifak kurma yoluna gitti.

---

1 Baskın Oran,*Türk Dış Politikası I*, İletişim Yay., İstanbul 2002, s.400
2 Oral Sander**,** *Siyasi Tarih (1918-1994),* İmge Yay., Ankara 1996, s.97
3 Baki Öz, *Bıçağın Sırtında Siyaset,* Can Yay.İstanbul 1996, s.9
4 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994),* Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.522

7 Eylül 1920'de Belçika, 19 Şubat 1921'de Polonya ve 25 Ocak 1924'te de Çekoslovakya ile ayrı ayrı ittifak antlaşmaları imzaladı. Fakat bunlar da Fransa'ya istediği güveni veremedi. Bunun üzerine Fransa Milletler Cemiyeti'ne yöneldi. Fakat Milletler Cemiyeti'nden de beklediği yardımı göremedi. Bu durum Fransa'nın Locarno Antlasması'nı imzalamasına neden oldu.[5]

Ayrıca bu tarihlerde Almanya'da tamirat ve tazminat sorununda Fransa ile iyi ilişkiler kurarak çözmek istiyordu . Alman hükümeti, 1925 Şubatında Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya arasında saldırmazlık paktı kurulmasını Fransa'ya teklif etti . Böylece Fransa ile Almanya arasındaki iliskilerde yumuşama basladı. Görüşmeler sonucunda 16 Ekim 1925'te Locarno Antlaşması hazırlandı ve 1 Aralık 1925'te imzalandı.[6]

Locarno Antlaşması ile Almanya 1926'da Milletler Cemiyeti'ne üye oldu ve böylece Avrupa büyük devletler arasına girmiş oldu.[7]

Yeni bir dünya savaşı peşinde olan Almanya ile İtalya Avrupa'da, Japonya ise Asya'da yer alıyordu. Bu devletler I. Dünya Savaşı'nda paylarını alamamış, dünyayı yeniden paylaşamamış, dahası paylaşım zararlarına sonuçlanmıştı. Sömürgeci devletler arasına katılamamış; Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu sömürge alanlarına yayılamamış, Avrupa anakarasının dışına çıkamamışlardı.[8]

İngiltere, Avrupa'da günden güne büyüyen Alman tehlikesini bertaraf etmek ve uzun yıllar ihmal edilen askeri hazırlıkları yapılıncaya kadar barış yoluyla vakit kazanmak peşindeydi. Münih antlaşmasında Hitlerin isteklerine boyun eğmesi de bu arzunun bir görünüşü idi. Bilhassa;

a) Akdeniz'in emniyetini ve Süveyş yolunu eminiyette tutmak

b) Ticaret pazarlarını başka ellere kaptırmamak

c) Uzak doğuda ve orta Şarktaki Arap alemi üzerindeki maddi ve manevi nüfusunu muhafaza etmek

---

5 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarih 1914- 1994*, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Yay.,Ankara,1997, s.160.
6 Uçarol, *age*, s.525
7 Armaoğlu, *age*, s.161
8 Öz, *age*, s.9

d) Alman yayılmasını önleyebilmek için Amerika'nın da katılacağı kuvvetli bir müttefik grubu yaratmak sistemini uzun vadeli plan olarak hazırlıyordu.[9]

Rusya, Birinci Dünya Savaşı sonunda ve komünizmin kuruluş devirlerindeki savaşta müttefikleri dahil, tekmil Avrupa ve büyük küçük devletlerinin rejimin boğulması için nasıl saldırıya geçtiklerini unutmamıştı. Bu düşüncelerin etkisi altında çıkacak bir savaşta, kapasitelerin çatışmasından doğacak dünya buhranından faydalanarak beynelmilelcilik rejimini yayma ve savaş sonunda kuvvetli kalarak söz sahibi olmayı tasarlamakla beraber, Almanya'nın her gün biraz daha artan kuvvetini endişe ile karşılamaktaydı. Baltık devletleri ve Finlandiya hükümetlerine yaptığı baskılarla batı sınırını daha uzaklardan emniyet altına almak tedbirini alıyordu.[10]

Romanya, Avrupa'nın buğday ambarı durumunda olan hububat bölgesi ve zengin petrol kaynaklarıyla, doğu ve batının dikkat nazarlarını üzerinden ayırmadıkları bir devlet olarak dünya siyasi buhranlarının başlangıç devirlerini endişe ile izliyordu. Belçika, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg devletleri jeopolitik durumları gereği mevcudiyetlerini devam ettirmek için bir zümreye katılmak zorundaydılar.[11]

Merkezi Avrupa'daki Macaristan, Avusturya, Çekoslavakya, Polonya, Finlandiya, Balkan devletleri bu savaşta çarpışacak büyük devletlerden hangisinde menfaatlerini bulabilirlerse, o tarafa geçerek bu savaşın dışında kalamayacaklarını biliyor ve mümkün oldukça tarafsızlıklarını korumaktan yana bir tavır sergiliyorlardı.[12]

İtalya ise yenen devletlerden olmasına rağmen, durumdan umduğu ölçüde yararlanamadı. "Üvey evlat" muamelesi gördü. Habeşistan, Kuzey Afrika, Arnavutluk, Ege Adaları ve Batı Anadolu kıyılarında gözü vardı. Mondros Ateşkes Antlaşması gereği Batı Anadolu'yu almışken, Paris Konferansı'nda bu bölgeler Yunanistan'a verilerek İtalya daha güneye itildi. Bu sonuç İtalya'yı hızlandırdı.[13]

Japonya, Uzakdoğu'da bir imparatorluk kurma çabasındaydı. Çin'e saldırıyor, İngiltere ve Fransa gibi devletleri Asya'dan kovarak rakipsiz kalmak istiyordu.[14]

---

[9] Salih Polatkan, *Birinci ve İkinci Dünya Savaşları***,** Gül Matbaası, İstanbul, 1986, s.176
[10] Polatkan, *age,* s.176
[11] Polatkan, *age*, s.177
[12] Polatkan, *age*, s.177
[13] Polatkan, *age***,** s.216; Öz,*age***,** s.11
[14] Polatkan, *age,* s.216; Öz,*age***,** s.11

Bu düşünce ve amaçlar nedeniyle savaşlar başgösteriyordu. İlk kez 1931'de Japonya Mançurya'ya saldırdı. 1935'te İtalya Habeşistan'ı aldı. Bu ara İspanya'da iç savaş başladı. 1936'da Alman askerleri, askerden arınmış ren bölgesini Fransa'dan aldılar. 1937'de Japonya Çin'e saldırmaya başladı. 1938'de Almanya Avusturya'yı, daha çok Çekoslavakya'nın Südetler Bölgesini, 1939 Mart'ında da tümünü aldı. Aynı yıl Almanya, Polonya ile olan anlaşmasını tek yanlı kaldırarak, Danzing'e bir yol istedi ve olaylar bu şekilde ilerlemeye başladı.[15]

Hitler 30 Ocak 1933'de hükümeti kurduğunda,[16] iktidarını sağlamlaştırmak, totoliter devlet yapısını oluşturmak ve ülkesini Versailles hükümlerinden kurtararak savaşa hazırlamak için 1933-1939 yılları arasında bir çok önlem almıştır. İktidarını sağlamlaştırmanın ilk adımını, Alman meclisini Şubat 1933'te kapattırarak atmıştır. Aynı zamanda Alman Komünist partisi KPD'nin her türlü gösterisini yasaklamış, basın ve hürriyet toplantısını kısıtlamış, Prusya eyalet meclisinin kapanmasına yönelik Prusya Başkanı Von Papen'e yetki verilmesini sağlamıştır. Ardından Prusya Komiseri Göring'e SA, SS ve Çelik Miğfer mensuplarından oluşan 50 bin kişilik bir yardımcı polis teşkilatı kurdurtmuş, 5 mart 1933'te çıkan meclis yangınını bahane ederek düşünce ve basın toplantısı hürriyetini tamamen kaldıran ve polise oldukça fazla yetki tanıyan kararnameyi yürürülüğe koymuştur.[17]

Nazi Almanyası'nın sola karşı yürüttüğü baskı politikasını Muharrem Feyzi şöyle anlatmıştır*: " Yeni hükümet... sol fırkalara ve bahusus komünistlere karşı şiddetli davranıyor. Bunların... ictimalar aktetmelerine müsaade edilmiyor. Komünist gazeteleri şiddetle tazyik ediliyor. Martın beşinde yapılacak intihapla hükümet fırkaları kahir bir ekseriyet kazanamadığı takdirde komünist fırkasının ilga edilerek muhalefetin kuvveti son derece zafa uğratılacaktır."*[18]

Nazi yönetimi, iktidarını sağlamlaştırmaya çabalarken düşünce ve basın hürriyetine de müdahale etmiştir. Her ne kadar İçişleri Bakanı Frick, *" yeni hükümetin fikir hürriyetine taraftar olduğunu ve komünist fırkasının faaliyetine hiç bir vechile mani olmayacağını"* söylemişse de, bu hürriyetin kendi anlayışlarına göre bir hürriyet olduğunu Hitler'in, *"Matbuat hürriyetine taraftar bulunduğunu ve zaruri ve arzu edilir telakki etmekle bulunduğu müsbet ve samimi tenkitleri muhik bulmakta...bazı gazetelerin tutmuş oldukları yol dolayısıyla şiddetli*

---

[15] Polatkan, *age*, s.217; Öz, *age*, s.12
[16] A.Haluk Ülman, *"Alman Nasyonal Sosyalist Partisi"*Ankara Ü., S.B.F. Dergisi, C.XII., Aralık 1957, s.161
[17] Sezen kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanyası*, AAM, Ankara, 2010, s.31; Oran, *age*, s.301
[18] Muharrem Feyzi Togay, "Hitler Faaliyette", *Cumhuriyet*, 09.02.1933, sayı 3147, s.2; Kılıç, *age*, s.32

tedbirler ittihazına mecbur olduğu" ve *"Alman gazeteleri, gayri mes'ul bir münakaşa ocağı olmaktan ise Alman milletinin amaline sadık bir tercüman olmalıdır"* sözleri göstermektedir.

Nazi iktidarı bir yandan basın özgürlüğünü tamamen kısıtlarken diğer yandan ülkede muhalif parti ve örgütleri susturmanın yollarını aramıştır. 27 şubat Alman meclis yangınını bu amaçlar doğrultusunda kullanmıştır. Yangından hemen sonra Görüng'in yangını çıkaran Hollandalı Marinus van der Lubbe'yi KPD'nin görevlendirdiğini söylemesi, bunun ilk işareti olmuştur ve nitekim Hidenburg bununla birlikte polise geniş yetkiler veren ve basın ve toplantı özgürlüğünü kısıtlayan kararnameyi kabul etmiş, KPD'nin meclisteki grup oturumlarını yasaklamıştır.[19]

Cumhuriyet gazetesi bu yangınla *ilgili "örfi idareye yakın şiddette tebirler alındı, Berlin'de tevkifat devam ediyor. Komünistler yangın aleyhimize yürümeye vesile oldu diyorlar, Rayihştağı Hitler'cilerin yaktığı şayiaları bile var."*[20] demiştir.

Muharrem Feyzi olayın perde arkasında komünistlerin olduğunu savunduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: *"Komünistler umumi bir ihtilal yaparak vaktile vaziyete hakim olmak istediler. Fakat Hitler-Von Papen hükümeti gayet uyanık davrandığından komünistlerin ihtilal teşebbüsünü pek meydana çıkmadan bastırdı. İttihaz eylediği fevkalade tedbirler ile komünistlerin nümayişkarane intihap mücadeleleri yapmalarına imkan bırakmadı."*[21]

Meclis yangınını seçim amaçları doğrultusunda kullanan Hitler, bununla da yetinmeyerek Alman halkından 5 Mart 1933'te yapılacak seçimden önce 4 yıl süre istemiş, bu süre seçimle kendisine verilmediği takdirde iktidarı terk etmeyeceği, hatta bu konuda partinin paramiliter güçlerini kullanmaktan çekinmeyeceğini dile getirmiştir.[22]

Cumhuriyet Gazetesi konuyla ilgili*, "Hitler, Alman milleti bize 4 sene müsade et, sonra hükmünü ver!"* diyor, ayrıca *"Hitler'in muavinlerinden M. Freisler, Dayli Telgrafın Berlin muhabirine şu beyanatta bulunmuştur. Reisimiz başvekaleti terketmeyecektir. Eğer 5 Mart'ta millet hayır diyecek olursa reisimizi orada tutmak için siyah ordunun ve Alman milli müdafa ordusunun 700 bin neferi çarpışacaktır."*[23] ifadesini kullanmıştır.

---

[19] Kılıç, *age*, s.33; Armaoğlu, *age*, s.240; Ülman,*agm*, s.161
[20] Berlin'de Tevkifat Devam Ediyor, *Cumhuriyet*, 02.03.1933, sayı 3140, s.1; Kılıç, *age*, s.34
[21] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya'da Hayat Memat Mücadelesi", *Cumhuriyet,* 03.03.1933,sayı 3141, s.2; Kılıç, *age*, s.34
[22] Kılıç, *age*, s.34
[23] *Cumhuriyet,* 15.02.1933

Böyle bir ortamda yapılan seçim seçimde Naziler %43,9 oy aldı fakat salt çoğunluğu elde edemedi.[24] Genel seçimlerden sonra yerel seçimlerde oy çokluğu sağlanınca Muharrem Feyzi şu ifadeleri yazmıştır: *"Faşistler...büyük beldelerde ekseriyeti mutlakayı elde tmişlerdir...Alman milleti faşistlere mukadderatını tevdi etmiştir. Herr Hitler'in Alman milletini birleştirmek, sınıf ve hükümet farklarını ortadan kaldırmak, harice karşı sarsılmaz müttehir bir cephe sahibi yapmak için ortaya attığı düsturlar Alman milletini teshir etmiştir...Bu gün bütün Almanya'da her türlü kuvvet Hitler'in eline geçmiştir. Bu hafta içinde Almanya'da hayret edilecek bir sükun içinde büyük bir faşist inkılabı vücude gelmişti."*[25]

Bu seçimlerden üç yıl sonra 29 Mart 1936'da yapılan genel seçimlerde seçmenlerin %98,8'i, yani 43,9 milyon seçmenin 43,3 milyonu Hitler'e evet demiştir. Böylece Hitler genel ve yerel seçimlerde aldığı oy çokluğuyla iktidarı tam yetkiyle eline almıştır. Muhalefet ise aldığı yetersiz oy ve yaşanan baskıyla artık ülkede ses çıkaramayacak hale gelmiştir.[26]

Hitler, Alman birliğini sağlamaya yönelik sonuç verici adımlar da atmıştır. Hitler, iktidarının ilk haftasında çıkarttığı bir kararnameyle Prusya hükümetini yetkileriyle birlikte feshetmiş ve von Papen'i Prusya Devleti konusunda tam yetkili kılmıştır.[27]

Bu kararı Cumhuriyet şöyle ifade etmiştir: *"Papen ile M.Hugenberg, bu tasfiyenin Prusya'yı yani en büyük Alman devletini Nazi fırkasını teslim etmek olduğunun farkına varmışlardır... Almanya'nın Prusya komiseri olan M.von Papen, M. Göring'e... Nazi fırkasının Prusya'yı bir Nazi kalesi haline getiremeyeceğini söylemiş."*[28]

Bu karardan sonra, Hamburg, Lübeck, Bremen, Hesen, Württemberg, Baden, Sachsen, Schaumburg-Lippe ve Bayern şehir ve eyaletleri Alman birliğine katılmıştır. Daha sonra Hitler, 23 Mart 1933'te komünist ve sosyalist milletvekillerinin meclise katılmasını engelleyerek kendisine 4 yıl için olağanüstü yetkiler tanıyacak olan Yetki Kanunu[29] çıkartmış ve meclisin yasama yetkisi kaldırılarak Hitler'e tam yetki verilmiştir. Artık Alman devleti, meclis kararlarına gerek duymadan, Hitler'in çıkaracağı emirnemelerle yönetileceği bir döneme girmiştir.[30] Hitler'in aldığı bu yetki, Alman birliğinin sağlanması için gerekşi yasaların çıkarılmasını ko-

---

[24] Almanya'dan Sabaha Karşı Üçte Gelen Telgraf, *Cumhuriyet*, 06.03.1933, sayı 3172, s.1; Ülman, *agm,* s.161
[25] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya'da Faşist İnkılabı", *Cumhuriye***t**, 15.03.1933, sayı 3181, s.2
[26] Kılıç, *age*,.36
[27] Prusya Hükümeti Iskat Edildi Meclisi Dağıtıldı, *Cumhuriyet*, 07.02.1933, sayı 3145, s.3
[28] Prusya Hitler'in Kalesi mi Olacak?, *Cumhuriyet,* 16.02.1933, sayı 3182, s.3
[29] **Yetki Kanunu**: Dört yıllık bir süre için 23 Mart 1933'te kabul edilip bir gün sonra yürürlüğe giren bu kanun sayesinde meclis onayına ve bakanların fikrine danışılmadan yeni yasalar çıkarılabilecektir. Bu kanunla Nazi dikdatörlüğü ilan edilmiştir. Kılıç, *age*, s.39; Ülman, *agm,* s.161
[30] Armaoğlu, *age*, s.240-241; Ülman, *agm*, s.161

laylaştırmıştır. Nitekim 31 Mart 1933'te Eyaletlerin İmparatorluğa Katılımı Yasası çıkartılmış ve Prusya dışındaki Alman şehir ve eyalet meclislerinin yetkileri tamamen merkezi hükümete devredilmiştir. Böylece Alman birlği önündeki tüm engeller kaldırılmıştır.[31]

Muharrem Feyzi bu durumu şöyle kaleme almıştır: *"Müttehit Alman hükümetlerinin mevcudiyetleri bundan sonra adeta kuru bir şekilden ibaret kalacaktır. Binaenaleyh bu hükümetlerin devlet kabilesinin hüküm ve ısrarlarına engel olmalarına imkan kalmamıştır."*[32] Yunus Nadi[33] ise *"Hitler Alman memleketlerini de ortadan kaldırarak yerine yekpare bir Alman vatan ve milleti ikame etmek yolunda yürüyor. Geçen gün toplanan Rayştag meclisinde şimdiye kadar bir nevi federasyon manzarasında devam eden bütün Alman memleketlerinin hususi vaziyetlerine nihayet verildi"*[34] diyerek, Nazi yönetiminin çalışmalarını olumlu karşılamışlardır.

Nazi yönetimi, bütün bu çalışmalarla birlikte, kendisine muhalif her görüşü ve kişiyi yok edeceğinin sinyallerini vermiştir. Muharrem Feyzi'nin makalesiyle birlikte bunu daha iyi anlıyoruz. Feyzi*; "Almanya devlet idaresinin...Prusya hükümetinin teşkilatındaki sosyalist ve komünist fırkalarına mensup memurlar uzaklaştırılmışlardır. Şimdi de...sosyalistler ile komünistlerin daimi merkezi bulunan Hamburg serbest şehri satüsü ile Lübeck ve Bremen statüleri ve hükümet dairelerindeki komünist ve sosyalist aza ve memurlar kamilen işten çıkarılmış ve bunların yerlerini faşist ve milliyetperver fırkalara mensup olanlar işgal eylemişlerdir...diğer taraftan Berlin hükümeti sosyalistler ile komünistleri amele teşkilatından uzaklaştırmaya çalışıyor."*[35] Sözleriyle dile getirmiştir.

Nazi yönetimi, sosyalist ve komünist partilerin elinde koz olarak bulunan 1 Mayıs gününü işçi bayramı ilan etmiştir ve ardından sendikaların mhaliflerden temizlenmesi için Nazi örgütleri ve polis sendikaları ele geçirmişlerdir.[36] Hitler'in bu hareketini Muharrem Feyzi onaylamıştır.*"Almanlar arasındaki fırka, sınıffarklarını kaldırarak bütün milleti muayyen milli gayeler etrafında toplamak için sarsılmaz bir mücadeleye başlamıştır. Hitler ve taraftar-*

---

31 Kılıç, *age*, s.40

32 Muharrem Feyzi Togay, "Hitler Hükümeti Kudretini Arttırdı", *Cumhuriyet*, 11.04.1933, sayı 3205, s.2

33 Yunus Nadi: Süleymaniye Medresesi, Galatasaray Lisesi ve Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. İttihat Terakki'nin son yıllarında İstanbul'da Yenigün gazetesini yayınlamış ve Milli Mücadele yıllarında Ankara'da çıkarmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün isteği üzerine gazetesini İstanbul'a taşımış ve Cumhuriyet adıyla devam ettirmiştir. Altıncı döneme kadar Muğla Milletvekilliği yapmıştır. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.162-163; Tevfik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İmge Yayınları, Ankara 2007, s.465

34 Yunus Nadi, "Avrupa'da Almanya ve Avusturya", *Cumhuriyet*, 07.02.1934, sayı 3515, s.1-5

35 Muharrem Feyzi Togay,"Almanya'da Sosyalistlere ve Komünistlere Karşı Mücadele", *Cumhuriyet,* 11.03.1933, sayı 3177, s.2

36 Kılıç, *age*, s.42

ları her gün hedeflerine doğru mühim bir adım atıyorlar. Bu adımlardan biri de sosyal demokrat fırkasına mensup amele sendikası teşkilatının ilgasıdır...Almanyadaki sosyalizm teşkilatı sınıf davası güttüğünden ve milli bünyede yabancı bir uzuv vaziyeti vazifesi takınmış bulunduğundan ilga edilmiştir...Alman faşizmi dahildeki siyasi birlik programını ikmal etmiş gibidir."[37] sözleriyle, bu onayı görüyoruz.

Hitler, bu önlemlerle yetinmedi. Rejime karşı olanları toplama kamplarına göndermeye başladı. Ayrıca ülke dışındaki mülteci Almanları vatandaşlıktan çıkarmaya başladı. Muharrem Feyzi; "*Son intihapta altı yedi milyon rey alan komünistler parlamentodan uzaklaştırılmış ve sonradan bunların fırka, sendika ve askeri teşkilatı dağıtılmış ve belli başlı azaları tevkif edilerek ıslah edilmek ve milli fikirler aşılatmak üzere eski üsera karargahlarını andıran kamplara gönderilmişti*."[38] sözleriyle durumu belirtiyor.

Ayrıca, Alman Üniversite öğrenci kurulu 10 mayıs 1933'te muhalif ve yahudi yazarların eserlerinin yakılması işini organize etmiştir. Önce Berlin'de başlayan bu eylem tüm Almanya'daki üniversite kütüphanelerine sıçramıştır. Bundan bir süre sonra da Sosyal Demokrat Parti kapatılmış, mallarına el konulmuş ve parti üyelerine meslek yasağı getirilmiştir. Temmuz 1933'te de Alman Halk Partsi(Deutsche Volkspartei) ve Merkez Parti kendilerini feshetmişler, böylece Almanya'da tek parti dönemi başlamış oldu.[39]

Hitler'in iktidarını sağlamlaştırmasında SA nın etkisi büyüktür. Çünkü SA Hitler'in yaramak istediği baskı ve şiddeti sağlayabilmiştir, her türlü muhalefeti sindirmiştir. Fakat SA'nın içişlerine müdahale etmeyi başlaması ve ve silahlanması, Hitleri olduğu kadar subayları da rahatsız etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Hitler yaz tatilini bahane ederek SA'yı tatil ettiğini açıklamıştır. Hitler örgütün eylemleri neticesinde, örgütün ihtilale girişeceğini bahane ederek SA lideri Röhm ve muhalif 200 kişiyi öldürttü. Daha sonra da SA önemini yitirmiştir. Bu rahatsızlığı Cumhuriyet'in şu yazısıyla görebiliyoruz*:"Almanya M.Hitler iktidar mevkiine geldikten sonra Reichswehr denilen mesleki ordu ve polis kuvvetlerinden başka hücum kıtaları ve hücum fırkaları namı altında bir nevi müsellah kuvvet vücude getirilmişti...dünyanın en yüksek ordusu addolunan Reichswehr erkanı ile ağır sanayi erbabı ve eski zabitler memleketin dahili...müdafasının talim ve terbiyesi noksan olan milis kuvvetlerin elinde kalmasından memnun değillerdi...ordu erkanı ile ağır sanayi patronları nihayet ağır basmışlar ve memleketin harici ve dahili müdafaasının münhasıran Reichwehre tevdi edilmesine M. Hitler'i razı*

[37] Muharrem Feyzi Togay, "Hitler'in Siyasi ve İctimai Programı" *Cumhuriyet,* 07.05.1933, sayı 3241, s.2
[38] Muharrem Feyzi Togay, "Rus-Alman Dostluğunun İç Yüzü" *Cumhuriyet,* 13.05.1933, sayı 3247, s.2
[39] Kılıç, *age,* s.44

etmişlerdir...Almanya'nın bütün müdafaa işlerinin mes'ul ve tecrübeli mesleki ordunun eline geçmesi Almanya'nın tekrar büyük ve korkunç bir askeri devlet olmak istediğine delalet ediyor."[40]

Ayrıca Muharrem Feyzi *"Muhalifler ortadan kalktıktan sonra hücum kıtalarındaki müfrit sollar M. Hitler'i milli sosyalist fırkasının programındaki sosyalizm hükümlerinin biran evvel tatbik edilmesi için sıkıştırmışlardır. Fırkanın ve hücum kıtalarının kabinedeki mümessilleri tazyiki mütemadiyen arttırmışlardır. M. Hitler ise Almanya'nın haric ve iktisadi vaziyeti gayet tehlikeli ve sıkışık bulunduğu bir zamanda bir de müfrit bir sosyalizm tatbik ederek memleketin kurulmuş içtimai ve siyasi binasını, harici müdafasını altüst etmek istememiştir. Bunun için birkaç aydanberi hücum kıtalarının kuvvet ve nüfuzunu azaltmaya çalışıyordu... Bu teşkilatın Erkanı Harbiye reisi Röhm'ün teşviki, hariçten sabık Başvekil jeneral Şlayherle taraftarlarının müzahereti ve iddialara nazaran ecnebi bir devletin parmağıyla M. Hitler'i devirmek için hazırlanan ihtilal Münih'te, M. Hitler Berlin'de...M. Göring tarafından tamamen bastırılmıştır. Bu rüesaya alet olan hücum kıtaları mensupları mesleki ordu tarafından tenkil edilmiştir. Yani Almanya'daki Hitler rejiminin şimdiye kadar istinat ettiği hücum kıtaları tarafından devrilmesine ve müfrit sosyalizme benzeyen yeni bir inkılap rejiminin meydana gelmesine ordu mani olmuştur...Almanya'nın dahili ve harici mukadderatı artık münhasıran ordunun eline girmiş bulunuyor.*"[41] sözleriyle durumu kaleme almıştır.

Röhm olayından sonra Hitler, partisine muhalif olabilecek tüm unsurlardan ülkeyi temizlemiştir. 2 Ağustos 1934'te Cumhurbaşkanı Hindenburg ölmüştür. Onun ölümü cumhurbaşkanının kim olacağı konusunu gündeme getirmiş ve Hitler başbakanlıkla cumhurbaşkanlığını birlikte üstleneceğini ve 19 Ağustos da bunu halk oyuna sunacağını açıklamıştır.[42] Muharrem Feyzi; *"Hulasa Almanya'nın atisi ve Avrupa huzur ve selameti M. Hitler'in bundan sonra göstereceği kudret ve kiyasete bağlı bulunuyor."*[43] sözleriyle Hitler'in başarılı olması halinde dünya barışının sadece Hitler'in elinde bulunacağını belirtiyor. Bu rey neticesinde de 38 milyon kişi evet, 4 milyon kişi hayır demiştir.[44]

Hitler başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yetkilerini eline alınca, Versailles'in yetkilerinden kurtulmayı amaçladı. Orduyu güçlendirmek için Şubat 1935'te hava kuvvetleri oluştu-

---

[40] Harb Hazırlıkları, *Cumhuriyet,* 14.06.1934, sayı 3629, s.1
[41] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya'da Askeri Dikdatörlük", *Cumhuriyet,* 07.07.1934, sayı 3652, s.2
[42] Almanya Milli Kahramanı Hidenburg'u Kaybetti, *Cumhuriyet,* 03.08.1934, sayı 3979, s.1 Kılıç, *age*, s.51
[43] Muharrem Feyzi Togay, "Hindenburg ve Hitler", *Cumhuriyet*, 05.08.1934
[44] Almanya'da Reyiama Dün Müracaat Edildi, *Cumhuriyet,* 20.08.1934, sayı 3696, s.1

racağını, Mart ayında da askerliği tekrar yürülüğe koyacağını açıklayarak anlaşmanın kısıtmalarını tanımayacağını göstermiştir.[45]

Muharrem Feyzi, Hitler'in bu kararını Almanya'nın komşularının bitmeyen silahlanmalarına bağlamıştır. Almanya'yı bu şekilde davranmaya sevkeden sebepler de vardır. İngiltere'nin havadan yaptığı hücumlar, Alman hükümetini bir hava donanmasını teşkil ettiğini bildirmiştir.[46]

Abidin Daver[47] ise, Almanya'nın aldığı bu kararı, birinci dünya savaşından çıkan diğer devletlerin de alması durumunda ortaya çıkacak karışıklığa değinmiştir.[48]

Muharrem Feyzi*,"Alman milleti bu hayat damarlarını dilediği gibi tasarruf edemedikten başka ecnebi devletlerin azaları bulunan kontrol komisyonlarının daimi suretle bu yolları idaresi ve mukarebesi altında bulundurmalarını kendisi için hem tehlike hem de şerefsizlik sayıyordu...Almanya şimdi bu nehirlere dilediği gibi tasarruf edecek"* [49]cümleleriyle durumu desteklemiştir.

Nadir Nadi,[50] Almanya'nın Versailles hükümlerinden kurtulmak için verdiği mücadeleyi, diğer gazteciler gibi haklı bulup desteklemiştir. Fakat yazar, Hitler'n ancak kendi üstünlüğünün kabul edilmesi karşısında görüşmelerde bulunmak istemesini eleştirmiş ve bu tutumuyla haklı başladığı bir davada haksız duruma düştüğünü belirtmiştir. Almanya'yı yönetenlere ölçüsü kaçan istila emellerini tarihin cezalandırdığını hatırlattıktan sonra Versailles'i Almanya'nın taşkın istila emellerinin doğurduğu ikazında bulunmuştur.[51] Ayrıca *"Faşizm ve nasyonal sosyalizm dinamik rejimlerdir. Siyasi dinamizmi elden bıraktıkları gün, faşizm de nasyonal sosyalizm de vefat edeceklerdir...o halde son hadiselerin doğurduğu buhranlardan daha şiddetlilerini bekleyenler herhalde aldanmış olmayacaklardır. Hasta Avrupa'nın yegane ilacı harb, yani esaslı ve kat-i bir temizliktir.*"[52] sözleriyle bu durumun dünyayı savaşa sürük-

---

45 Kılıç, *age*, s.54

46 Muharrem Feyzi Togay, "Versay Muahedesine Bir Darbe Daha", *Cumhuriyet,* 19.03.1935, sayı 3892, s.2

47 Abidin Daver, Askeri Rüştiye, Galatasaray Lisesi ve Sanayi-i Nefisiye'yi bitirmiş, değişik gazetelerde yazdıktan sonra Cumhuriyet'te Hem Nalına Hem Mıhına başlığı altında yazmaya devam etmiştir. Topuz, *age,* s.170

48 Abidin Daver, "Siyasal Durum Gittikçe Karışıyor", *Cumhuriyet*, 25.03.1935, sayı 3898, s.3

49 Muharrem Feyzi Togay, "Versay Muahedesine Bir Darbe Daha", *Cumhuriyet,* 19.03.1935, sayı 3892, s.2

50 Nadir Nadi, Yunun Nadi'nin oğludur. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Lausanne Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okumuş, 1935'te Cumhuriyet gazetesinin Avrupa muhabiri olarak mesleğe başlamış ve İstanbul'a döndükten sonra köşe yazarlığı yapmıştır. Çavdar, *age*, s.465, Topuz, *age*, s.162

51 Nadir Nadi, "Tarihin Dersi", *Cumhuriyet*, 21.05.1939, sayı 3955, s.1-3

52 Nadir Nadi, "Bekleyebiliriz", *Cumhuriyet,* 21.04.1939, sayı 3925, s.1-5

lediğine değinmiştir. Hitler'in bu tutumunu Abidin Daver, Nadir Nadi, Muharrem Feyzi desteklemiştir.

Versailles hükümlerinden ülkesini kurtarmaya çalışan Hitler, ordu ile arasında önceden beri var olan sorunları da çözmek istemiştir. SA'dan kurtulması geçici bir rahatlama sağlamışsa da ihtilaflar devam etmiştir. Bu ihtilafta, ordunun geleneksel olarak hükümetten bağımsız hareket etmesinin payı olduğu kadar, Hitler'in de ordunun kayıtsız şartsız itaatini istemesinin de payı vardır. Hitler orduyla partisi arasında ihtilafların arttığı bir dönemde, ani bir kararla üst rütbeli subaylar ve Nazi liderlerinden oluşan 600 kişiyi toplayarak konuşmuş, rekabetin bitmesini ve kendisine mutlak itaat etmelerini istemiştir.[53]

4 Şubat 1938'de, von Ribbentrop yeni dışişleri bakanı olmuş, von Papen gibi bir çok elçi görevden alınmış, Walther Funk yeni ekonomi bakanı olmuş, görevden alınan savaş bakanı ve silahlı kuvvetler komutanı von Blomberg yerine von Brauchtisch getirilmiştir. Ayrıca Hitler başkomutan ilan edilmiş, General Göring mareşal olmuştur.[54]

Bu gelişmeleri Yunus Nadi*,"Almanya'daki son değişiklikler fırka ile ordu arasında zaman zaman ta uzaklardan bile hissolunan noktai nazar farkını fırka lehine olarak izale etmiş ve herhalde bu maksadı takip eylemiştir. Hitler'in şahsan ve reisi bulunduğu fırka namına orduya istinad ettiği malumdur. Şimdiye kadar orduya dayanmak şeklinde olan vaziyet, şimdi ordunun bizzat ele alınması suretiyle daha fazla takviye edilmiş oluyor demektir...Bütün diğer devlet teşkilatına hakim olan parti son değişikliklerle artık orduyu da kendi eline almış ve devletin dahili ve harici bütün idaresinde bir vahdet tesis eylemiş sayacak vaziyete geçmiş bulunmaktadır."*[55] ifadeleriyle yorumlamıştır.

Muharrem Feyzi ise, *"Rusya'da hangi rejim cari olursa olsun Almanya'nın bu büyük şarklı devletle beraber yürümesini iltizam eden Prens Bismark'ın içtihadı...asla değişmeyen bir düstur olmuştu. Ahiren açıkta kalan Harbiye Nazırı Mareşal Blomberg ve ordu başkumandanı General Fritsch'in ve mesai arkadaşlarının bu fikirde oldukları ve Sovyetlere karşı Japonya ve muaheren İtalya ile yapılan ittifakların hararetli taraftarları bulunmadıkları ve hariciye nazırı Baron von Neurath'ın dahi çok ihtiyatkar davrandığı tevatüren şayi olmuştu. Halbuki...genç generaller bir gün Sovyet Rusya ile Almanya'nın beraber yürümesi fikrine şiddetle muhalif bulunduktan başka bilakis Sovyetlere karşı hareket taraftarı bulunuyorlar-*

---

[53] Kılıç, *age,* s.58
[54] Ribbentrop Londra'da Görüşmelere Başlıyor, *Cumhuriyet*, 06.02.1938, sayı 4959, s.1; Kılıç, *age*, s.58
[55] Yunus Nadi "Nasyonal Sosyalizm Almanya'sında Yeni Bir Sayfa", *Cumhuriyet*, 06.02.1938, s.1-5

dı...hariciye nazırı olan Ribbentrop Sovyetlerin biaman düşmanıdır. Merkezi Moskova'da bulunan beynelmilel komünistliğe karşı mücadele için evvela Japonya ve sonradan bu Asyalı devletlerle birlikte İtalya ile akdedilen ittfak misaklarına Almanya namına imza vazeden baron von Neurath değil, Ribbentrop olmuştur."[56] sözleriyle Almanya'nın yaptığı bu değişikliklerin arkasında Sovyet politikasının yattığını ima etmiştir.

Tüm bu gelişme ve yeniliklerle birlikte, yahudi sorunu da vardır Hitler'in planında. Hitler "Kavgam"adlı eserinde iktidara gelmeden çok önce bile Yahudilere karşı olan düşüncelerini gizlememiştir. Nitekim iktidara geldiği ilk aylarda Yahudilere olan düşmanlığı aldığı önlemler ve yasalarla kendini göstermiştir. Öncelikle yahudilerin Alman okulları yerine kendi okullarına gitmeleri zorunlu hale getirilmiş, sonra da kitap yakma eylemlerinde eserleri yakılmış ve ardından Yahudi olmayanlara yönelik her türlü kültürel faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu uygulamaları Yahudilerin tamamen günlük hayattan uzaklaştırılmaları takip etmiştir. Bu baskılar sonucunda 1933-1939 yılları arasında ülkedeki 500 bin yahudiden 240 bini ülkeyi terketmek zorunda kalmıştır. [57]

Yahudilere şiddet ve baskı neticesinde Albert Einstein, Yahudi düşmanlığı yüzünden Amerika'ya sığınmış ve Almanya'ya geri dönmeyeceğini açıklamıştır.[58] Yunus Nadi Yahudi politikasını*,"Hükümetin sanki Almanya'nın başına gelenlerin sebepleri yahudilermiş gibi Yahudi aleyhtarlığını binnefis kendisine malederek icraata kalkışı...derin hayret uyandırmış bulunmaktadır...Almanya gibi çok müterakki bir memleketin...yahudi düşmanlığını sanki millet davaları halledecek bir mesele imiş gibi kendisine siyasi ve onun fiiliyat ve icraatına da geçmiş bulunması cidden parmak ısırılarak şaşılacak işlerdendir. Çocukça bir hareket olan yahudi aleyhtarlığının son şekli ile Almanya medeniyet dünyası önünde kendisine haklı davasını kaybettirecek bir küçüklüğe düşmüş bulunuyor."*[59] sözleriyle eleştirmiştir.

Almanya'da Yahudilere uygulanan baskı ve şiddet politikasına çeşitli ülkelerde bulunan Yahudiler, Almanya'ya yönelik bir takım ekonomik yaptırımlarla tepkilerini dile getirmişlerdir. Almanya buna karşı aldığı önlemlerle ve yasalarla Yahudilere yönelik politikasını daha da şiddetlendirmiştir. Bunun için öncelikle Berlin Polis Müdürlüğü, dolandırıcılık ve hırsızlık gibi adi suçları işleyenlerin yüzde 75'inin Yahudi olduğunu açıklayarak Yahudileri potansiyel suçlu olarak göstermiştir. Ardından içişleri ve savunma bakanlıkları Yahudilerin

---

[56] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya ve Dünya Politikası", *Cumhuriyet,* 09.02.1938, sayı 4962, s.2
[57] Kılıç, *age*, s.71
[58] Berlin'de Yahudi Avcılığı, *Cumhuriyet,* 29.03.1933, sayı 3195, s.1; Kılıç, *age*, s.72
[59] Yunus Nadi,"Yahudi Aleyhtarlığının En Şiddetli Şekli*", Cumhuriyet,* 31.03.1933, sayı 3197, s.1-5

askere alınmamalarına dair bir kararname çıkarmışlardır. 10 Ağustos 1935'ten itibaren de Almanların Yahudilerle evlenmeleri yasaklanmıştır. Ayrıca yahudiler tüm temel vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmışlardır. [60]

Peyami Safa'da Hitler'İn bu politikasını şu sözlerle eleştirmiştir: *"Şu dakika Viyanalı yahudi avukatın profesörün veya gazetecinin geçiridiği kabusları, bir film-jurnal sadakatiyle, yüzdeyüz doğru olarak tahmin edebiliriz. Bu vaziyetten sonra Yahudi meselesi, yalnız Avusturya'da değil orta Avrupa ve Balkanlarda müstacel davaların dosyasına girmiş oluyor."*[61]

Hitler askeri gelişmeler ve Alman birliği sağlama çalışmalarının yanısıra saf Alman ırkı oluşturmaya yönelik faaliyetlerde de bulunmuştur. 14 Temmuz 1933'te kısırlaştırma yasasını çıkarmıştır. Bu kanunla alkoliklerin, irsi hastalıkları bulunanların, akıl hastalarının, kör ve sağırların kısırlaştırılması başlamıştır. Kısırlaştırma, hadım etme, X ışınları ve enjeksiyon verme yoluyla yapılmıştır. Ayrıca Almanların sadece ari biriyle evlenmeleri zorunlu kılınmıştır. Bununla ilgili Cumhuriyet'te şu haber yer almıştır*:" Kısır yapılacaklar hakkında kanun kabul edilmiştir. Kanuna göre aptallık, sara, sarkaklık, cinneti müterakkiye, körlük, sağırlık ve vücut sakatlığı hastalıklarıyla malul olan erkek ve kadınlar hastalıkları irsi veyahut ağır bir şekilde ise kısır edileceklerdir. Kanun bir çok kimsenin kendiliklerinden kısır olmayı isteyeceklerini tahmin ettiğinden, bu hastalıklardan birisiyle malul olanları bu vadide müracaatta bulunabileceklerini tasrih etmektedir. mahkeme bu taleplere verilecek cevapları tespit edecektir. Bu ırsiyet mahkemesi, reis olarak bir hakim ile irsi fizyolojisi kanunları mütehassısı ve tahlif edilmiş bir doktordan müteşekkil olacaktır...ameliyat masrafları devletin hastalıklar için koyduğu bütçeden ödenecektir."*[62] Yine aynı olayla ilgili "400 bin Alman kısırlaştırılacak, bunun için 80 mahkeme kurulacak"[63] haberi yer almıştır.

Hitler kısırlaştırma işleminin yanında ilk kez 1 Eylül 1939'dan itibaren tedavisi mümkün olmayan hastalara ötanezi uygulaması için gizli bir emir vermiştir. Onun bu emri ile zihinsel ve bedensel engelli çocuklar ve yetişkinler ötanezi programına tabi tutulmuşlardır. Bu program gizlilik içerisinde devam etmiştir. Ancak buna rağmen olayın kamuoyunda duyulması üzerine bu programa Ağustos 1941'de son verilmiştir. Fakat türk basınında bununla ilgili haber yer almamıştır.[64]

---

60 Kılıç, *age*, s.74
61 Peyami Safa,"Yahudiler Ne Olacak?", *Cumhuriyet,* 16.03.1938, sayı 4969, s.5
62 Almanya'da Mühim Kanun, *Cumhuriyet*, 27.07.1933, sayı 3212, s.3
63 400 bin Alman Kısırlaştırılacak, *Cumhuriyet,* 23.12.1933, sayı 3461, s.3
64 Kılıç, *age*, s.79

Hitler iktidarındaki din politikasına değinecek olursak, Nazi ideolojisi kesin bir din anlayışını benimsememiş, ateistlikten nihilistliğe, ırkı yeni pagancılıktan Hıristiyanlığın taktik olarak benimsenmesine kadar birçok farklı inancı bir arada barındırmıştır. Hükümet milli birlik oluşturmaya yönelik eyaletleri, sendikaları ve partileri birleştirme girişimine mezhepleri de dahil etmiştir.[65]

Muharrem Feyzi bu konuyla ilgili*;"Nazi Fırkası...kiliseleri birleştirerek bütün Almanya için müşterek bir protestan kilisesi, din merkezi ve müteahhit teşkilat vücude getirmeyi milli vahdetin imamı için elzem görmüştü...eski askeri protestan papazlarından Dr. Müller Almanya Devleti kilise başı ünvanı ile yeni teşkilatın başına geçmiştir. Nazi fırkası ve bütün hükümet kuvvetleri bu yeni piskoposa muzaheret etmişlerdi."* sözleriyle durumu kaleme almıştır. Feyzi'ye göre rahiplerin tutuklanmasına yönelik baskılar muhalif papazları susturamamış ve papazlar din işleri ile devlet işlerinin karışmaması gerektiğini savunmuştur.[66]

Nazi iktidarı dönemindeki sosyo-kültürel faaliyetlere baktığımızda; Naziler iktidara gelmeden gelmeden önce herşeyin devletleştirilmesi söz konusuydu. Büyük araziler devletleştirilerek küçük çiftçilere dağılacaktı. Muharrem Feyzi, *"Bu içtimai programın tatbiki faşistlerle bunların müttefiki ağır sanayi patronları, büyük arazi sahibi bulunan milletperverler ve muhafazakarların arasını açabilir. Bunun için Hitler şimdilik bu programı nutuklarında bile mevzu bahsetmekten çekiniyor."*[67] sözleriyle bu vaadlerin gerçekleşemeyeceğini açıklamıştır.

Hitler, bu politikalarla sermaye çevrelerini ürkütmek yerine, Alman halkını çocuk, gençlik, işçi ve yardım organizasyonlarıyla etkilemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda kimsesiz ve küçük çocuklar için Nazi kreşleri açılmış, işçilerin tatillerini değerlendirmeleri için mekanlar urulmuş, yoksullar için yardım toplanmış, çok çocuklu kadınlar vegi indiriminden yararlanmıştır. İşsiz gençleri toplayarak devlete ait iş ocaklarına yerleştirilmiş, çeşitli alanda dersler verilerek yönlendirilmiştir. Bu çalışmalar 1936'da zorunlu hale getirilmiştir.[68] Bu çalışmaların yararını, Almanya'da eğitim görmüş olan İhsan Yıldırım şu sözlerle açıklamıştır; *"Berlin sokaklarında...dilenci çocuklar bu sayede görünmez oldu. Düne kadar sokaklarda dilenen gençler bugün memlekete faideli birer vücut olarak bedenen ve dimağen çalıştırılmaktadır."* Aynı zamanda Abidin Daver de destekleyerek, şu öneride bulunmuştur: *"Son defa Trakya'dan geçerken yol inşaatında gördüğümüz manzara, bizim de mecburi iş hizmtinden istifade etmemiz*

---

[65] Kılıç, *age*, s.81
[66] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya'da Devlet ve Din", *Cumhuriyet*, 12.11.1934, sayı 3770, s.2
[67] Muharrem Feyzi Togay, "Hitler'in Siyasi ve İçtimai Programı", *Cumhuriyet*, 07.05.1933, sayı 3231
[68] Kılıç, *age*,s. 85

lazım geldiği fikrini uyandırdı...memleketimizde iş mükellefiyeti kabul edildiği takdirde, amele kıtlığı yüzünden teahhura uğrayan imar işleri geç kalmayacağı gibi, bunların daha ucuz yapılması imkanı da temin edilmiş olacaktır."[69]

Kadınlarla ilgili ise, 1937'de Alman kadına üniveristede okuyabilmesi için çalışma yükümlülüğü getirilmiş, Şubat 1938'de de ev tarım dışında bir işle meşgul olan kadınlar için, evde veya tarımda çalışma zorunluğu getirilmiştir. Ağustos 1938'de de çocuğu olmamak boşanma nedeni sayılmıştır. Bunun yanında Aralık 1939'dan itibaren dört ve daha fazla çocuklu annelere şeref madalyası verilmiş ve vergi indirimi sağlanmıştır. Böylece Nazi hükümeti kadının görevini savaş meydanları için mükün olduğunca çok çocuk yapmak ve erkeğe hizmet etmekle sınırlandırmıştır. Aynı zamanda erkeklerin işsizliğini gidermek amacıyla, savaştan önce işten çıkarılan kadınlar, savaşın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı nedeniyle iş yerlerine geri gönderilmişlerdir.[70]

Hitler'in dış politikasının hedefi, önce Avrupa'da bir Alman üstünlüğü sağlamak, sonra da Almanya'yı bir dünya gücü haline getirmektir. Bunun için Almanya'nın askeri açıdan silahlandırılmasını ve ekonomik açıdan da yeterli olmasını sağlayacak şu üç amacın gerçekleşmesi gerekiyordu. Versailles kısıtlamalarından kurtulmak, tek millet tek devlet olmak ve hayat sahası. Bu Nazi emperyalizmiydi. Asıl amaç orta Avrupa sorununu Avusturya ve Çekoslavakya'yı ilhak ederek çözmek ve doğuda bir yaşam alanı oluşturmaktır. Bu üç amaç birbirleriyle bağlantılıdır. Çünkü Versaiiles kısılamalarından Almanya'yı kurtararak sağlanacak silahlanma ile ülke dışında yaşayan Almanlar ülke içine katılacak ve ardından savaşla elde edilecek topraklarla Alman halkının refahı arttırılacaktır. Hitler bu amaçları gerçekleştirmek için bir yandan Versailles'i adım adım ihlal ederek diğer yandan da barış isteğini sürekli yineleyerek dünya kamuoyunu ürkütmemeye ve devletleri karşısına almamaya çalışmıştır.[71]

Cumhuriyet'i, Almanya'nın dış politka amaçlarından Balkan politikası ilgilendirmiştir. Nazi yönetimi Balkanlara 1935'ten itibaren tahıl ve hammadde karşılığında sanayi ürünleri satmaya başlamıştır. Bu gelişmeyi Türkiye'nin kurduğu Balkan Paktı'na bir tehdit olarak algılayan Yunus Nadi, *"Almanya Balkan Paktını tutmakla kend hesabına fayda bulabilir. Çünkü bu pakt en sonunda Almanya'nın da işine yarayacak olan en yüksek bir insanlık prensibine dayanır. Balkan paktına aleyhtar olacak bir Almanya bütün Arupa düşmanlığını kendi üze-*

---

[69] Abidin Daver, "Mecburi İş Hizmeti Bizde de Tatbik edilemez mi?", *Cumhuriyet*, 19.07.1937, sayı 4735, s.5
[70] Çalışan Alman Kadınına Sağlanan Kolaylıklar, *Cumhuriyet*, 21.02.1938, sayı 4946, s.5
[71] İbrahim S. Canbolat, *Alman Dış Politikası,* Alfa Yayınları, İstanbul 1999,s.72; Oran, *age*, s.403-409; Aramaoğlu, *age,* 237, Kılıç, *age*, s.91

*rinde toplamış bulunursa hiç şaşmamağa hazır olmalı*dır." Sözleriyle Almanya'nın Balkan politikasını eleştirmiştir.[72]

M. Nermi ise Almanya'nın Balkanlara yönelmesini iktisadi olarak değerlendirmiş Göring'in ve Ekonomi Bakanı Schacht'ın bu ülkelere yaptığı siyaseti, Almanya'nın yeni pazar arayışı olarak nitelendirmiştir. Yazara göre, Balkan ülkelerinin tarı ürünleri için Almanya, Almanya'nın sanayi ürünleri için de Balkanlar en büyük pazardır. Almanya Balkanlar'da edinmiş olduğu yeri coğrafyası ve yüksek teknolojisiyle elde ettiğinden Göring'in Balkan gezisinde ekonomi dışında başka neden aramamak gerektiğini düşünüyor.[73]

Muharrem Feyzi'ye göre ise bu ziyaretler ekonomiktir. Almanya'nın aldığı eşyaların bedelini kombiyo ile ödeyecek durumda olmadığından, buna karşılık sanayi eşyası verdiğini söylüyor. Ayrıca Habeşistan'ın işgali nedeniyle İtalya'ya konan ambargo yüzünden Balkan ülkelerinin bu ülkeye ticareti durdurduğunu, Göring ve Schacth'ın bu durumdan faydalanmak için gittiğini savunur.[74] Almanya'nın Balkan politikasını Yunus Nadi eleştiririken, Muharrem Feyzi ve M. Nermi desteklemiştir.

Hitler'in dış politikada atığı ilk adım, 1933'te MC ve Silahsızlanma konferansından çekilmek olmuştur. Muharrem Feyzi, *"Almanya hükümeti, Fransanın...dediklerini kabul etmiş olsaydı...Reichwehri...hücum kıt'larını, hücum kademelerini, Çelik Miğfer askeri teşkilatını dağıtmaya mecbur olacak, buna mukabil silahlarını arttırması şöyle dursun gizli şekilde bir tüfek tedarik etmesine imkan kalmayacaktı"*[75], sözleriyle Almanya'nın bu kararını haklı bulmuştur.

Almanya'nın hızla silahlanmasından çekinen Avrupa ülkeleri, bunu engellemek için silahsızlanma konferanslarını başlatmışlardır. Bu ülkelerden Fransa, Almanya'nın silahlanmasına ve ordu bulundurmalarına karşı çıkarken karşı çıkarken İngiltere ve diğer galip devletler, belli oranda silahlanmasını ve asker bulundurmasını Versailles hükümlerine aykırı olmasına rağmen kabul etmişlerdir. Hatta İngiltere, Almanya'nın uçak üretiminin fazlalığından tedirgin olunca, bu ülkeye hava silahlarının ve uçaklarının sınırlandırılmasına dair bir anlaşmayı yine

---

[72] Yunus Nadi, "Yeni Bir Görünüş: Almanya Balkanlarda", *Cumhuriyet,* 30.05.1935, sayı 3964, s.1-5; Kılıç, *age,* s.94
[73] M. Nermi, "Almanya ve Balkanlar", *Cumhuriyet,* 14.06.1935, sayı 3979, s.3
[74] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya ve Balkanlar", *Cumhuriyet*, 17.06.1936, sayı 4343, s.2
[75] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya'nın Kararları", *Cumhuriyet,* 16.10.1933, sayı 3393, s.2

Versailles'e aykırı olmasına rağmen imzalamak istemiştir. [76] Ayrıca Hitler MC'den çekilme kararını halk oylamasına sunmuştur ve %90 evet oyu ile karar onaylanmıştır.[77]

Almanya dünya savaşını kaybettikten sonra onbeş yıllığına MC kontrolüne verilen Saar Bölgesi'nin kaderinin kontrol sürecinin bitiminde yapılacak plebisitle belirlenmesine karar verilmiştir. Bu plebisitin sonucunda Saar'ın Almanya'ya mı, Fransa'ya mı yoksa yine MC'ye mi bırakılacağı kesinlik kazanacaktır.[78] Saar konusunda 15 Ocak 1935'te yapılan oylamaya katılan 527.995 seçmenin %90.8'i Saar'ın Almanya'ya, %0.4'ü Fransa'ya, %7.87'si MC'de kalması yönünde oy kullanmıştır.[79]

Abidin Daver, *"Uluslarası kurumun idaresi demek olan statükoyu isteyenler sosyalistlerle komünistlerdir. Yüreklerinde yurt sevgisi gibi bir duygu olmayan sosyalistler ile komünistler ve...kendi ceblerini ve kazançlarını düşünen sayılı kimseler çıkarılınca Sarlıların yurdunu seven Almanlar oldukları anlaşılmış, Sarı önce Almanya'dan ayırmak sonra da yutmak isteyenlerin bu istekleri suya düşmüştür...Sar plebisitinin böyle bitmesi Avrupa ve onunla beraber acun barışı için çok iyi olmuş, barışın büyük engellerinden biri daha ortadan kalkmıştır."*[80] sözleriyle Saar'ın Almanya'ya katılımı desteklemiştir ve olumsuz oy verenleri eleştirmiştir.

Alman ordusu 7 Mart 1936'da silahtan ve askerden arındırılmış Ren Bölgesi'ne girmiştir. Bununla birlikte Versaillesi'i ilk kez ihlal etmiş ve Avusturya'ya baskı yapmaya başlamıştır. İtalya'nın da Habeşistan'ı işgal etmesiyle birlikte MC'nin bir şey yapamaması yaptırım gücünün olmadığını göstermiştir. Bunu anlayan Hitler, Fransa'ya sınırı açısından da önemli olan Ren'e asker sokmuştur. Hitler bu işgal kararına gerekçe olarak Fransız-Sovyet askeri anlaşmasının Ren bölgesindeki güvenliği tehlikeye soktuğunu belirtmiştir. İşgal üzerine Fransa, askeri hazırlıklara başlamış, ancak Locarno Anlaşmasını imzalayan devletlerin MC kararı olmadan kendisine destek olmayacağını öğrenince konuyu MC'ye götürmüştür. Burada İngiltere'nin direnciyle karşılaşan Fransa, ancak MC'den çekilme tehdidiyle Almanya'ya Ren'den çekilmesi için nota verdirtebilmiştir. Almanya aldığı nota karşısında Ren'den asker-

---

[76] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya Silahlanıyor", *Cumhuriyet*, 23.10.1934, sayı 3760, s.2; Kılıç, *age*, s.96
[77] Hitler'in Beyanatı, *Cumhuriyet*, 26.11.1933, sayı 3434, s.1
[78] Armaoğlu, *age*, s.245; Kılıç, *age*, s.98
[79] Saar Almanya'ya Döndü, *Cumhuriyet*, 16.01.1935, sayı 3833, s.1
[80] Abidin Daver, "Barışın Büyük Bir Engeli Daha Ortadan Kalktı", *Cumhuriyet*, 16.01.1935, s.5

lerini çekmeyeceğini, sorunun incelenmesi için teklifler sunacağını, bu tekliflerin incelenmemesi durumunda, tekliflerden de vazgeçeceğini belirtmiştir. [81]

Muharrem Feyzi, *"Almanya Sovyet Rusya ile ittifak eden Fransa'ya karşı, garp hududlarını ve Belçika'ya kadar büyük ve sekiz milyon nüfusu bulunan gayriaskeri mıntıkayı açık bırakmamak bahanesi ile...ordusuna ve mıntıkaya yürüyüş yaptırmış...İngiltere Hitler'in yeni tekliflerini pratik ve gördüğü takdirde Avrupa'da gayritabi bir vaziyet kalmayacaktır...İngiltere Hitlerin yeni tekliflerini pratik ve kafi gördüğü takdirde Fransa Locarna misakını müdafada ileri gidemeyecektir."*[82] sözleriyle Almanya'nın Ren'i işgal etme gerekçesine değinmiştir. Yunus Nadi'ye göre ise, işgali yapan Almanya'ya karşı hiçbirşey yapılamaz. Fakat bu emrivakiler Almanya'yı sonuçta tamiri imkansız bir yere götürecektir, çünkü didatörler eninde sonunda ülkelerini mutlaka bir savaş ateşine sokarlar. İşte bu nedenle Almanya'yı zafer yerine büyük bir tehlike beklemektedir. Almanya'nın haklarını görüşerek elde etmesi mümkün iken, kuvveti tercih etmesi neticesinde dirençle karşılaşacaktır. Savaştan korkan korkan aciz ve zayıf Avrupa da sonuçta korktuğuna uğrayacaktır.[83]

Abidin Daver, Fransa'nın bir ihtiyat savaşıyla Almanya'yı tamamen kuvvetlenmeden ezmesinden mümkün olmadığını, çünkü Almanya'yla hiçbir ülkenin savaşmayı göze alamayacağını yazmıştır.[84] Ayrıca, *" Bu meselede hakkımız güneş kadar meydandadır. Fakat bu kadar haklı olduğumuz bu mesele de bile, biz Boğazlardaki gayriaskeri mıntıkayı kendiliğimizden askeri işgal altına almadık...gayriaskeri mıntıkanın, imza sahiplerinin rızası ile ve ahden kaldırılmasını istedik...Almanya'nın yaptığını beğenmeyenler, eğer sözlerinde samimi iseler, Türkiye'nin boğazlar meselesindeki centilmence ve dürüst hareketini takdir etmelidirler...Türkiye'nin bu talebini kabul ederlerse o zaman, haklı isteklerinin cebir ve zor yolu ile değil, barış yolu ile de elde edebileceği tahakkuk etmiş olur ve bu misali gören milletler de muahedeleri yırtıp paçavra sepetine atmaktan vazgeçerler. Böyle sulha büyük bir hizmet etmiş olur."*[85]sözleriyle, Türkiye'nin Boğazlar rejimi ile ilgili talepleri arasında bağlantı kurmuştur.

Yunus Nadi, Almanya'nın Ren Bölgesi'ni işgalle yetinmeyeceğini, Danzig ve Avusturya'yla birlikte eski sömürgelerini de geri isteyeceğini belirtmiştir. Nadi'ye göre dünyanın

---

[81] Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri(1923-1939),* TTK yayınları, Ankara, 1991,s.110; Oran, *age*,s. 406;Kılıç, *age*, s.100; Almanya Lokarnoyu Yırttı Ren'i İşgal Etti, *Cumhuriyet*, 08.03.1936, sayı 4242, s.1

[82] Muharrem Feyzi Togay, " Ren Mıntıkası ve Lokarno Misakı", *Cumhuriyet,* 08.03.1936, s.2

[83] Yunus Nadi, "Avrupa Korktuğuna Uğruyor", *Cumhuriyet,* 12.03.1936, sayı 4246, a.1-5

[84] Abidin Daver, "Ren Meselesinden Bir Harp Çıkabilir mi? ", *Cumhuriyet*, 10.03.1936, sayı 4244, s.5

[85] Abidin Daver, "Milletler Cemiyeti'nden İstediğimiz Bir Misal", *Cumhuriyet,* 28.03.1936, sayı 4262, s.5

yeniden paylaşılması için Almanya dünyanın en büyük savaşına hazırlanmakta, konuşarak elde edeceği haklarını yumrukla elde etmeye çalışağını, ancak Almanya'nın tüm Avrupayla savaşmasının ve bu savaştan galip çıkmasının mümkün olmayacağını, bu durumdan Almanya'nın zararlı çıkacağını düşünmektedir.[86]

Almanya'nın 1938 Martında Avusturya'yı ilhakı, Nazi Almanyası'nın dış politikasında bir dönüm noktası olduğu kadar bunun sonucu olarak da, iki savaş arası devrenin önemli bir buhranı olmuştur. Almanya'nın 1935'ten itibaren silahlanmaya başlaması ve 1936'da Ren boylarına asker sokması, Nazizmin Almanya'yı Versay'ın en ağır zincirlerinden kurtaran adımlarını teşkil etmekteydi. Artık tamirat borçları da geçmişin malı olduğuna göre Almanya için bir Versay meselesi kalmamıştı. İşte bu durum Hitler'i dış politikasının ikinci merhalesine geçmeye sevk etmiştir. Almanya dışındaki bütün Almanların bir tek devletin sınırları içine alınması. Tabiatıyla bu politikanın gerçekleştirilmesi ve özellikle Almanlardan meydana gelen Avusturya'nın Almanya'ya katılması aynı zamanda Versay'ın da son halkasının koparılması olacaktı.[87]

Hitler iktidara geldiği andan itibaren Katolik partisinden oluşan Avusturya hükümetine karşı Nazileri desteklemiş, radyo yayınları ve uçaklarla attığı bildirilerle, onları hükümet aleyhine kışkırtmıştır. Dr. Engelbert Dollfuss başbakanlığındaki salt çoğunluğa dayanmayan Avusturya hükümetinin Mart 1933'te her türlü siyasi toplantıyı yasaklaması ve otoriter bir rejim kararı alması Naziler için bir vesile olmuştur. Dollfuss'un bu kararını anayasaya aykırı bulan Naziler, kararı protesto etmişlerdir. Bununla birlikte Dollfuss Nazilere karşı " Vatan Cephesi" ni kurmuş ve Nazilerin faaliyetlerine son vermişlerdir.[88]

Yunus Nadi Almanya'nın bu tutumunu, *"Hitler sağa sola salladığı yumrukların sonuncusunu bu kardeş Avusturya milletinin tepesine indirmekle siyasi kudretinin bütün mahiyet ve kabiliyetini göstermiş oldu. Yumruk altında sendeleyen Avusturya şaşırdı ve kızdı. Adeta Almanya'ya temayül göstermekle yanılmış olduğunu hükmetti...Hitler Avusturya'yı kulaklarından yakalayarak Almancamiasına sürüklemeye kalkınca meselenin mahiyeti tamamen değişti. Bu hakaret Avusturya'yı isyana sevk etti...Netice Avusturya'daki mukavemetin artmasından ibarettir."*[89] sözleriyle açıklamıştır. Ayrıca, "*Hitler Almanyası sanki uşağına emreder gibi Avusturya'ya gelişi güzel çullanmaya kalktığından hareketin bu kabalığı binnefis Avus-*

---

[86] Yunus Nadi, "İtalya'dan Sonra Almanya Sahnede", *Cumhuriyet,* 13.03.1936, sayı 4247, s.1-5
[87] Armaoğlu, *age*, s.343
[88] Kılıç, *age*, s.103
[89] Yunus Nadi, "Avusturya ile Almanya Arasında", *Cumhuriyet*, 24.06.1933, sayı 3279, s.1-3

turya'da bir aksülamel husule getirerek orada Avusturya'nın istiklalini müdafaa lehine olarak vatanperver bir cereyan husule getirdi, ve başvekil Dolfus bu cereyanın baş lideri olarak ortaya çıktı...Hitler Almanyası irtikap ettiği hatalarla Avusturya'yı ürküttü ve orada Almanyaya karşı açık bir vatanperverlik mücadelesine sebebiyet verdi. Avusturya halkının ekseriyeti şimdi Almanya'yı iltihak aleyhine dönmüştür."[90] diyerek Avusturya'nın Nazilerle mücadelesini anlatmıştır.

Muharrem Feyzi, Avusturya'da üç akımın hakim olduğunu söyler. Bu akımlardan ilki, İtalya'nın desteklediği Heimwehr'dir ve amacı ülkedeki sosyalist ve komünistleri yok edip faşist bir yönetim kurmaktır. İkincisi arkasında Almanya olan Nasyonal sosyalistlerdir ve amacı, Avusturya'da Almanya benzeri bir Nazi yönetimi kurmak ve ileride Almanya ile birleşmektir. Üçüncüsü ise, arkasında Fransa ve Çekoslavakya olan Marksistlerdir ve amacı Marksist bir yönetim kurmaktır. Almanya Nazi partsisi iktidarı ele alıp güçlenince Avusturya'da da Naziler güçlemiş ve bunların iktidarı ele almasından korkan Hıristiyan Sosyalistler adını taşıyan papaz partis, meclisi kapatıp dikdatörlük ilan etmiştir. Dikdatör olan Dollfuss, Heimwehr'e umut bağlamıştır. Heimwehr'in hükümetle işbirliği içinde Linz şehrindeki Marksistlerin karargahlarını ele geçirmeye çalışması, Marksistlerin tepsine neden olmuştur ve olaylara güvenlik güçlerinin mücadelesi ile pek çok insan hayatını kaybetmiştir.[91]

Başbakan Dollfuss bu olaylardan sonra 30 Nisan 1934'te parlamenter sistemi kaldırmış ve faşist rejimini ilan etmiştir.[92] 25 Temmuz 1934 ise bir grup Nazi, polis üniforması ile başbakanlık binasını basarak Dollfuss'u öldürmüşlerdir.[93]

Dolfuss'un öldürülmesinin ardından İtalya, Avusturya sınırına 200 bin kişilik bir ordu yığdığından Almanya olaylara müdahale edememiştir. Olaylardan bir gün sonra Nazi yönetimi, Avusturya ile ilişkilerini düzeltmek için Papen'i elçi olarak atamıştır. Daha sonra da Kurt Schuschnigg Avusturya'nın yeni başbakanı olmuştur.[94]

İtalya Avusturya'nın kendi aleyhine geçmemesini temin etmek için, 11 Temmuz 1936'da Avusturya ile Almanya'nın anlaşma yapması için aracı olmuştur. Bu anlaşma ile Almanya Avusturya'nın bağımsızlığını tanımıştır.[95] Ancak anlaşmanın gizli maddesine göre

---

[90] Yunus Nadi, "Anchlus Meselesi Menfi Olarak Mahluldur", *Cumhuriyet*, 05.08.1933, sayı 3321, s.1-5
[91] Muharrem Feyzi Togay, "Avusturya'da Hadiseler", *Cumhuriyet,* 27.07.1934, sayı 3672, s.2; Kılıç, *age*, s.105
[92] Avusturya'da Faşist Rejimi Resmen Teessüs Etti, *Cumhuriyet,* 01.05.1934, sayı 3585, s.1
[93] Avusturya'da Hükümet Vaziyete Hakim Oldu, *Cumhuriyet,* 27.07.1934, s.1
[94] Kılıç, *age*, s.106
[95] Almanya-Avusturya Anlaştı, *Cumhuriyet,* 12.07.1936, sayı 4368, s.1

Avusturya, Nazilerin faaliyetlerine ve iktidarda yer almalarına izin vereceğini taahhüt etmiştir. Avusturya'yı buna mecbur bırakan sebep ise, Almanya'nın Versailles hükümlerini çiğnemesine göz yuman devletlerin onu yalnız bırakmasıdır. [96]

Muharrem Feyzi, Avusturya'nın böyle bir anlaşma yapma nedenini, Fransız-Sovyet karşılıklı yardım anlaşmasının Akdeniz'de İtalya aleyhine gelişmelere yol açma olasığına karşı, Mussolinin Almanya ile birlikte hareket etme isteğidir.[97]

Nadir Nadi ise, *"Avrupa devletleri arasında 1914 senesindekileri hatırlatan bir takım toplanmalar oluyor. Bir kıvılcım parlaması ve topların ateş almaları tehlikesi günden güne ateş almakta. Bu gayretlere rağmen belki de facianın önü alınamayacak*",[98] sözleriyle endişendiğini belirtmektedir.

Daha sonra İtalya Avusturya'yı tamamen Alman nüfuzuna terk etmiştir. Ortaya çıkan gerginliklerle Hitler, Schuschnigg ile 12 Şubat 1938'de görüşme yaparak Nazilere Avusturya hükümetinde yer verilmemesi üzerine Avusturya'yı işgal edeceğini bildirmiştir. Schuschnigg bu durumu İngiltere, Fransa ve İtalya'ya bildirmiş ancak yardım alamayınca, Nazi lideri Artur Inguart'ı içişleri bakanı olarak atamış, siaysi tutukluları affetmiştir.[99] Nadir Nadi'ye göre, Schusching Hitler baskısı karşısında Mussolini'nin desteğini alamayınca, Nazilerin ülkenin iç düzenini kontrol etmesine izin vermiştir. Yeni gelişmeler Avusturya içlerine doğru Almanya'nın bir adım daha ilerlediğini göstermiştir.[100]

Muharrem Feyzi ise, *"Şimdi Şuşning...Alman ordularının tazyiki altında Hitler'in nezdine giderek Avusturya kabinesinin...en mühim vazifelerini Avusturyadaki milli sosyalistlerin liderlerine vermeye razı olmuştur. Bu suretle Avusturya zahirde hala müstakil ise de hakikatte memleketin idare ve hakimiyeti Hitler'in partisine bırakılmış ve iki Alman devleti birleşmiş oluyor."*[101] sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir.

---

[96] Kılıç, *age*, s.107
[97] Muherrem Feyzi Togay, "Almanya ve Avusturya Anlaşması", *Cumhuriyet*, 14.07.1936, sayı 4370, s.2
[98] Nadir Nadi,"Rejim Kavgaları Harp Doğrulabilir mi?", *Cumhuriyet,* 26.10.1936, sayı 4474, s.1-3
[99] Viyana'da Alman Nüfuzu Artıyor, *Cumhuriyet,* 17.02.1938, sayı 4943, s.1
[100] Nadir Nadi, "Avusturya Devleti'nde Nazilere Resmen Yer Verildikten Sonra", *Cumhuriyet*, 17.02.1938, sayı 4943, s.1-5
[101] Muharrem Feyzi Togay, "İki Alman Devleti Birleşti", *Cumhuriyet,* 18.02.1938, sayı 4945, s.2

Hitler, Avusturya ile birleşmek için Schuschnigg'e baskı yapmaya devam etmiştir. Bunun akabinde Avusturya başbakanı 13 Mart Pazar günü referandum yapacağını ve Nazilere tanıdığı hakları işçilere de tanıyacağını açıklamıştır.[102]

Nadir Nadi, Schuschnigg Avusturya'nın bağımsızlığını yaşatmak ve Alman bakısından kurtulmak için plebisit kararı almıştır. Oylama yaşı 24'tür ve oylama tarihi çok yakındır. Bu durumda genç kitleden oluşan Nazilerin kazanma şansı olmadığından, karara Hitler tepki göstermiş, oylama tarihinin ileriye alınmasını ve oylama yaşının düşürülmesini istemiştir. Hitler bu konudaki ciddiyetini göstermek için Avusturya sınırına asker yığmıştır. Nadi'ye göre, Schuschnigg gerekli tedbirleri almamış olsaydı, oylama yapmazdı. Bu durumda hükümet kazansa da Nazilerin bir kenara çekilip mücadeleyi bırakmayacakları, tan tersine daha da sert bir tavır takınacakları düşünülmektedir. Eğer oylama ertelenirse de Naziler lehine sonuçlanacaktır. Her iki durumda da Avusturya'nın son kararı, ümitsiz bir adamın son kararıdır.[103]

Hitler 11 Martta ordusunu Avusturya sınırına konuşlandırdı. Bunun üzerine Schuschnigg istifa etmek zorunda kaldı. Alman ordusu 12 Mart'da Avusturya'ya girdi ve Avusturya ordusu direnemedi. Seyb-Inguart hükümeti kuruldu ve Cumhurbaşkanı Miklas istifa etti. İngiltere ve Fransa olayı protesto etti ve İtalya işbirliği yapmayacağını açıkladı. Yani ilhak Avrupa devletlerinde pek de tepkiye neden olmadı. İki ülkenin birleşme kararı için oylama tarihi 10 Nisan olarak belirlendi. Avusturya Almanya'nın bir vilayeti haline getirildiği için de, Seyb-Inguard Cumhurbaşkanı iken Vali oldu.[104]

Bu konuyla ilgili Yunus Nadi; *"Avusturya'nın Almanya'ya ilhakı...arkasından çıkagelen yeni ihtimaller Avrupada herkesi şaşırtacak kadar fevkalade vaziyetler bulunduruyor. İşin bu kısmını şimdiye kadar bu kadar ehemmiyetle hesaplamamış, çünkü onun beraberinde getireceği vahameti görememişti. Vaziyetin bundan sonraki inkişaf şekilleri önünde emrivaki olan Avusturya ilhakını şimdiden ikinci plana atabiliriz"*,[105] sözleriyle ilhakı makul bir zorunluluk gördüğünü, ancak Almanya'nın işi tadında bırakması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca yazar bir sonraki yazısında Avusturya'nın yok oluşula ilgili, *" Avusturya'nın varlığını ve istiklalini Almanya değil, güya bu küçük cumhuriyetin hamisi geçinen büyük devletler mahvetmişlerdir.*

---

[102] Avusturya'nın İlhakı Dün Hitler Tarafından Resmen İlan Edildi, *Cumhuriyet,* 16.03.1938, sayı 4944, s.1
[103] Nadir Nadi, "Bir Devlet İntihar mı Ediyor? ", *Cumhuriyet,* 12.03.1938, sayı 4940, s.1-5
[104] Avusturya'nın İlhakı Dün Hitler Tarafından Resmen İlan Edildi, *Cumhuriyet,* 16.03.1938, sayı 4944, s.1; Kılıç, *age*, s.110
[105] Yunus Nadi, "Avusturya'nın Almanya İlhakından Sonra *", Cumhuriyet,* 14.03.1934, sayı 4942, s.1-5

Avusturya bu büyük devletlere bel bağlamakla hatanın en büyüğünü irtikap eylemiştir."[106] demiştir.

Nadir Nadi ise; *"Yeni vaziyeti büyük devletler nasıl karşılayacaklar?..İtalya Almanya'ya mahiyetini kimsenin bilmediği bir takım bağlarla bağlanmıştır. İngiltere zaten Orta Avrupa işinde fazla hassas görünmüyor. Fransa'nın iç derdi başından aşkındır...1918 galiplerinin kesip biçtikleri ve sonra enjektionlarla yaşatmaya çalıştıkları Avusturya bu işkenceye tam yirmi sene dayanmış oluyor "*,[107] diyerek büyük devletlerin bu ilhaka tepki göstermemelerine değinmiştir.

Peyami Safa'ya göre ise, Viyana'daki Türk bayrağını ayaklar altına almış gösteren heykeli Hitler yıkmalıdır. Daha birkaç yıl önce Türk saldırısından kurtuluşun 250.yılını kutlayan Avusturya, ilhakla birlikte dünyanın en şerefsiz mezarlıklarından birine gömülmüştür.[108]

Abidin Daver ise bu konuda Almanya'yı desteklemektedir. Almanya şefinin Avusturya'lı olduğunu düşünerek bu ilhaka gözyaşı dökmenin manasız olduğunu söylüyor. Wilson prensipleri gereği zaten Avusturya ile Almanya'nın büyük savaş sonrası birleşmesi gerekiyordu. Fakat bunu Fransa ve İngiltere aldatmacalarla engellemişlerdi. Bu yüzden Avusturya ile Almanya'nın birleşmesi gayet doğaldır. Hatta halkı Fransızdan ziyade Alman olan alsace-Loren'in Fransa'ya geçmesinden bile daha doğaldır. [109]

İlhak için yapılan oylama sonucunda yüzde 99 evet oyu çıktı.[110] Yapılan oylama için Abidin Daver, " Yapılan plebisit hakikaten gülünç bir şeydir. Bir iş olup bittikten sonra olsun mu olmasın mı diyerek halkın reyi sorulur mu?...Plebisitte Almanlar evet, Avudturyalılar hayır dese ne olacaktı? Avusturyalılar istemiyor diye Alman ordusu çekilecek, bir aydan beri yapılan bütün işler bozulacak mıydı? Öyle kati emrivakiden sonra bu plebisit komedyasına ne lüzum vardı. Otoriter rejimler, dikdatörler, ancak demokrasilere yaraşan böyle bir reyiamı intihab gibi usullere müracat etmemelidir..."[111] diyerek plebisitin anlamsızlığını eleştirmiştir.

Avusturya ilhakına Cumhuriyet Gazetesi yazarları hemen hemen aynı bakış açılarıyla yaklaşmışlardır. Muharrem Feyzi, Hitler'in yürüttüğü bu politikaya sessiz kalan Avrupa dev-

---

[106] Yunus Nadi, "Büyük Devletlerin Elinde Oyuncak Olan küçük Devletler", *Cumhuriyet,* 16.03.1938, sayı 4944, s.1-5
[107] Nadir Nadi, "Anşlusun Bilançosu", *Cumhuriyet,* 13.03.1938, sayı 4941, s.1-5
[108] Peyami Safa,"Avusturya'nın Mezarı Önünde", *Cumhuriyet,* 23.03.1938, sayı 4951, s.3; Kılıç, *age*, s.111
[109] Hem Nalına Hem Mıhına, "Avusturya'ya Ağlayanlar", *Cumhuriyet,* 17.03.1938, sayı 4945, s.3; Kılıç, *age,* s.11
[110]Almanya ve Avusturya'da Dün Yapılan Plebisitin Neticesi, *Cumhuriyet,* 11.04.1938, sayı 4995, s.1
[111] Hem Nalına Hem Mıhına, "Avusturya Plebisitinin Manasızlığı", *Cumhuriyet,* 14.04.1938, sayı 4998, s.4

letlerini eleştirmiş, lhakı haklı bulmuştur. Yunus Nadi, Hitler'in uyguladığı bu saldırgan politikayı eleştirmiş, fakat ilhaktan sonra bunu onaylarak Hitler'in yayılmacı politikasının devam edeceğini söylemiştir. Peyami Safa, Avusturya'nın Türk düşmanlığı nedeniyle, bu duruma sevinmiştir. Nadir Nadi de ilhakı onaylamıştır ve Hitler'i takdir etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞ YILLARI(1939-1945)

A) SAVAŞ AREFESİ

1. Çekoslavakya Meselesi

Hitler 20 Şubat 1938 yılındaki nutkunda, Avusturya'nın yanısara Çekoslavakya'ya da değinerek bu memleketteki Alman azınlığı ile de ilgileneceğini belirtmişti.[112] Alman ordularının Viyana'ya girdiği gün Mareşal Göring, Çekoslavak elçisine Avusturya'nın işgalinden ötürü Çekoslavakya'nın endişe etmesine lüzum olmadığını, Hitler'in Çekoslavakya ile münasebetlerini geliştirmek istediğini, Avusturya meselesinin "bir aile meselesi" olduğunu söylemiş ve şeref sözü vermişti. Fakat anschluss, Çekoslavakya'nın Südet Almanlarını da harekete geçirtmekten geri kalmadı ve Nisan ayından itibaren gelişen Çekoslavakya buhranı bu memleketin parçalanması sonucunu verdi.[113]

140.363 km arazide bulunan bu memleket, Almanya'nın içine sokulmuş bir memlekettir. Berlin ile Münih'in yanıbaşındadır. Çekoslavakya büyük bir devletin müttefiki bulunduğu zaman Almanya için tehlikesi o derece büyük olacaktır. Diğer taraftan şarki ve orta Avrupa'da kendisine hakim bir mevki temin etmeyi sağlayacaktır. Aynı zamanda dünyanın en mühim hammadde kaynakları zengin madenler de Almanya'nın eline geçmiş olacaktı. Şöyle ki Çekoslavakya'nın başka büyük bir devlet yahut devletlerle müttefik bulunması Almanya için doğrudan doğruya bir tehlikedir. Çekoslavakya ise, kendisinin ana esas parçaları olan Bohemya ile Moravya'yı üç taraftan sarmış olan Almanya'ya karşı emniyetini diğer büyük devletlerin ittifakında arıyor.[114]

12 Mart 1938'de Avusturya bağımsızlığını kaybedince Çekler büyük bir endişeye kapıldılar. Bu zaman kadar yalnız kuzey ve batıdan komşu oldukları Almanya şimdi güneyden de kendilerini çevirmiş bulunuyordu. Çek sınırının hemen hemen yarısı (2097 km), Almanya ile müşretek bir sınır olmuştu. Küçük Antant bir Macar tarruzuna karşıydı. Çeklerin ne Romanya ile doğru dürüst bir sınırı, ne de Yugoslavya ile askeri bağlantı yapabilecek bir hududu vardı. Fransa ile arasında Almanya bulunuyordu. Çekoslavakya, Almanya'nın bütün ilerleme

---

[112] Almanların Çeklere Bir İhtarı, *Cumhuriyet,* 21.02.1938, sayı 4946, s.1-9
[113] Armaoğlu, *age*, s.349
[114] Muharrem Feyzi, Südet Almanları, *Cumhuriyet,* 10 Mayıs 1938, sayı 5024, s.2

yollarını tıkamış bir tampon bölge konumundaydı. Vaktiyle Bismark "Kim Bohemya'yı ele geçirirse Avrupa'ya hakim olur" sözünü bu amaçla söylemişti.[115]

Nitekim Hitler iktidara geldiğinde, Südet Nazi lideri Konrad Henlein, Südet Almanlarını birleştirmek üzere 1 Ekim 1933'te Vatan Cephesi'ni kurmuştur. Vatan Cephesi'nin kuruluşundan yaklaşık yaklaşık bir yıl sonra Südet Nazileri, ülkedeki Alman üniversitelerinin kapatılmasını protesto etmişler ve çatışmışlardır. Südetler Çekoslavakya hükümeti ile ilk kez karşı karşıya gelmişlerdir ve böylece Almanya'yı da bu ülkeyle karşı karşıya getirmişlerdir. Mayıs 1935'te yapılan parlamento seçimlerinde Südet Alman Partisi mecliste en güçlü parti haline gelmiştir. Ardından 1937'de Südetler devlet memuru olma hakkı, kendi dillerinde eğitim, resmi yazışmalarda Almanca kullanma hakkı elde etmişlerdir.[116]

Nadir Nadi'ye göre, Hitler Çekoslavakya'yı zorla ilhak edemeyeceğini bildiğinden Avusturya işini tamamen çözdükten sonra, önce Çekoslavakya'yı İsviçre benzeri federatif bir devlete dönüştürecek ve Südet Almanları'nın eyalet içinde yaşamalarına imkan verecek daha sonra da bu toprakların Almanya topraklarına gönüllü katılımını gerçekleştirecektir. Ayrıca Nadi, 1914'teki şımarık bir Almanya yerine, bugün savaş sonrası sırtına yüklenen haksızlıkları düzeltmeye çalışan bir Almanya olduğunu söyleyerek Türkiye'nin savaşın sırtına yüklediklerinden ilk kurtulan ülke olduğunu ve bunun için Almanya'yı çok iyi anladığını belirtmiştir.[117]

Abidin Daver; *" Almanya Avusturya'yı ilhak ederek Çek topraklarını üç koldan sarmıştır. Tepeden tırnağa kadar müsellah 74 milyonluk Almanya, Çekoslavakya'daki 3 buçuk milyon Alman'ın hamisidir. Hitler'in radyolarda gürleyen sesi, bu Almanlardan sık sık bahsetmektedir. Çekoslavakya'daki Almanlar da, Almanlığa bağlılıklarını her vesile ile hatırlatmaktadır...Çekoslavakya kapana girmiş bir fare durumundadır. Çekoslavakya'ya kuzeyden ve güneyden yapılan bir saldırı ülkeyi kolayca ikiye bölecektir. Gerçi böyle bir durumda Çek ordusu ülkesini savunacaktır, ancak güçlü Alman ordusu karşısında pek şansı olmayacaktır. Böyle bir durumda Çekoslavakya'yı bir Alman taarruzundan kurtaracak yegane ülke İngiltere'dir."* [118]diyerek Çekoslavakya'nın içinde bulunduğu durumu anlatmıştır.

---

[115] İhsan Ilgar,"II. Dünya Savaşı'nın Başlangıcındaki Çek Dramı", *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul(8), 1971, s.60-61
[116] Kılıç, *age*, s.113
[117] Nadir Nadi, "Asıl Dava", *Cumhuriyet*, 15.03.1938, sayı 4968, s.1-5; Kılıç, *age*, s.114
[118] Hem Nalına Hem Mıhına, "Çekoslavakya'nın Sırası Geldi mi?", *Cumhuriyet,* 17.03.1938, sayı 4970 s.3

Muharrem Feyzi ise; *" Avusturya'nın ilhakı ile üç taraftan büyük Almanya'nın hudutları ile çevrilmiş olan Çekoslavakya bugünkü emrivakiye bir şey dememekte ve Küçük İtilafta müttefiki bulunan devletlerden ve karşılıklı yardım muahedesi ile bağlı bulnduğu Sovyet Rusya'dan ve Lehistan'dan bir şey bekleyip bütün ümidini garpdeki büyük iki devlete yani ile Fransaya bağlamıştır. Lakin garpden dahi beklediği kadar himayeyi görememiştir. İngiliz Başvekili...nutkunda bu cihan imparatorluğunun Çekoslavakya'ya yardımda bulunmağı tasmim eylediğini söylemiş olduğundan Fransa'da ve Çekoslavakya'da derin bir inkisarı hayal uyandırmıştır...Çekoslavakya'ya yardım etmeği beyan eden Fransa, yalnız kalmış oluyor."*[119]diyerek Abidin Daver'den farklı görüş bildirmiştir. Togay'a göre Çekler dünyada yalnız kaldıkları gibi kendi aralarında da çekişmektedirler. Südet Almanları da bundan yararlanarak Çekoslavakya'da ne kadar güçlü olduklarını gösteriyorlar. Çek Hükümeti Almanya'nın müdahalesini önlemek için devlet toprak yapısını değiştirmeden Südetlere vereceği hakları içeren yeni bir anayasa hazırlamayı taahüt etmiştir. Bu geç kalınan fedakarlığın Almanya'yı yatıştırması beklenmemelidir, çünkü durum daha da kötüleşecektir. [120]

Nadir Nadi*; " İntihab ne kadar büyük bir sükunet içinde geçerse geçsin ve neticesi ne olursa olsun Südet meselesi orta Avrupanın göbeğinde bir çıban olmaktan kurtulamayaktır... Anclustan sonra büyük Almanya'nın karnına saplı duran bu memleketteki üç buçuk milyon Almanı Hitler'in hiç bir zaman ihmal etmeyeceğine herkesin aklı yatıyor...Üç buçuk milyon insan 70 milyonluk ağabeylerinden cesaret aldıkça Çeklerin rahat etmelerine imkan yoktur...Almanya Çek meselesinde de Avusturyaya karşı takip ettiği politikayı kullanmak isteyecektir...Bu takdirde Hitler'in Südet davasını safha safha tekamül ettirerek olgunlaştıracağını ve münasip bir fırsat çıktığı zaman müşkülatsız olarak halle kalkacaktır."* [121]diyerek Südet meselesinin ne kadar önemli olduğuna değinmiştir.

5 Eylül 1938'de Benes İngilizlerin baskısıyla, Henlein ile Alman azınlığın otonomi talebini görüşmeye başlamış, ancak Hitler, südet Almanları için destek sözü verince, henlein görüşmelerden ayrılmış ve Almanya'ya katılma kararı aldıklarını bildirmiştir. Ardından Hitler, Çekoslavak Devleti'ni tanımadığını gerekirse savaşa hazır olduğunu ve 1 Ekim 1938'de Südet bölgesi'ni işgal edeceğini bildirmiştir.[122]

---

[119] Muharrem Feyzi Togay, "Avusturya'nın Akıbeti ve Çekoslavakya", *Cumhuriyet,* 17.03.1938, sayı 4970, s.2
[120] Muharrem Feyzi Togay, " Südet Almanları'nın Anayasası", *Cumhuriyet,* 31.03.1938, sayı 4984, s.2; Kılıç, *age*, s.115
[121] Nadir Nadi, "Çek Meselesi", *Cumhuriyet,* 30.05.1938, sayı 5044, s.1
[122] Çemberlayn Dün Hitlerle Görüştü, *Cumhuriyet*, 06.09.1938, sayı 5143, s.1; Kılıç, *age*, s. 116

Almanya Çekoslovak topraklarını işgale hazırlanırken İngiliz Başvekili Chamberlain, 15 Eylül 1938'de Almanya'ya gitmiştir. İngiliz Başbakanı, Südet Bölgesi verildiği takdirde, olası bir Avrupa savaşına engel olabileceği düşüncesiyle sorunu çözmek için 24 Eylül' de ikinci kez Almanya'ya gitmiştir. Aynı gün Hitler Südet Bölgesi'nin boşaltılmasını isteyen bir ültimatomu Çek hükümetine iletmişancak bu istek reddedilmiştir. Bu sırada Alman-Çek sınırında manevralar devam etmiştir. [123]

Yunus Nadi; *" ...Harp umum için felakettir, galip ve mağlup her iki tarafı asla esirgemeyecek. Mağlubiyetle bitecek bir harbin Almanya için mucip olabileceği felaketin daha ölçüsüz bir surette büyük olur ve bundan da insanlık ayrıca büyük zarar görür...Aklın mantığın bütün hesapları yeni bir harbin çıkması aleyhindedir. Öyle bir haile ancak şuurum vazifesini ifadan aciz kaldığı bazı müstesna anların mahsulü olabilir. Tehlike o kadar büyük ve korkunçtur ki öyle bir ateşi yakmağa kimsenin eli varmayacağını farzetmek şimdilik yegane verilebilecek hükümdür. "*[124], sözleriyle bir savaşın çıkma olasılığını değerlendirmiştir.

Olası bir savaşı engellemek üzere Mussolini aracılığıyla 28-30 Eylül tarihleri arasında Münih'e düzenlenen görüşmelere Chamberlain, Daladier ve Hitler katılmıştır. Katılımcı ülkeler Çekoslavakya'ya hiç danışmadan Südet Bölgesi'ni Almanya'ya verme kararı almıştır. Bu karar uyulmadığı takdirde de, Çekoslavakya'ya yardımda bulunulmayacağını açıklamışlardır.[125]

Bu konu hakkında Yunus Nadi*, "Amma Almanya dün Avusturya, bugün çekoslavakya diyerek gittikçe artan bir iştiha ile yeni yeni isteklerin peşinde koşan bir devlet olurmuş, böyle diyenler var. Bizce şimdiki halde fazla mübalağalı, hatta hayali bir iddiadır. Şimdiki halde dava yalnız Südet Almanları üzerindedir ve Almanya bunda haklıdır....haikatte beşeriyet şimdki halde henüz Büyük Harbi bağlayan fena sulhlerin ızdıraplı tashihleri içinde çırpınıyor. Biz Türkler bu fena sulhlerin acılarını kendi nefsimizdeki tecrübelerle iyi biliriz. Sevr zulmünü yıkmak için...ve son pürüz Hatay işini hakiki hakkına bağlamak için daha dün pek çok zahmet çektiğimizi tüm dünya biliyor. "*[126],diyerek Almanya'yı haklı bulduğunu ve Almanya'nın Südet meselesinin bizim Hatay meselemizle aynı olduğunu dile getirmiştir. Nadi ayrıca bu konuda Chamberlain'i de takdir etmiştir.

---

[123] *Cumhuriyet*, 16; 25.09.1938, sayı 5153-5164, s.1; Kılıç, *age*, s.117
[124] Yunus Nadi, "Bir Dünya Harbi Karşısında", *Cumhuriyet,* 01.09.1938, sayı 5138, s.3
[125] Kılıç, *age*, s.117
[126] Yunus Nadi, "Milletler Nazarında sulhun Büyük Kıymeti ", *Cumhuriyet,* 18.09.1938, sayı 5155, s.3

Abidin Daver ise, Chamberlain ülkesinde savaş istemeyen çoğunluğu mutlu edebilmek için, Çekoslavakya için savaşa katılmayacağını açıklayarak, Hitler'in Çekoslavakya'ya saldırı azmini ve demokrasilerin savaştan korktukları hükmünü kuvvetlendirmiş ve bu sayede Almanya iyice şımararak Çekoslavakya'yı Avrupa haritasından sildiğini düşünerek Nadi'ye katılmamıştır.[127]

Nitekim 1 Ekim 1938'de Alman ordusu Çekoslavakya'ya girmiştir.[128] Daha sonra Polonya Oslo Bölgesi'nin, Slovaklar da kendi bölgelerinin bağımsızlığını istemişlerdir. Slovakya'nın bağımsızlık talebi Çek Hükümeti tarafından reddedilmiştir.[129]

Bu konuda Muharrem Feyzi Togay, " ...Fakat memleketin Südet Almanlarından sonra en mühim milliyeti olan Slovakların arasında dahi muhtariyet talebi cereyanının kuvvet bulması Prag hükümetini çok şaşırtmıştır. Çeklerin miktarı 7 milyon olup onbeş milyon tutan umumi nüfusun ekseriyetini teşkil etmektedir. Ancak iki buçuk milyondan fazla olan Slovakları beraber saydıkları zaman iki milletin nüfusu on milyonu bulmaktadır. Slovakların kendilerini Çeklerden büsbütün ayrı ve Südet Almanları gibi mağdur ve mahkum bir unsur sayıp tam bir muhtariyet istemeleri Çeklerin ekseriyet iddiasını ve diğer unsurlar üzerindeki hegemonya davasını çürütmektedir."[130] diyerek Çek hükümetinin Slovakların isteğini neden reddettiğini açıklamıştır. Eğer Slovaklar da muhtariyet kazanırsa, Çeklerin çoğunluk iddiası suya düşecektir. Muharrem Feyzi ayrıca, Südetler'in Almanya'ya katılamsıyla sorunun tükenmeyeceğini, Çeklerin himayesinde bulunan bir milyona yakın Macar ve çeyrek milyon Lehin, Almanya idaresine girmeye karar verdiğini ve aksi bir durumda bunların da silaha sarılabileceğine değinmiştir.[131]

Slovakya lideri rahir Dr. Tisso, ülkesinin bağımsızlığını ilan etmiş ve Hitler'den yardım istemiştir. Bunun üzerine Alman ordusu 15 Mart 1939'da Prag'ı işgal etmiştir. Macaristan da Rütenya bölgesine girerek buranın bağımsızlığını ilan etmiştir.[132]

Muharrem Feyzi; *" Avrupa'nın dört büyük devletlerinin geçen eylülde Münih konferansında vermiş oldukları karar mucibince Çeko-Slovakya muhtariyeti, yani dahili idarelerinde istiklali haiz üç müttehid hükümete ayrılmıştı. Şöyle ki yedi milyon Çekin yaşadığı Bo-*

[127] Hem Nalına Hem Mıhına, " İşin Psikolojisi ", *Cumhuriyet*, 29.09.1938, sayı 5166, s.3; Kılıç, *age*, s.118
[128] Polonya Kıt'aları Bugün Çekoslavakya'ya Giriyor, *Cumhuriyet,* 02.10.1938, sayı 5169, s.1
[129] Plebisitten Vazgeçildi, *Cumhuriyet,* 09.10.1938, sayı 5176, s.1
[130] Muharrem Feyzi Togay, " Slovaklar ", *Cumhuriyet,* 12.06.1938, sayı 5057, s.2
[131] Muharrem Feyzi Togay, " Almanlardan Sonra Macarlar ve Lehliler ", *Cumhuriyet*, 22.09.1938, sayı 5159, s.2
[132] *Cumhuriyet*, 15.04.1939, sayı 5328, s.1; Kılıç, *age*, s.119

hemya ve Moravya eyaletleri merkez hükümeti teşkil etmişti. İki buçuk milyon Slovakın yaşadığı Slovakya eyaleti ile önce Rütenya adını taşıyan, şimdi de Karpat Ukraynası denilen yeni devlet ikinci derecede iki aza olmuşlardı. Fakat Çekler harici, mali ve müdafa işleri müşterek olması itibariyle...Slovakya üzerinde hakim olmak istemişti."[133], diyerek işgali haklı bulmuştur.

Nazi yönetiminin Südet politikasını, Yunus Nadi, Almanya'nın Südet sorununu Hatay sorunuyla özdeşleştirmiş ve bu konuda Almanya'yı haklı bulmuştur. Nadir Nadi de bu durumu haklı bulmuştur. Muharrem Feyzi, Südetlerin Alman topraklarına katılmasına olumlu yaklaşmış ve Çeklerin parçalanmasıyla ilgili düşüncelerini yazmıştır. Abidin Daver ise, Almanya'nın şımartıldığını düşünmektedir.

2. Memel[134]'in Alınması

1250 yılından itibaren bir Alman toprağı olan Memel bir bölge adıdır. I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Almanya toprakları içinde yer alan Memel, Almanya'nın savaşta yenilmesi üzerine Versailles'le 1920 yılında Almanya'da alınıp MC kontrolüne verilmiştir. Ancak Litvanya'nın işgali ile bu ülkenin yönetimine geçmiştir. Nazi iltidarıyla birlikte gerginlikler başlamıştır.[135]

Çekoslavakya'nın Alman egemenliği altına düşmesi, Hitler'in politikasının üçüncü safhasını teşkil etmekteydi. Südetlerin alınması ile " Bir Millet Bir Devlet" politikasının son adımlarından biri atılmıştı. Halbuki Çekoslavakya'nın Alman egemenliğine girmesiyle Alman olmayan unsurlar da sınırlar içine girmiş oluyordu. Bu ise Hitler'in "Hayat Sahası" politikasını açıyordu. Almanya'nın bu yeni politikası korkutcu bir nitelik kazanmaya başlamıştı.[136]

Çekoslavakya meselesi çözümlenince sıra Memel'e gelmişti. 21 Mart günü Almanya Litvanya'ya bir ültimatom verdi. Memel şehri Almanya'ya beş gün içinde iade edilmezse Litvanya şehrini istila edeceklerini bildirdiler. Almanya, Memel'in kendisine teslim edilmesiyle birlikte Litvanya'nın da hududlarını ve istikbalini garanti edeceğini bildirdi.[137] Çekoslavakyanın işgali karşısında Batılı devletlerin bir şey yapmadığını gören Litvanya, ültimatom karşı-

[133] Muharrem Feyzi Togay, " Çeko-Slovakya'nın Parçalanması ", *Cumhuriyet*, 16.03.1939, sayı 5329, s.2
[134] Memel, Almanya'nın Doğu Prusya Bölgesi içinde yer alan bir bölge adıdır.
[135] Kılıç, *age*, s.121
[136] Armaoğlu, *age*, s.357
[137] *Cumhuriyet*, 22.04.1939, sayı 5335, s.1

sında boyun eğdi ve Memel'i Almanya'ya teslim etti. Hitler ilk kez Almanya' ya bir de liman olan bir mıntıkanın dahil edildiğini söyledi.[138]

Memel konusunda gazeteciler fazla yorum yapmamıştır. Cumhuriyet'ten Muharrem Feyzi yorum yapmıştır. *"Alman ordusu Viyana üzerine yürüdüğü zaman... Memel Almanlarının bütün hukukunu tanımış ve mahalli parlamento için yapılan intihab serbest olduğundan kahir ekseriyeti ve hükümeti...Memel Alman Partisi elde etmişti...Memel Almanları'nın lideri Dr. Neumann...25 Martta topalancak Memel milli meclisinin esaslı değişiklik yapacağını söylemiştir. Bu sözler Memel parlamentosunun, Almanya'ya iltihak kararı vereceğine ve bu işte Hitler'in himaye ve yardımına iltica edeceğine şüphe bırakmıyor.malmanya Memel'i ilhak etmekle Şarki Avupada sevkulceyşi vaziyetini son derece tahkim etmiş olacaktır."*[139] diyerek çoğu konu da olduğu gibi bu konuda da Almanya'ya olumlu bir yaklaşımda bulunmuş ve Litvanya'nın Çekoslavakya'nın parçalanmasından sonra Memel'e gösterdiği tavır değişikliğine değinmiştir.

3. Danzig Meselesi

Danzig meselesinin nasıl canlandığına değinmeden evvel, Almanya'nın niçin Danzig'i istediğine değinmek yerinde olacaktır. Almanya Çekoslavakya'yı ortadan kaldırmıştı, Romanya'yı da ekonomik olarak nüfuzu altına almıştı. Almanya doğuya doğru genişliyordu ve bu genişlemenin sonuncusu da Danzig'i Alman sınırlarına katmaktı. Bohemya, Moravya ve Slovakya'yı da himayesi altına almıştı. İstila hareketine devam etmek için planında yazılı olan üç hedef arasında bir seçim yapmak zorundaydı. Ukrayna: Petrolleri ve zahiresiyle, Romanya: Nihayet Danzig, Polonya koridoru, mühim ve eski Alman ekalliyetlerinin bulunduğu yerler bu halul sebebi hazırlıyor, Hitler siyasetinin ırk bahanesine ve müdahalelerine hak veriyordu.[140]

Ukrayna tarafından acele iş yapılacak bir teşebbüsün neticelendirilemeyeceği anlaşılmıştı. Rusya'ya ulaşmadan evvel, Polonya arazisi ile Romanya arazisi arasından ve geçilmesi esasen müşkül olan yollardan dolaşmak teşebbüsü Polonya ve Romanya'nın yahut bu ikiden birinin iştirakını iltizam ediyordu. Şu halde bu iki memleketten birinden başlamak gerekiyordu. Zaten Ukrayna'ya sefer yapabilmek, Stalin rejiminde Moskova'yı mahalli isyanlara sebebiyet verecek bir buhrana sokamazdı. Bu projenin daha müsait bir fırsata ihtiyacı vardı.[141]

---

[138] *Cumhuriyet,* 23.04.1938, sayı 5336, s.1
[139] Muharrem Feyzi, "Almanya Memel'i de Alacak", *Cumhuriyet*, 17.03.1939, sayı 5330, s.2
[140] Luncien Romier," Almanya Danzig'i Niçin İstiyor?", *Cumhuriyet,* 07.05. 1939, sayı 5391, s.9
[141] Romier, *agm*, s.9

Şu halde Romanya daha cazip görünüyordu. Romanya'da petrol vardı, Aşağı Tuna'nın arzettiği kolaylıklar vardı. Bu arada Romaya ile yaptığı ticari anlaşma sayesinde sağladığı kolaylıklar vardı. Romanya Polonyalılara bir itttifak anlaşmasıyla bağlıdır. Bu anlaşma sadece Rusya tarafından vuku bulacak bir taarruz için yapılmıştır. Yani ortada sadece Polonya kalıyor. Danzig'e sahip olmak, Memel'i elde etmek, bu yol üzerindeki mevcut tehdidi ortadan kaldırmış olacaktı. Almanya'nın Polonya koridorundan geçmesini istediği geniş yol, Almanya'nın her an için yüzbinlerce asker sevketmesini ve baltık devletleri ile doğruda doğruya temas halinde bulunmasını sağlayacaktır. Asıl mesele esasında hakimiyet meselesindedir. Almanlar Danzig arazisini ve Polonya koridorunu kesse geniş yolu kendi askerleri tarafından istedikleri gibi işgal ettirmekte ve Berlin'i Şarki Prusya'ya bağlayacak bir demir yolu ile bir otomobil yolu yapmakta ısrar etmektedir. Danzig ve koridor etrafındaki kavga, Slovakya'nın Alman kıtaatı tarafından işgali ve Macar-Leh ordularının birleşmesi akabinde tekrar başlamış ve Danzig meselesi de eski şiddetiyle tekrar ortaya çıkmıştır. [142]

Esasına bakılırsa Danzig meselesini biraz da Polonya'nın kendisi kışkırtmıştır. Polonya Berlin Büyükelçisi Lipski, 24 Ekim 1938 günü Almanya Dışişleri Bakanı Ribbetnrop ile yaptığı görüşmede[143] Karpatlar Ukraynası (Rutenya) halkının %80'inin cahil olması dolayısıyla komünizm için bir kışkırtma yuvası teşkil ettiğini, bu bölgenin Çekoslavakya ve Polonya arasında bir takım olaylara sebep olduğunu ve bundan dolayı Polonya'nın halkının Macar ve Ruten olması dolayısıyla buranın Macaristan'a ilhak edilerek Macaristan ile ortak sınıra sahip olmayı istediğini belirtti. Macaristan ile Polonya ortak sınıra sahip olursa Sovyet Rusya'nın Çekoslavakya ile hiçbir bağlantısı kalmayacaktı.[144]

Ribbentrop ise, bu meseleyi ele alacağını ancak fakat Almanya için önemli olanın, kendisi ile Polonya arasındaki sürtüşme noktalarının ortadan kaldırılması olduğunu, bunun için de Danzig serbest şehrinin Almanya'nın sınırları içine katılması ve Polonya'nın kara yolu yapılması hususunda geçit vermesi gerektiğini söylemişti.[145] Ancak Polonya siyasetinin istiklalinden bahseden Krjer Poranny; *" Polonya bütün bloklardan dışarda kalacaktır. Kendi arazisini habersiz terkedecek değildir. Fakat kendine yabancı menfaatler için de asla harbetmeyecektir. Polonya kendi arazisinden en ufak bir parça için bütün kanını vermeye hazırdır.*

[142] Romier, *agm*, s.9
[143] *Cumhuriyet,* 25.10. 1938, sayı 5192, s.1-7
[144] Armaoğlu, *age*, s.359
[145] Almanya Polonya'dan Bazı Taleplerde Bulunuyor, *Cumhuriyet,* 28.03.1939, sayı 5341, s.1 Armaoğlu, age, s.359

Fakat başkalarının menfaati için tek damla bile dökmeyecektir" [146] diyerek açıklamasını yapmıştır. Aynı zamanda Almanya'nın bu teklifleri karşısında Lehistan askeri tedbirlerini alıp, İngiltere ile karşılıklı teminat şeklinde bir anlaşma yapmıştır. Almanya da Polonya'nın bu hareketi karşısında 1934'te yapılan Leh-Alman misakını feshetmiştir.[147]

4 Ağustos 1939'da Polonya Hükümeti, Danzig meclisinden Polonyalı gümrük memurlarına karşı arttırılan saldırıların durdurulmasını ve görevlerini yapmalarının engellenmesini istemiştir. Buna karşın Danzig Hükümeti, saldırı suçlarını kabul etmemiş, ancak gümrüklerin kontrolü konusunda görüşmeye hazır olduklarını bildirmiştir. Bu amaçla başlanan görüşmelere Forster'in Danzig'in Almanya ile birleşeceğini açıklaması üzerine son verilmiştir.[148]

Abidin Daver, *" Danzig...Alman şehri olacakmış diye bütün Avrupa'nın ve belki de bütün dünyanın kana bulanması kadar manasız bir şey olamaz. İş yalnız Danzig'de bitecek olsaydı, belki Lehliler de, Lehistan'ı garanti edenFransızlarla İngilizler de, belalı bir harbe girmektense, Danzig'in Almanyaya ilhak veya iltihakına ses çıkarmazlardı, ama iş Danzig'le bitecek değil ki...Arkasının çorap söküğü gibi geleceği muhakkaktır...Danzi'i vermek sulhu değil Alman hegemonyasını temin eder. Ancak Almanya'ya yeni bir cebir ve şiddet siyaseti takip ettiği takdirde sulh cephesinin bütün devletleri ve bütün kuvvetleri harbedeceği kat'iyetle anlatıldığı takdirdekir ki sulh muhafaza edilebilir."*[149], diyerek Almanya'nın Danzig'i almakla yetinmeyeceğini, hatta aldıktan sonra daha büyük tehlikelerin doğacağını ifade etmiştir.

İki devlet arasındaki askeri ve siyasi ilişkiler artık son haddini bulmuştur. Polonya Hariciye Nazırı Beckl bu devletin Danzig ve koridor meseleleri üzerindeki cevabı vereceği gün Almanya Hariciye Nazırı Ribbetnrop Berlin'de bulunacağı yere alelacele İtalyan Hariciye Nazırı Kont Ciano ile görüşmek üzere İtalya'ya gitmiştir. Anlaşılıyor ki Almanya, Polonya ve bunun arkasında bulunan İngiltere ile Fransa'ya karşı İtalya ile birlikte hareket etmeyi kararlaştırmıştır. Almanya'nın iddiasına göre Polonya'nın bugünkü vehameti İngiltere'nin Polonya'ya hayati ehemmiyet vererek müdafasında bulunacağı herhangi bir meselede kendisine mutlak surette yardım edeceğini Fransa ile birlikte garantilemesi üzerine Polonya'nın Alman-

[146] Lehistan Almanya'nın Taleplerini Reddetti, *Cumhuriyet,* 31.03.1939, sayı 5343, s1-7
[147] Muharrem Feyzi Togay,*"Lehistan'ın Almanya'ya Cevabı",Cumhuriyet,* 07.05. 1939, sayı 5391, s.2
[148] Danzigdeki Almanlar Dün Büyük Bir Nümayiş Yaptılar, *Cumhuriyet,* 11.08.1939, sayı 5477, s.1; Kılıç, *age,* s.125
[149] Hem Nalına Hem Mıhına, " Çorab Söküğü Gibi", *Cumhuriyet,* 14.08.1939, sayı 5480, s.1-7

ya ile anlaşmak şöyle dursun Danzig'i kendi himayesi ve işgali altına alıp, burayı büsbütün kendi eline geçirerek Almanya'yı uzaklaştırmak gibi amaçlara kapılmasıdır.[150]

İtalya, Polonya ile sıkı dostluğu bulunmasına rağmen Danzig ve Koridor meselelerinde Almanya'yı desteklemeye karar vermiştir. Fransa, Almanya ve İtalya'yı birbirinden ayırmak ve beraber çalışmaktan men etmek için yapılan teşebbüslerin akim kalması üzerine, İtalya ile İspanya'yı tehdit etmeye başlamıştır. Fransa'nın büyük deniz kuvvetleri İspanya Fas'ı ve civarında bulunuyorlar. Almanya bile deniz kuvvetlerini İtalya için Cebelütarığa sevketmiştir. İtalya askerlerini seferber etmiştir. Durum çok naziktir ve burada da Danzig meselesi gibi bir kıvılcım dünyayı ateşe verebilir.[151]

Almanya'nın bu topraklarını genişletme politikasına dur demek için İngiltere Başbakanı Çemberlain, 17 Mart 1939'da verdiği bir söylevde, İngiltere'nin barış için herşeyi yapabileceğini ancak hürrüyetinden de vazgeçmeyeceğini belirtti.[152] Arkasından da Polonya, Fransa ve Sovyet Rusya'ya Dörtlü Deklorasyon teklif etti. Ancak Sovyet Rusya, Romanya ve Türkiye'yi de buna katarak Bükreş'te bir konferans teklif etti. Ancak bu teklif kabul edilmedi. Bunun ardından Sovyetler Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzaladığını açıklamıştır.[153] Yunus Nadi, *" Aylardanberi süren Moskova müzakerelerinden müspet bir netice çıkması beklenirken bunun tamamen makusu bir netice ile karşılaştık. Sovyetler ile Almanyanın evvela iktisadi bir anlaşma yaptıklarını ve bunu müteakip de yahut aynı zamanda aralarında bir ademi tecavüz misakı akdini kararlaştırdıklarını öğrendik. Hadisenin Avrupada ve dünyada maddi ve manevi tesirlerini inkar etmek kimsenin aklından geçmez, "* diyerek, anlaşmanın çok büyük yankı uyandırdığına değinmiştir.[154] Muharren Feyzi ise, *"Almanya ile Sovyetlerin tekrar sıkı dost olmaları, İngiltere'de, Fransa'da büyük bir hayret uyandırmışsa da Lehistan'da beklenmeyen bir şey olarak karşılanmamıştır...Sovyetler Almanya ile anlaşmakla Avrupa politikası oyunundan büsbütün çekilmiş ve kenarda kalmış bulunuyor"*[155] yorumunda bulunmuştur.

---

[150] Çev. Fikret Arıt, *Büyük Savaş,* Milliyet Yay., İstanbul, 1974, s.33; Muharrem Feyzi Togay,"Askeri Hazırlıklar",*Cumhuriyet*, 06.05.1939, sayı 5380, s.2

[151] Muharrem Feyzi Togay, *agm,* s.2

[152] Sulh Tehlikede mi?, *Cumhuriyet,* 18.03.1939, sayı 5331, s.1-7

[153] Ettore Anchieri, "Avrupa Büyük Devletleri ve Hitler", Çev.Coşkun Uçok, *Ankara Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, sayı 1-4, Ankara, 1959; Kılıç, *age*, s.126

[154] Yunus Nadi, " Alman-Rus Anlaşması", *Cumhuriyet,* 23.08.1939, sayı 5336, s.1

[155] Muharrem Feyzi Togay, " Almanya Sovyetler Birliği", *Cumhuriyet,* 23.08.1939, sayı 5336, s.2

Polonya ise sürekli İngiltere'yi sıkıştırmaya başlamıştır.[156] Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Polonya'ya garanti verdiler. Polonya'nın bağımsızlığı tehdit edilir ve Polonya da buna karşı koyarsa, İngiltere ile Fransa Polonya'ya yardım edecektir.[157] Fakat batılı devletlerin bu şekilde davranmaları Almanya'yı geriletmemiş bilakis II. Dünya Savaşı'na giden buhranı daha da hızlandırmıştır.

B) ALMANYA'NIN ÜSTÜNLÜK DÖNEMİ (1939-1941)

1. Savaş'ın Başlaması ve Polonya'nın İşgali

1 Eylül 1939 günü Alman orduları Polonya'ya tarruza başlamıştır. 3 Eylül günü İngiliz hükümeti evvelce Polonya'ya ile yaptığı anlaşma gereği Almanya'ya karşı savaş ilan etti. İngiltere'nin ardından Fransa da Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir.[158] Almanya ile Polonya arasında başlayan savaş, bu tarihten itibaren Amerika hariç, dünyanın dört kıtasında karalarda, denizlerde, havalarda, çöllerde, karlarda altı uzun yıl sürecek korkunç boğazlaşmanın ilk adımıydı. Üstelik resmen harb ilan edilmemişti. Ne o zamana kadar alışılageldiği şekilde önceden bir seferberlik ilan edilmiş, ne elçiler geri çekilmiş, ne de tantanalı şekilde nota ile harbin başladığı bildirilmişti. Dünya haberi Alman radyolarından duymuştu.[159]

Almanya'nın hiç bir açıklama yapmadan Polonya topraklarına saldırmasını Cumhuriyet, *" Nihayet Harb Başladı"*, manşetiyle duyurmuş ve *" Alman orduları dört koldan Leh topraklarına hücuma geçtiler. İngltere-Fransa, Almanya'ya ültimatom verdi. Varşova dün altı defa bombardıman edildi. Leh devlet merkezindeki Türk vatandaşları elçiliğimiz tarafından muhafaza ediliyor, halk yurdum müdafasına koşmaktadır"*[160] cümleleriyle devam etmiştir.

Yunus Nadi; *" Bugün burada sabahleyin erkenden Almanya ile Polonya arasında harbin patlak vermiş olduğuna, hiç olmazsa ilk çarpışmaların başlamış olduğuna dair bir haber dolaştı...Alman kıtaları Polonya'ya üç noktadan taarruz etmişlerdir, bir çok şehir Alman tayyareleri tarafından bombardıman edilmektedir...Başta Polonya ve onu takiben müttefikleri bu müphem olduğu kadar şamil Alman taleblerini kabul edemeyince tabii iş olağaına*

---

[156] Armaoğlu, *age*, s.361
[157] Leh-Alman Gerginliği, *Cumhuriyet*, 01.04.1939, sayı 5345, s.1-5
[158] Osman Öndeş, *2. Dünya Savaşı,* Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1980, s.99; *Cumhuriyet,* 02.09.1939, sayı 5499,s.1
[159] İbrahim Artuç, *İkinci Dünya Savaşı*, Kaştaş Yayınevi, İstanbul, 2003, C.I, s. 9
[160] Nihayet Harb Başladı, *Cumhuriyet,* 02.09.1939; Kılıç, *age,* 161

varacaktı, yani harbe...Harbin Almanya ile Lehistan arasında mevzii bir mahiyette kalabileceğini farzetmeğe imkan var mıdır? İngiltere ile Fransa'nın Polonya tarafını tutarak harbe geçecekleri muhakkak olduğuna göre yeni şavaşın mevzii bir mahiyette kalamyacağı açık bir hakikattir."[161] diyerek savaşın başladığını dile getirmiş, İngiltere ve Lehistan'ın Almanya'nın taleplerin yerine getirmediği için, Almanya'nın bu tavrının normal olduğunu söylemiştir. Ayrıca savaşın sadece Almanya ve Polonya ile sınırlı kalmayacağını, pek çok Avrupa devletinin de buna müdahil olacağını ifade etmiştir.

Abidin Daver ise; *" Südet buhranında İngiltere ile Fransa, hatta Almanya ile beraber yağmaya iştirak etmek hatasına düşen Lehistan, Münihin bir daha tekerrürü, tam bir hezimet olacağını anladılar ve Almanyanın silah şakırtısı karşısında ayak dirediler. Hitler'in tehdit siyaseti bu defa tamamiyle suya düşecekti ama, Sovyet Rusya oyunbozanlık etti. Bu büyük devletin birdenbire hiç beklenmeyen bir zaman ve şekilde cephe değiştirmesi, Almanya'nın cesaretini arttırdığına şüphe yoktur. Esasen, Sovyet Rusya ile gizliden gizliye müzakerelere giriştiği içindir ki Almanya'nın Lehistan'a ve müttefiklerine karşı tehdit poltikasını bir daha tecrübeye kalkıştığı şimdi anlaşılıyor. Eğer, Sovyet Rusya sulh cephesine iltihak etse, hatta Avrupa harbinde bitaraf olacağını, fakat sempatisinin sulh cephesine müteveccih olacağını söyleseydi, Hitler tehdit siyasetinden vazgeçer müzakere masasına oturur yahut da yeni bir fırsat kollamak üzere, harekete geçmeği teyid ederdi. Ne yapalım ki daima sulhperver geçinen, hatta uzakşarkta, Japonya ile yaptığı kanlı muharebeleri bile bir harb vesilesi addemeyecek kadar yumuşak davranan dostumuz, Almanya ile sadece ademi tecavüz paktı değil, biraz daha ileri giderek bir dostluk misakı imzalamakla sulhu daha fena bir vziyete düşürmüştür... "*[162] diyerek, savaşın çıkmasından Sovyetleri sorumlu tutmuş, eğer Soyetler Almanya ile bu politikaya girmemiş olsaydı, Hitler'in savaşa cesaret edemeyeceğini belirtmiştir.

Başka bir yazısında Abidin Daver; *" Almanya'ya karşı sulh cephesinin kuvvetçe üstün olduğunu göstermeye kifayet eder. İngiltere ve Fransa deniz hakimiyetlerinden istifa ederek Almanya'yı abluka altına alacaktır...Üç devletin müşterek kuvvetleri Almanya'yı karada, havada ve denizde sıkıştırmaya kafidir....mücadele Büyük Harbdeki kadar genişlerse her iki tarafa da iltihak edecek devletler bulunabilir. Almanya yardımcılar bulursa sulh cephesinin de müttefikler bulacağına şüphe yoktur. Mücadele başlarken umumi vaziyet herhalde Alman-*

[161] Yunus Nadi, "Avrupa Harbi Patlak Verdi", *Cumhuriyet,* 02.09.1939, s.1-7
[162] Abidin Daver, "Sulh Köprüleri Yıkılmadı Amma", *Cumhuriyet*, 01.09.1939, sayı 5498, s.1-5

ya'nın değil, sulh cephesinin lehinedir"[163] sözleriyle, Fransa ve İngiltere'nin Almanya'yı zorlayabileceğini, savaş büyüdüğü takdirde Almanyanın aleyhine sonuçlanacağını ifade etmiştir.

Muharrem Feyzi, Lehistan'ın önce Hitler'in iktidara gelmesiyle iki devletin dost olduklarını belirtmiştir. Milli Sosyalist Almanyasına dostluk elini uzatan ilk devlet Lehistan olmuştu. Mareşal Psudski milletinin en büyük düşmanının Sovyet Rusya olduğu kanaatindeydi. Mareşalin ölümünün ardın da bu siyaset bir süre bu dostluk siyaseti devam etti. Fakat Çekoslavakya devleti ortadan kaybolup akabinde Almanya Litvanya'yı zorlayarak Memel arazisini aldıktan sonra, Danzig'in iadesini ve Lehistan'ın deniz yolu olan Koridor'u Almanya istediği zaman, Lehistan isyan etmiş ve bu talebi reddetmişti. Fakat bu mesele Almanya için bir namus meselesi olmuştu. Lehistan Almanya'nın bu meseleyi zor ve kuvvet kullanacağını bilmesine rağmen Fransa ile olan eski ittifakını sağlamlaştırmış, İngiltere ile anlaşmış, ancak Almanya ile anlaşamamıştı. Bu durum karşısında da Almanya, Lehistan hududuna asker yığmıştır.[164]

Yunus Nadi diğer bir yazısında; *"Alman iddiasına göre harbin sebebi Almanya'nın, Şark hududlarının ıslahı ihtiyacından doğmuştur. Buna göre harb bu maksad ve gayenin hududu ile mahdud Avrupalı ve mahalli harbdir, şimdiki vaziyet budur. Bu harb zamanla taahhuk edecek inkişafları ile ona en yakın olan milletlerden başlayarak yavaş yavaş veya süratle hemen hemen dünyaya şamil bir genişlik kazanmağa namzeddir. Şu hallere göre derece derece harb sahasına yakın milletlerin tedbirli hareket etmekle beraber başlayan mücadelenin inkişaflarını dikkatle takip edeceklerinde şüphe yoktur"*[165], diyerek harbin küçük çapta kalmayacağını, yavaş yavaş diğer devletlerin de buna müdahil olacağını belirtmiştir.

Ekrem Rize, *" Hitler talih ve hadisatın kendisine daima mütebessüm bulunan çehresine o kadar alışmış bulunuyordu ki, bu defa da gene bir sene evvel kullandığı ve tecrübe ettiği aynı metodu kullanmakta beis görmedi. Blüf. İstediği yapılmazsa harb yapacağına dair aylar süren tehdit propagandası. Nihayet sinir harbi...Bugünkü Almanya harbe dayanmak itibariyle 1914'teki Almanya'dan her bakımdan daha çok zayıf görünüyor...Ben Hitler'in bu hareketini Napolyon'un 1812 Moskova seferindeki halie benzetir gibi oluyorum. Azamat hislerine mağlup olarak fazla hesabı ve temkini istihkar etmek ve talihe güvenmek"*,[166] sözleriyle Hitler'in esasından blöf yapmak için bu yola başvurduğunu ancak, blöfün bu kez yerini bulmadığını ve

[163] Abidin Daver, "Başlayan Harb Karşısında", *Cumhuriyet*, 04.09.1939, sayı 5501, s.1-6
[164] Muharrem Feyzi Togay, "Almanya-Lehistan Harbi", *Cumhuriyet,* 03.09.1939, sayı 5500, s.2
[165] Yunus Nadi, "Şimdiki Halde Avrupa Harbi",*Cumhuriyet,* 05.09.1939, sayı 5502, s.1-6
[166] Ekrem Rize, "Almanya Galip Gelebilir mi?", *Cumhuriyet,* 05.09.1938, s.6

Hitler'in tamamen işi şansa bırakarak, hesapsızca, pervasızca dünyayı savaşa sürüklediğini eleştirmiştir. Ali Kamil Akyüz'de Hitler'in bu yanlıştan acele dönmediği takdirde, Avrupa'nın ölüm kabusuna gömüleceğini, Hitler'in ise ölünceye kadar bütün fanilerin öldükten sonra da ebedi tarihin lanetinden kurtulamayacağını yazmıştır.[167]

Nadir Nadi'ye göre, istila ve tahakküm siyasetinin çoktan iflas etmiştir. Durum böyle iken, Alman propagandalarının faaliyetlerine devam etmelerine gerek yoktur. Bu bir işe yaramayacaktır. Tüm dünya biliyor ki Almanya şarkda toprak elde ettiği takdirde milyonlarca insan ıstırap içinde yüzecek ve Alman halkı da rahata kavuşamayacaktır.[168]

Almanya Polonya'ya girdikten iki gün sonra İngiltere ve Fransa Almaya'ya savaş ilan etmiştir.[169] 7 Eylül'de Fransa birliklerini Saarland Bölgesi'ne sevk etmesine rağmen, bir sonuç elde edemeyince, Almanya'nın işi kolaylaşmış 13 Eylül'de Varşova'yı tamamen işgal etmiştir.[170] Alman ordularına karşı Polonya'nın şansının olamayacağı 17 Eylül'de Sovyetlerin bu topraklara girmesiyle ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet, *"Sovyet orduları dün leh topraklarına girdi"* sözleriyle olayı duyurmuş ve Sovyetlerin bu işgalini Almanya ile yaptığı saldırmazlık anlaşmasına dayanarak gerçekleştirdiğini belirtmiştir.[171]

Yunus Nadi bu durumu, *"Son günlerin en baş sürprizini henüz bir aylık ömrü olan Alman-Rus ademi tecavüz paktı teşkil etti. Nasyonal sosyalist Almanyası komünist Rusyanın baş düşmanı olarak bilinegeldiği ve hatta adeta vücud ve hikmetini bolşevikliğe teşkil ettği için günün birinde Almanya ile Rusya'nın anlaşmış olması...dünyanın hiç beklemediği bir hadise olmuştur...Danzig ve Koridor ihtilafından çıkan yeni sürprizlerinin önünde Almanya ile Rusya'nın...dünya taksimine müteveccih büyük ittifakına inandırılmak istiyoruz. Bu dünya tarihinde eşi görülmemiş bir sergüzeştin binbir gece masallarını çok gölgede bırakan bir efsanesi telakki olunmaya değer...bu misaka ademi tecavüz misakı değil, tecavüz misakı demek elbette daha doğru olur...Lehistan'ın... iki büyük devlet arasında evvelden kararlaştırılmış gizli planla taksime uğratılması elbette sürpriz kelimesinin dahi anlatmaktan aciz kalacağı daha büyük bir fecaat arzeder."*[172]söyleriyle, tepkisini sert bir dille eleştirmiştir.

Muharrem Feyzi de, Sovyetler birliğinin Lehistan harbinde şimdiye kadar bitaraf vaziyette olduğunu söylüyor. Lehistan'ın durumu on beş gün içinde fena halde sarsılmıştır. Sovyet

---

[167] Ali kamil Akyüz, "Determinizm ve Hitler", *Cumhuriyet***,** 07.09.1939, sayı 5204, s.3; Kılıç, *age*, s.163
[168] Nadir Nadi, *"Propagandalar ve Hakikat", Cumhuriyet,* 14.09.1939, sayı 5211, s.1-6
[169] İngiltere ve Fransa Harb Halinde, *Cumhuriyet,* 04.09.1939,sayı 5501, s.1
[170] *Cumhuriyet,* 14.09.1939, s.1
[171] Sovyet Orduları Dün Leh Topraklarına Girdi, *Cumhuriyet,* 18.09.1939, sayı 5215, s.1; Kılıç, *age*, s.165
[172] Yunus Nadi, *"Sürprizlerin Şaşırtma Hududu", Cumhuriyet*, 18.09.1939,sayı 5215, s.1-5

Rusya'da yaşayan Ukraynalılardan Lehistan'da sekiz milyon ve ak Ruslardan da yedi milyon kişilik ahaliyetlerin vaziyeti ve akibetinin tehlikede bulunduğunu ileri sürerek ordusu ile müdahalede bulunmuştur. Sovyet hükümeti bu müdahaleyi harb olarak nitelendirmemektedir, ancak durum Lehistan'ın şark kısmının Rusya tarafından işgal edildiğini göstermektedir.[173]

Muharrem Feyzi başka bir yazısında, *"...Moskova'da neşredilen müşterek Sovyet-Alman tebliğinde Lehistan'ın bir devlet halinde mevcudiyetini muhafaza etmek iki taraf ordusunun gayesi olarak gösterildiğine nazaran Almanya ile Sovyetler arasında büsbütün yeni bir Lehistan hükümeti bulundurulması derpiş edilmektedir. Moskova'daki müzakerelerin mühim bir mevzunu da bu mesele teşkil edecektir. Sovyetlerin müdahalesine karşı mevcud Lehistan hükümeti vaziyetini tayin ederek Moskova'daki sefirini ve bütün konsolosluklarını geri çekmiştir. Lehista Cumhur Reisi neşrettiği bir beyannamesinde bu müdehalenin mevcud muahedelere muhalif olduğunu ilan etmiştir"*[174] diyerek Lehistan'ın Sovyetlerin Almanya ile uyguladığı politikaya olan tepkine değinmiştir.

Polonya'nın sonunun yakın olduğunu görünce, Sovyetler de emperyalist emellerini gerçekleştirmek için, 23 Ağustos paktının kendisine ayırdığı parsayı ele geçirmek için hareket geçti. 17 Eylül sabahı Sovyet orduları, Polonya'daki Ukraynalılarla Beyaz Rusları koruma bahanesiyle Polonya'ya girmeye başladılar. Rusya'nın bu saldırganlığı karşısında İngiltere ve Fransa, Rusya'ya da savaş ilan etmeyi düşündülerse de, bundan vazgeçtiler. [175]

Bu olaylar devam ederken, Hitler 20 Eylül'de Danzig'i ziyaret etmiştir. Danzig devlet reisi Förster, ayan azaları ve kalabalık bir halk kütlesi, Hitler'i büyük bir tezahuratla karşılaşmıştır. Förster, Hitler'e bir beyanat vererek Danzig'i ana vatana kavuşturduğundan dolayı halkın minnettarlığını bildirmiştir. Bunun üzerine Hitler, bir saat süren bir ntuk söylemiştir. Hitler nutkunda; *"Danzig şehri beşyüz senedenberi Almandı; şimdi tekrar Almanya'ya kavuştu, bundan sonra da Alman olarak kalacaktır. Bu şehrin mukadderatı asırlardanberi Almanya'nın mukadderatı ile hemahenk olmuştu ve bu vaziyet 1914 harbine kadar bu şekilde devam etmişti. Umumi harbden kimsenin muzaffer çıkmadığını bildiğimiz için harbden çekiniyorduk ve sulh muahedesinin... Ümid ediyorduk. Malesef tam aksi oldu Versay muahedesi zorla kabul ettirildi. Fakat şu muhakkaktır ki Versay sulhu hiç bir şey halletmediği gibi, bilakis bir çok meseleler doğurdu... Tam yirmi sene devam eden bu vaziyete nihayet vermek lazım geliyordu. Meseleyi halletmek üzere evvela vatanın garbında ve cenubunda sulhu temine çalıştım... Bu*

[173] Muharrem Feyzi Togay, "Avrupa Harbi ve Rusya"*, Cumhuriyet,* 18.09.1939, s.2
[174] Muharrem Feyzi Togay, "Lehistan'ın Mukadderatı", *Cumhuriyet,* 20.09.1939, sayı 5217, s.2
[175] Armaoğlu, *age*, s.443-444

esnada Lehistan'da bunu anlayan bir zat yaşıyordu. Fakat bu Mareşal öldükten sonra, Lehistan'da eski sistemlerrin tatbikine tekarar başlandı. Yahudileri son on sene zarfı içinde Lehistan'daki Almanlara karşı mezalime başladılar. Almanya gibi büyük millete karşı yapılan mezalime sessiz kalamazdık. Danzig meselesinin halli için muhtelif tekliflerde buldundum. Hatta Danzig'in serbest şehir olarak kalmasını, Lehistan'a bazı iktisadi haklar verilmesini teklif ettim. Fatak Lehistan bu tekliflerime seferberlik ile cevap verdi... Nihayet harb zuhur etti...müstakbel Polonya'nın şeklini Sovyet Rusya ile Nazi Almanyası tespit ve tayin edeceklerdir."[176] diyerek, savaşı başlatmaktaki kendince haklı gerekçelerini açıklamıştır.

Nadir Nadi, Hitler'in bu tür konuşmalarla önceden Almanya dışında da sempati ve taraftar toplayabilmişken zaman içinde bu desteği yitirdiğini ve Polonya işgaliyle de tamamen yok ettiğini belirtmiştir. Versailles'in Almanya'ya dayattığı haksızlığı bu kez de Almanya başka bir ülkeye yapmıştır. Vaktiyle işlenmiş bir haksızlığın intikamını almak için yüzbinlerce masum insanın kanını dökmek, müstakil milletleri perişan etmek doğru değildir. Hitler'in nutkunu dinleyen tüm dünya bunun doğruluğunun cevabını beklemektedir.[177]

28 Eylül'de Polonya, Almanya ve Sovyetler tarafından paylaşılarak haritadan silinmiştir. Polonya bir yandan Almanya, bir yandan da Rusya'nın saldırısına uğrayınca, şimdi iki devletin ganimeti paylaşması gerekiyordu. Bu amaçla Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop 27 Eylülde Polonya'yı paylaşan anlaşma imzaladı. Bu anlaşma ile Litvanya Sovyet Rusya'ya bırakılmıştır. Almanya'ya da Polonya'dan ayrılan bölgenin sınırları genişletildi ve Varşova ile Lubnin bölgeleri de Alman bölgesine katıldı ve bağımsız Polonya'ya son verildi.[178] Ardından Hitler, 6 Ekim'de müttefik ülkelere Versailles Anlaşması'nın revizyonunu isteyen bir barış anlaşması sunmuş, ancak bu teklif müttefik ülkelerce reddedilmiştir.[179]

Nadir Nadi, Nazi şeflerinin barış istiyor gözükmesinin altında, uzun süreli bir savaştan kaçınmaları olduğuna işaret etmiştir. Uzun süreli bir savaş Almanya için hem ordunun galip gelmesini, hem de rejimin ayakta kalma şansını azaltmaktadır. Üstelik Sovyetlerin Polonya'ya yayılmış olması Almanya'nın doğuya ve Balkanlara yayılmasını güçleştirmiştir. Üstelik Almanya'ya barış teklif ettik ancak kabul etmediniz deme fırsatı doğacaktır. [180]

---

[176]Hitler Dün Uzun Bir Nutuk Söyledi, *Cumhuriyet*, 20.09.1939, sayı 5117, s.1-5
[177] Nadir Nadi, "Hitler'in Nutku", *Cumhuriyet*, 21.09.1939, sayı 5118, s.1-6
[178] Armaoğlu, *age*, s.444
[179] Kılıç, *age,* s.166
[180] Nadir Nadi, "Almanya Sulh Yapmak İstiyor mu?", *Cumhuriyet,* 28.09.1939, sayı 5125, s.1-6

Nadir Nadi başka bir yazısında Nazi yönetimini sert bir dille eleştirmiştir. *"Almanya'nın hep bildiğimiz bir takım istekleri vardır. Hayat sahası tabiriyle hülasa olunan bu istekler manzumesi bugünkü Avrupa nizamını kökünden yıkmaya matuftur...gerek İngiliz gerekse Fransız efkarı umumiyeleri daha adil bir avrupa nizamı uğrunda, Alamya ile işbirliği yapmaya hazır bulunuyorlardı...yazık ki Hitler ve arkadaşları, ruhlarını kemiren karışık duygulardan bir türlü kurtulamadılar ve milyonlarca insanı şimdiki ızdıraplı vaziyete düşürmekten çekinmediler...etraftaki toparkları ahalisi ile birlikte ezdikten sonra bunu hayat hakkını kurtarmak için yaptığını ileri süren bir devlete insanlar değil, olsa olsa sırtlanlar ve kurtlar hak verebilir...Nasyonal Sosyalist rüyası belki insanlığa pahalıya mal olacak fakat hiç bir zaman tahakkuk edemeyecektir."*[181]

Yunus Nadi, Nadir Nadi, Ekrem Rıza, Ali Kamil Akyüz savaşın çıkmasında sadece Almanya ve Hitler'i suçlamışlardır.

2. Danimarka ve Norveç'in İşgali

Almanya ve Sovyetler 28 Eylül'de Moskova'da ortak bir bildiri yayınlayarak Polonya meselesinin Avrupa barışına devamlı bir temel teşkil edecek şekilde çözümlendiğini, artık savaşa devam edilmesinin anlamsız olduğunu belirtmişlerdi. Bir barış teklif etmişler ve teklifin reddedilmesinin neticesinde meydana gelecek olaylardan İngiltere ve Fransa'nın sorumlu olacağını bildirmişlerdi. Nitekim, teklfin reddedileceğini bilen Hitler komutanlarına Belçika, Holanda ve Lüksemburg üzerinden İngiltere ve Fransa'ya karşı harekete geçmek için hazır bulunmalarını bildirmiştir.[182]

Polonya'daki son direnişleri kıran Alman orduları Eylül sonundan itibaren kısım kısım batıya Fransız sınırına doğru kaymaya başladılar. Komutanlar İngiltere ve Fransa'ya yönelme kararının doğru olmadığını, Fransa'dan önce Norveç'e gidilmesi gerektiğini öngörüyorlardı. Çünkü savaşın çıkmasıyla birlikte İngiltere Almanya'yı denizden abluka altına alabilirdi. Bun durumda mücadele edebilmek için Norveç'de denizaltı üslerine ihtiyaç vardı. Hitler önce bu teklifi kabul etmese de, Fin-Rus Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla harekete geçemedi ve Norveç'e yöneldi. [183]

---

[181] Nadir Nadi, "Hegemonya Fikri Bir Rüyadır*", Cumhuriyet,* 05.03.1940, sayı 5679, s.1-6
[182] Armaoğlu, *age,* s.445
[183] Armaoğlu, *age*, s.448

Almanya yeni işgaller için altı ay beklemiş ve Alman ordusuyla birlikte müttefik orduları da bu süreyi Manigot Hattı[184] gerisinde bekleyerek geçirdikleri için bu süre Almanca Sitzkrieg (Oturma Savaşı) olarak nitelendirilmiştir. Bu saldırı karşısında Danimarka ciddi bir direniş göstermeden teslim olmuş, Norveç direnme kararı alınca 14 Nisan'da müttefik orduları Norveç adalarına çıkmışlar ve yaklaşık iki ay sürecek bir savaş başlamıştır. Savaş Norveç ordusunun 10 Haziran 1940'da Alman ordularına teslim olmasıyla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet bu haberi *"Almanya İskandinavya'ya saldırdı"* başlığıyla vermiştir.[185]

Yunus Nadi, *"Almanya bir taraftan Danimarka'yı işgale başlamış, diğer taraftan Norveç cenubuna asker çıkarmıştır. Alman kumandanlığı şiddetlendirilen ablukaya karşılık olmak üzere Danimarka ile Norveç'i himaye altına almaya karar verdiğini söylüyor. Bu himayenin askeri ve siyasi işgal olduğunu söylemeye bile gerek yoktur...dün Finlandiya bugün Danimarka ile Norveç, yarın bütün iskandinav grubu. İsveç'in dahi artık seerberlik ilan etesi pek tabiidir...Norveç'in tamamen Alman hakimiyeti altına geçmesi Büyük Britanya için ciddi ve müessir bir izac kaynağı teşkil eder. Onun için İngiltere ve Fransa'nın İskandinavya'yı kendi haline bırakma ihtimali yoktur...denilebilir ki harb şimdi başlıyor. Hem de onun hakiki ahiyeti Avrupanın harbe dahil ve gayridahil bütün milletleri tarafından iyi anlaşılmış olarak."*[186] sözleriyle, Almanya'nın İskaninavya'ya saldırı gerekçelerini ve esas savaşın şimdi başladığını ifade etmiştir.

Nadir Nadi de, Almanya'nın abluka altına alındığını, gıdasız ve hammaddesiz bırakıldığını, bu gayretlerin şiddetlenmesi neticesinde Almanya'nın saldırıya geçtiğini söylüyor. Almanya bu teşebbüste başarılı olursa, çok da hayati bir dava ile karşı karşıya olunmaz. Almanya Norveç'i işgal etmekle demir nakliyatını eminiyet altına almış olmaz. Çünkü Norveç sahillerinin Alman eline geçmiş olması, Şimal Denizi'nin de onların olduğu anlamına gelmiyor. İskandinavya demirini Almanya'ya taşımak için Baltık Denizi'ni kullanmak gerekir, nitekim buradaki liman da sekiz ay buzlarla örtülüdür. Ancak Almanya başarılı olduğu takdirde demir ihtiyacını rahatlıkla karşılayacaktır. Burada Almanya'nın sağlayacağı en büyük avantajlardan biri İngiltere sahillerine yaklaşması olacaktır. Bu sayede Büyük Britanya adaları, hava

[184] Manigot Hattı:Fransa bir savaş durumunda, seferberlik tamamlanıncaya kadar zaman kazanmaya yönelik yaptığı bu hattın inşasına 1930 yılında başlamıştır. Hat 2778 km uzunluğundadır. Kılıç, age, s.168
[185] Kılıç, *age*, s.168; Artuç, *age*, s.53-56, *Cumhuriyet,* 10.04.1940, sayı 5715, s.1
[186] Yunus Nadi, "Yeni Bir Safha:Şimalde Harb", *Cumhuriyet,* 10.04.1940, s.1-5

taarruzlarına daha kolay hedef olabilecektir. Ayrıca batıya doğru ilerleyen bu harbin başka taraflarda patlak vermesi ihtimalini de göz önünde bulundurmak lazım.[187]

Nadir Nadi başka bir yazısında Almanya'nın başarısız olması durumunda ortaya çıkabilecek tehlikelere değinmiştir. *"İskandinavya'ya hakim olmakla Almanya büyük bir şey kazanmayacak diyoruz. Fakat, son teşebbüsünde muvaffak olamadığı takdirde acaba vaziyet gene aynı istikrarı sağlayabilecek mi? Yani İskandinavya yarımadasını elden kaçıran Almanya için de büyük bir şey kaybetmiş sayılmaz diyebilir miyiz? Bir defa 9 Nisan'da beri giriştiği muharebeyi kaybetmekle Almanya maddi manevi büyük bir darbe yemiş olacaktır...Alman halkında nefsine ve hükümetine itimatsızlık artacaktır...Burayı elden kaçırmak, Almanya'ya telafisi mümkün olmayan maddi zaralar verecektir...yirmi senelik uzun gayretler neticesinde meydana getirilen koskoca bir donanma ordusu iki gün zarfında ortadan yok olacaktır...ayrıca bu durumda Almanya, İngiliz donanmasının Kargat'a sokulmasına mani olamaz..."*[188] diyerek Almanya'nın maddi manevi darbe yiteceğini, özellikle halkın hükümete karşı olan güveninin yiteceğine değinmiştir.

Peyami Safa, İskandinavya'nın zaferin anahtarı olduğunu söylüyor. İktisadi olarak, iki tarafın da ihtiyacı olan ham maddelerin başlıcaları buradadır. Askeri olarak da, Norveç'in ve Atlantik sahillerine hakim taraf, elde ettiği hava ve deniz üsleriye düşman gemilerinin o denizdeki faaliyetleriyle, elinden geldiği kadar sekteye uğratır; çünkü Danimarka'yı elinde tutan taraf Şimal denizine hakim olan taraf olacaktır.[189]

Abidin Daver ise*; "Almanlar müttefiklerden erken davranarak Danimarka ve Norveç'i işgale başlamıştır...Almanya'nın üstünlüğü de buradadır. O daima mütearrız vaziyettedir. Cebbardır, zalimdir, yalnız kuvvet iman etmiştir, devlet hukuku beynelmilel kaidelerdir...bir günde devleti yok eden ve başka bir devleti yok etmeye çalışan bu mütecaviz dinamizmi demokratlar gösteremezler. Onun için ilk darbeyi hep Almanya indiriyor ve indirecektir...Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i durup dururken baskın şekilde istila etmeleri bitarflık denilen vaziyetin hiç bir manası olmadığını göstermektedir. Bitarafım demekle harbden kurtulmak imkansızdır."*[190] diyerek, Almanya'nın diğer devletlerden daha cesur olduğunu ve savaşın başladığı dönemlerde, bitaraflık politikası uygulamanın işe yaramadığına değinmiştir.

---

[187] Nadir Nadi, "Şimal'deki Harb ve Hadiselerin Muhtemel Neticeleri", *Cumhuriyet,* 11.04.1940, s.1-6
[188] Nadir Nadi, "Almanya İskandinavya'yı Kaybederse", *Cumhuriyet,* 12.04.1940, sayı 5717, s.1-6
[189] Peyami Safa, "Zaferin Anahtarı", *Cumhuriyet,* 11.04.1940, s.3
[190] Hem Nalına Hem Mıhına, "İki Devlet Daha Gitti",*Cumhuriyet,* 11.04.1940, s.3

3. Fransa'nın Çöküşü

Norveç ve Danimarka'nın işgali ile birlikte Almanya'nın doğu ve kuzeyi güvenlik altına alınmış oluyordu. Artık sıra batıya gelmişti ve Almanya 10 Mayıs 1940'dan itibaren Belçike ve Hollanda'ya girmişti. İngltere ve Fransa , Norveç'ten sonra sıranın kendilerine geleceğini bildikleri için Belçika topraklarına asker yığdılar. Ancak her ne olursa olsun, silah, techizat ve eğitim bakımından Alman kuvvetlerinin üstünlüğü tarışılmazdı. Saldırılar karşısında Hollanda bir kaç gün direnebildi. [191]

Belçika bir kaç gün daha dayanabilmiştir ve 27 Mayıs'da teslim olmuştur. Bu esnada İngiltere ile hava muharebeleri oldu ve Almanya ilk kayıplarını vermeye başladı. Başka koldaki Alman kuvvetleri de, 14 Haziran'da Paris'e girmişlerdir. Bu arada İtalya'da Fransa'ya savaş ilan ederek II. Dünya Savaşı'na katıldı. Fakat İtalyanlar Fransızlar karşısında herhangi bir başarı sağlayamamıştır. Bu yenilgilerle birlikte, Fransız kabinesi mütarekeye olumlu bakmaya başladı. Mütareke anlaşması ile Almanya Fransa'da bağımsız bir hükümetin bulunmasını kabul etti. Böylece İngiltere'yi de yalnız bırakmış olacaktı.[192]

Yunus Nadi, bu şartlar altında hala bitaraflıktan medet uman devletleri eleştirmiştir. Bunda ısrar eden üç memleket daha Alman istilasına maruz kalmaktadır. Nadi, bu devletlerin tek tek saldırıya uğramayı beklemek yerine birlik olarak karşı koymalarını önermektedir.[193]

Abidin Daver'e göre; *"60-70 bin kişi tahmin edilen Norveç'teki Alman ordusu'nun orada meşgul olması, Alman başkumandanlığını istediği anda Hollanda'ya taarruzdan men edemez...şimdiye kadar Hollanda, Belçika ile dahi tesadüfi bir ittifak yapmadığına göre, Belçika'nın şimal komşusunun ezilmesine seyirci kalması ihtimali vardır...Hollanda kendisini bitaraflık denilen mevhum tanrıya emanet etmiştir. Danimarka ve Norveç'in akıbetinden sonra da bu yoldan ayrılmamıştır...Norveç tecrübesi Almanya'nın cesaretini arttırmıştır...Almanya onlardan düne kadar taralık istiyordu, fakat onlar Almanya'yı dinlemeyerek bitaraf kaldılar. Almanya onların bitaraflığını dinlemedi."*[194] Daver, bu yazısıyla Almanya'nın elde ettiği başarılara daha da cesartelendiğini ve Hollanda için de kolları sıvadığına değiniyor. Ayrıca Yunus Nadi gibi o da, bitaraf kalmanın ülke için çok da bir şey değiştirmediğini düşünüyor.

---

[191] Armaoğlu, *age,* s. 450; Kılıç, *age*, s.170
[192] Armaoğlu, *age,* s.451
[193] Yunus Nadi, "Varan Altı, Yedi, Sekiz!", *Cumhuriyet,* 11.05.1940, sayı 5746, s.1-5
[194] Hem Nalına Hem Mıhına, "Sıra Hollanda'ya mı Geldi?", *Cumhuriyet,* 11.05.1939, s.3

Nadir Nadi; *"Burada ancak iki haftalık bir hazırlık devresi geçiren Fransız ordusu, her bakımdan üstün Alman kuvvetleri karşısında altı günlük bir mukavemetten sonra adım adım çekilmeye başladı...Ve nihayet iki gündenberi Paris'i de aşmış bulunuyorlar...on bir gündenberi devam eden taarruz hareketine...Fransız ordusu bir müddet mukavemet etmiş ancak buna imkan göremeyerek çekilmeye başlamıştır...malzeme bakımından üstün olan bir ordu her tarafını emniyet altına almış bir vaziyette bütün kuvvetleri ile Fransa'nın üzerine atılmıştır. Taarruz eden ordunun hakiki kabiliyetini vaktinde ve iyi hesaplayarak ona göre hazırlanmayan demokrasiler çok tehlikeli günler göreceklerini aylardanberi biliyorlardı..."*[195] sözleriyle, Alman orsuzunun güçlü olduğunu ve Fransa'nın bu ordu karşısınd a daha fazla direnemediği yorumunu yapmıştır. Ayrıca Almanya'nın kuvvetini bilen ve buna rağmen hazırlığını yapmayan ülkelerin bu sonu görmelerinin beklendik bir durum olduğua değinmiştir.

Emekli Kurmay Feridun Dimtekin ise Cumhuriyet'e verdiği yazısında; *" Paris'in zaptı Almanlar için belki manevi bir kazanç, belki bir prestij meselesidir. Fakat harbi bitirecek amil değildir...Almanlar büyük harbde, o zaman yeni bir silah olan tanka ehemmiyet vermedikleri, müttefikler ise bu silahın kıymetini bildikleri ve kullandıkları için, 1918 sonbaharındaki müttefik taaruzları karşısında mağlup olarak sulhe mecbur olmuştur. 22 sene sonra galipler bu tarihi dersi unutmuşlar, mağluplar ise bu hakiki dersten istifade etmişlerdir..."*[196] diyerek Paris'in alınmasının Almanya için büyük bir prestij sağlayacağını, aynı zamanda Almanya'nın başarısının Birinci Dünya Savaşı'ndan aldığı derslere ve bunu iyi değerlendirmesine bağlamıştır.

Muharrem Feyzi ise; *"Fransa'nın Amerika'nın siyaseti üzerinde cereyan ediyor. Bir taraftan Fransa başvekili iki defa Amerika Cumhurreisine müracat ederek her türlü yardımı göstermesini istemiş ve Amerika, Nazi Almanyası aleyhinde olduğunu ilanda artık tereddüt edecek midir? diye sormuştur...diğer taraftan Almanya dahi Amerika'nın üzerinde müessir olmağa çalışıyor...Hitler verdiği mülakatta Amerika'nın işlerine karışmayan sayılı Avrupalı hükümetlerden biri Almanya olduğunu ve Amerika kıtasında siyasi ve mülki hiç bir emel beslemediğini ve Amerika, Amerikalıların ve Avrupa Avrupalıların olmalıdır prensibini takip eylediğini söylemiştir...Almanya'nın ciddi gayesi, İngilter'nin imhası olmayıp milyonlarca halkı harbe sürükleyen sermayedarlar kliki olduğunu ilave etmiştir. Bu münasebetle Hitler, Almanya'nın Akdenizde dahi siyasi ve mülki menfaat ve alakaları bulunmadığını da söylemiş-*

[195] Nadir Nadi, "Fransız Mukavemeti", *Cumhuriyet,* 16.06.1940, sayı 5782, s.1-7
[196] Feridun Dirimtekin, "Askeri Vaziyet", *Cumhuriyet,* 15.06.1940, s.2

tir... "[197]diyerek Fransa'nın Amerika'yı etkilemeye çalıştığını, fakat Almanya'nın Amerika ya da İngiltere'de menfaatlerinin olmadığını, halkı harbe sürüklemek istemediğini söylemiştir.

4. İngiltere Muharebesi

Fransız zaferinin ardından Hitler, 16 Temmuz'da "Seelöwe" (Deniz Aslanı) operasyonu adını verdiği İngilter'nin işgal emrini vermiştir. Ancak daha çok uçakların katıldığı bu saldırılardan istenen sonuç elde edilemeyince işgal planı 17 Eylül'de belirsiz bir tarihe ertelenmiştir.[198] Ömer Rıza Doğru'a göre, Hitler İngiltere'ye saldırı emrini, Amerikan yardımları ulaşmadan İngiltere'yi pes ettirip savaşı bitirmek için vermiştir. Ayrıca Doğrul, Almanya'nın Amerikan yardımı gelmeden savaşı kazanmak için müthiş bir yarışa girmesinin savaşın son perdesini hazırlayacağını ve demokrasi ülkelerinin karşı tarafın çöküşüne şahit olacağını belirtmiştir.[199]

Danimarka ve Norveç'in işgal edilmesini Yunus Nadi ve Nadir Nadi, müttefik devletlerin ekonomik ambargoyu sertleştirdiği için doğal karşılamıştır. Abidin Daver ise bu ülkeleri bitaraf oldukları ve işgale zemin hazırladıkları için eleştirmiştir.

5. Balkanlar'ın ve Girit'in İşgali

Almanya savaştan önce balkanlarda ekonomik egemenliği ele almıştı. Bunun üzerine 1941'de Almanya'nın işgal için hazırlıklara başladığı haberleri yayılmıştır.[200]

Bu haberlerin yayılmasıyla birlikte Ömer Rıza; *"Balkanlara taarruz da son derece tehlikeli bir harekettir. Ve Almanya, böyle bir harekete geçmeden önce, bin kere düşünmek ıstırarındadır...gerçi bir takım kaynaklar Almanların Sovyetlerle anlaştıklarını, binaenaleyh Almanya'nın kollarını sallaya sallaya Balkanlara karşı yürüyeceğini söylüyorsa da bu iddiaların hakiki bir kıymeti haiz olmadığı anlaşılıyor"*[201] diyerek Almanya'nın böyle bir teşebbüste Balkan Paktı'nı karşısında bulacağını, dolayısıyla buna cesaret edemeyeceğini, ancak Almanya'nın Sovyetlerle anlaştığı için rahatça gözünü karartabileceğini de söylemiştir.

---

[197] Muharrem Feyzi, "Harb ve Amerika", *Cumhuriyet,* 16.06.1940, s.2
[198] Kılıç, *age*, s.171
[199] Ömer Rıza Doğrul, "Son Bir Yarış", *Cumhuriyet,* 02.01.1941, sayı 5892, s.2; Kılıç, *age*, s.171
[200] Kılıç, *age,* s.174
[201] Ömer Rıza Doğrul, "Mihverin Yeni Manevraları", *Cumhuriyet,* 18.01.1941, sayı 5964, s.5

Yunus Nadi ise Hitler'in Balkanları tehdit etmemesi ve İngiltere'yle davasını Balkanlarda çözmesi gerektiğine değinmiştir.[202]

Necip Ali Küçüka da Almanya'nın Balkanları iktisadi feodal bir devlet haline getirmeyi düşündüğünden, Yugoslavya ve Bulgarista'ı Almanya'ya karşı direnmeye çağırmıştır.[203]

1 Mart 1941'de Bulgaristan mihvere katılmış[204] ve 2 Mart'ta da Alman birlikleri bu ülke topraklarına girmiştir.[205]

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"Rumanya'daki Alman taşhidatı Balkanlara müteveccih ilk muvaffakiyetini Bulgaristan'ın üçüzlü pakta iltihakı ile elde etmiş oldu. Öyle sanıyoruz ki faik kuvvetler önünde başka türlü hareketi gözüne kesitemeyen komşu memleket yumuşak bir siyaset takibi ile üçüzlü pakta iltihakta kendisi için bir paratoner buldu. Sıkı bir tetkik ve müşahedeye tabi olan vaziyetin insana ilk ilham ettiği fikir budur,"*[206] diyerek Bulgaristan'ın üçlü pakta girmesinin neticesinde, Almanya'yı karşısına aldığını ifade etmektedir.

Ömer Rıza Doğrul da, Bulgaristan'ın üçler paktına dahil olduktan sonra, Alman kuvvetleri tarafından işgal edildiğini söyler. Bu işgalin hedefi nedir? Diğer Balkan memleketlerini de tazyik ederek onları da üçler paktını imzalamaya mecbur etmek mi? Yunanistan-İtalya harbini durdurmak için askeri bir nümayiş yapmak mı? Yoksa İtalyan-Yunan harbine müdahale ederek İtalya'nın başaramadığını başarmak mı? Bulgaristan'ın işgali emrivaki ise bu ihtimallerin hepsinin değerlendirilmesi gerektiğini düşünür.[207]

Bunun üzerine Ömer Rıza başka bir yazısında*,"İstiklaline saygı gösteren hiçbir millet, herhangi şekilde olursa olsun yabancı bir işgale müsade edemez. Çünkü yabancı bir işgal...bir milleti istiklalinden mahrum eder ve onu işgali yapan devletin arzu ve iradesi dahilinde harekete sevkeder"*[208] diyerek Bulgaristan'ı eleştirmiştir. Bulgaristan buna müsade etmeseydi işgal edilemezdi.

---

[202] Yunus Nadi, "Mihver ve Balkanlar", *Cumhuriyet,* 01.02.1941, sayı 5947, s.1-3
[203] Necip Ali Küçüka, "Balkanlar ve Almanya", *Cumhuriyet*, 09.02.1941, sayı 5955, s.3
[204] Bulgaristan Dün Üçlü Pakta Girdi, *Cumhuriyet,* 02.03.1941, sayı 5948, s.1
[205] Alman Askeri Bulgaristan'a Girdi, *Cumhuriyet,* 03.03.1941, sayı 5949, s.1
[206] Yunus Nadi, "Bulgaristan Üçüzlü Pakta Girdikten Sonra", *Cumhuriyet*, 03.02.1939, sayı 5949, s.1-5
[207] Ömer Rıza Doğrul, "Bulgaristan'ın işgali", *Cumhuriye*t, 03.03.1941, sayı 5949, s.3
[208] Ömer Rıza Doğrul,"Bulgaristanın İşgalinden Sonra", *Cumhuriyet,* 04.03.1941, sayı 5950, s.3

Almanya Bulgaristan'ın işgali ile yetinmemiştir. 9 Nisan 1941'de Yunanistan'a, 12 Nisan'da da Yugoslavya'ya girmiştir. İki ülke de biraz direnmiş, ancak Nisan sonunda teslim olmuştur.[209]

İşgallerle birlikte Yunus Nadi, *"Harbin Balkanlara getirilmesi Mihver Devletleri'nin tamamı ile haksız ve hiç sebepsiz tecavüzlerile vaki olduğu meydanda bir hakikattir...Yunanistan'a italya tecavüz etti. Almanya onun başaramadığı istilayı ikmal için geldi"*[210] diyerek Almanya'yı eleştirmiş, Almanya'nın çeşitli mazeretler sunarak işgalleri haklı çıkarmaya çalıştığına değinmiştir.

Abidin Daver de, *"Mihver...yeni nizamının...kanlı bir tecavüz ve harb vasıtası olduğunu, dün sabahtanberi, bir defa daha ispat etmiştir. Bu nizam Balkanlara girdiği gündenberi Avrupa'nın bu bölgesinde ne sulh ne sükun kalmıştır, ne de huzur ve emniyet..."*diyerek Almanya'nın yeni politikasını eleştirmiştir. Nadi'ye göre, Almanya İngiltere'yi yenemeyeceğini anladığından Balkanlara yönelmiş, ancak bu yöneliş Sovyetleri endişelendirmiş ve onu Almanya'dan uzaklaştırmıştır. Buna delil olarak, Alman işgalinin başlamasıyla, Sovyetlerin Yugoslavya'ya bir saldırmazlık anlaşması yapmasını göstermektedir. Ayrıca savaşın Nazi Almanyası için yapışkan bir toprak olduğu ve kurtulmak için sarfedilen çabaların onu daha da batırdığı benzetmesini yapmıştır.[211]

13 Aralık 1941'da İngiltere Girit'i işgal etmiştir. Bununla birlikte Balkanlar ve Kuzey Afrika'ya dair hedefleri suya düşen Almanya 20 Mayıs 1941'de adayı işgale başlamıştır.[212] 15 bin paraşütçü askerin katıldığı hava harekatına, İngiliz ve Yunanlı askerlerinden oluşan birlik on gün dayanabilmiş ve İngiltere Mayıs sonunda Girit'i Alman ordusuna teslim etmiştir. Bununla birlikte Almanya Balkanlara yönelik hedeflerini gerçekleştirmiş, Romanya petrollerini, Sovyetleri işgal planını ve Kuzay Afrika harekatını tehlikeye sokacak tüm tehlikeleri ortadan kaldırmıştır.[213]

Ömer Rıza konuyla ilgili, *"Almanların Girit Adasına paraütçüler indirmelerinden hedefleri hedefleri, bu adayı İngilizlerin elinden alarak İngiltere aleyhinde kullanmak ve İngilte-*

---

[209] *Cumhuriyet,* 09-13-28. 04.1941
[210] Yunus Nadi, "Balkanlarda İstiklal Savaşı", *Cumhuriyet,* 07.04.1941
[211] Hem Nalına Hem Mıhına, "Zafer Yolu Balkanlardan Geçmez", *Cumhuriyet*, 07.04.1941, s.3
[212] Almanlar Girit'e Hücum Ettiler, *Cumhuriyet,* 21.05.1941, 6028, s.1
[213] Kılıç, *age*, s.177

re'yi şarki Akdenizden kovalamak yolundaki tedbirlerini ilerletmektir..."[214] diyerek Almanya'nın işgal gerekçesine değinmiştir.

Ömer Rıza, Yunus Nadi, Necip Ali, savaştan önce Almanya'nın Balkanlara yönelme cesaretini gösteremeyeceğini düşünüyorlardı. Asker çıkarıldıktan sonra Ömer Rıza, buna izin veren Bulgaristan'ı eleştirmiştir, Yunus Nadi ve Abidin Daver'de Almanya'yı savaşı Balkanlara yaydığı için tepkiyle karşılamıştır. Balkanların Türkiye'ye komşu olması nedeniyle, Almanya'nın bu teşebbüsü basında eleştirilere maruz kalmıştır.

6. Alman-Sovyet Savaşı

Almanya 22 Haziran 1941'de hiç bir açıklama yapmadan Sovyetlere karşı savaş başlatmıştır. [215] Stalin'in temizlik politikasıyla birçok tecrübeli Rus komutan ordudan çıkarıldığı için oldukça zayıflayan Sovyet ordusu, güçlü Alman ordusu karşısında daha savaşın ilk günlerinde hızla geri çekilmeye başlamıştır. Bu sayede sonbahara gelindiğinde Baltık'ın ve Beyaz Rusya'nın tamamı, Ukrayna'nın büyük kısmı Alman ordusunca işgal edilmiş ve yüzbinlerce Kızıl Ordu askeri esir alınmıştır.[216]

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"Rusya'ya gelince demokrasiler yerine Almanya ile anlaşarak harbi hem mümkün kılmış, hem tesir etmiş olan bu devlet, cereyan edecek harbin neticeleri üzerindeki hesaplarında yanılmış..."*[217] sözleriyle Sovyetleri eleştirmiştir. Bununla birlikte 1939 Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması'nın samimiyetsizliği ortaya çıkmıştır.

Ömer Rıza, *"Rus-Alman ademi tecavüz paktı dün hakiki mahiyetiyle bütün dünyanın huzuruna çıktı ve bu vesikayı imzalayan dostlar birbirlerinin boğazlarına sarıldılar..."*[218]sözleriyle Nadi gibi, Sovyet-Alman Paktı'nın samimiyetsizliğini dile getirmiştir.

Alman ordusu hızlı bir şekilde Sovyet topraklarında ilerlemiştir. Ancak sürdürdüğü savaşların en çetinini yaşamıştır. Kasım 1941'de Alman ordusunun Moskova Taarruzu, çok ağır insan, malzeme ve toprak kaybıyla sonuçlandırmıştır. Sovyet ordusu geri çekilmişse de savaş açısından çok önemli 2600 işletmesini Ural, Sibirya ve Orta Asya'daki daha güvenli

[214] Ömer Rıza Doğrul, "Giridde Harb", *Cumhuriyet,* 21.05.1941, s.3
[215] Alman Rus Harbi Başladı, *Cumhuriyet,* 23.06.1941, sayı 6061, s.1
[216] Armaoğlu, *age*, s.369-383; Kılıç, *age*, s.179
[217] Yunus Nadi, "Alman-Rus Harbi", *Cumhuriyet,* 23.06.1941, s.1-5
[218] Ömer Rıza Doğrul, "Bir Nazariyenin İflası", *Cumhuriyet,* 23.06.1941, s.3

yerlere taşımış ve bu sayede ordunun ihtiyaç duyduğu malzeme ve silah üretimine devam edebilmiştir.[219]

Bunun yanı sıra daha savaşın ilk günlerinde İngiltere ve Amerika, Sovyetlere savaşın ilk üç ayında 145 milyon dolarlık yardım sağlamışlardır. Öte yandan, Sovyet köylüsü başlangıçta Alman ordusunun kendi topraklarının işgaline Bolşevik rejimden kurtularak özgürlüğe kavuşacağı düşüncesiyle sempati duyarken Almanların uyguladıkları baskı, tarımsal ürünleri yağmalamaları ve Yahudi halkı katletmeleri sonucunda, bu sempati kısa sürede nefrete dönüşmüş ve bu nefrete partizanlara destekte bulunmuştur. Kızıl Ordu kadar etkili olan bu partizanlar, özellikle Alman birliklerinin irtiatını kesmede büyük başarılar sağlayarak Alman ordusunu oldukça yıpratmıştır. Bu arada Roozevelt İngiltere'nin Almanya'ya karşı mücadelesine destek olmak için Ödünç Verme-Kiralama Yasası'[220]nı kongreden çıkarmıştır. Ağustos 1941'de Churchill, Roosevelt ile bir araya gelerek savaş sonrasında nasıl barış sağlayacaklarını içeren ve bugünkü Birleşmiş Milletlerin temelini teşkil eden Atlantik Bildirisi'[221]ni imzalamışlardır.[222]

Abidin Daver, *"Alman orduları, soğuk fena bastırdı, diye çekilmeye başladılar...Onun böyle yapışına dört türlü mana veriliyor. 1.Almanlar Rusyanın kışı ve Kızıl Ordunun dayanışı karşısında mağlup oldular...2.Almanlar Rusları aldatıp istedikleri yerde ve istedikleri zaman baskın yapmak için sevkulceyşi bir çekilme yapıyorlar, 3.Almanlar kışın habetmek güç olan Rusya'yı bahara bırakıp kışın harbetmek kolay olan Libya'ya gideceklerdir, 4.Almanlar belki de Britanya adalarına hücum etmek üzere, şarkta müdafaada kalıyorlar"*[223] sözleriyle Almanya'nın geri çekilmesindeki olasılıkları değerlendirmiştir.

Bu başarızlığın ardından 19 Aralık 1941'de General Brautchitsh'i görevden alınmış ve onun görevini Hitler üstlenmiştir.[224]

Ömer Rıza Doğrul, "Onun bu sırada başkumandanlığı deruhte etmesi deAlman milletinin itimadını herhalde kuvvetlendirecek ve Almanya dahili bir mesele tahaddüs etmesini

---

[219] Armaoğlu, *age,* s.371-373; Kılıç, *age*, s.180

[220] **Ödünç Verme Kiralama Yasası**: 11 Mart 1941'de ABD'nin savunmasına önem verdiği bir ülkeye yiyecek maddeleri dahil her türlü savaş malzemeleri yanında bulunmasına izin veren bir yasadır. Oran, *age*, s.411; Kılıç, *age*, s.181

[221] **Atlantik Bildirisi**: İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Başbakanı Churchill ile o sırada henüz savaşa girmemiş olan ABD Başkanı Roosevelt arasında Kanada açıklarında 14 Ağustos 1941'de imzalanmıştır. Bu bildiri Amerika'nın tarafsızlığını yitirdiğinin göstergesidir. Kılıç, *age*, s.181

[222] Armaoğlu, *age,* s.371-373; Kılıç, *age,* s.181; Oran, *age*, s.412-413

[223] Hem Nalına Hem Mıhına, "Almanlar Niçin Çekiliyorlar", *Cumhuriyet*, 13.12.1941, sayı 6223, s.5

[224] Hitler Kara Ordusu Başkumandanlığını Uhresine Aldı, *Cumhuriyet,* 22.12.1941, sayı 6232, s.1

beklemeyenlerin bu intizamı boşa çıkacaktır..."[225] diyerek Almanya'daki görev değişikliğini haklı bulmuştur.

7. Almanya'da Sosyal Hayat

Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya'da savaş şartları günlük yaşama da etki etmiştir. Özellikle yahudilerin yurt dışına çıkışları yasaklanmıştır. Savaşa karşı çıkan insanlar infaz edilmeye başlamıştır. Gıda düzenlemeleri başlamış, yiyecekler kartla dağıtılmaya başlamıştır. Kültürel faaliyetlerin akşam seansları kaldırılmış, geceleri karartma uygulanırken, yabancı radyoları dinlemek de yasaklanmıştır.[226]

Abidin Daver, insanların ölüm cezalarına çarptırılmasının, insanların yabancı radyo dinleyip gevezelik yapmasından daha ayıp olduğunu düşünmektedir. Almanya'nın savaşın ilk günlerinden beri insanların kulağını koparmaya çalışmasının da ne kadar zavallıca olduğunu dile getirmiştir.[227]

Aynı zamanda müttefikler de bu dönemde Almanya'yı ablukaya almışlardır. Almanya da bu durum karşısında Sovyetler ile imzaladığı anlaşma ile ihtiyaç duyduğu bazı ürünleri buradan temin etmektedir. Nadir Nadi, " Berlin Hükümeti, ablukadan çektiği ızdırabı azaltmak için civar memleketler üzerine mütemadiyen artan bir tazyik icra ediyor...Diyebilir ki, harb içinde bulunan Almanya, etrafını saran müşkülata göğüs gerebilmek için komşularına dayanıyor ve onları istismar ediyor ", sözleriyle Almanya'nın abluka karşısındaki durumunu kaleme almıştır.[228]

C) ALMANYA'NIN GERİLEME DÖNEMİ (1942-1943)

1. Stalingard Yenilgisi ve Hitler'in Bolşevizmle Mücadelesi

Alman ordusu her ne kadar 1941 Kasımında Sovyet karşı taarruzuyla ilk kez geri çekilmek zorunda kalmışsa da 1942 yılında Wolga'ya kadar olan Güney Rusya stratejik bölgesinde, Stalingrad'ta ve Kuzey Kafkasya petrol bölgesinde toprak kazanımları sürmüştür. 1942 başından 1943 başına kadar savaş bu cephelerde yapılmıştır. Almanya'nın yeni toprak kazanımları ordunun tüm gücünü yok etmiş ve Stalingrad yenilgisiyle Ocak 1943'te bir felakete dönüşmüştür. Bu yenilgiden sonra savaşın kaderi hızla değişmeye başlamış ve Alman ordusu

[225] Ömer Rıza Doğrul, "Hitler'in Başkumandanlığı", *Cumhuriyet,* 23.12.1941, sayı 6233, s.3
[226] Kılıç, *age*, s.183
[227] Hem Nalına Hem Mıhına, "Zayıf Sözler", *Cumhuriyet*, 14.09.1939, s.3
[228] Nadir Nadi, "Abluka, Tek Başına Almanya'yı Yıpratacaktır", *Cumhuriyet,* 09.04.1940, s.1-5

sürekli gerilemiştir. Aynı anda 1942 yazında Afrika'da Mareşal Rommel komutasında bulunan Alman-İtalyan orduları lojistik hatlarının çok fazla açık olması nedeniyle Mısır İskendireye'de İngiliz generalinin komutasındaki müttefik ordularu karşısında durmak zorunda kalmıştır. Ekim 1942'de hızlı bir şekilde geri çekilen Alman ordularına son darbeyi mayıs 1943'te Tunus'ta Amerikalı general Eisenhower vurmuş ve önünde hiç bir mihver ordusu kalmamıştır. Temmuz 1943'te Anglo Amerikan orduları Kuzey Afrika'dan Sicilya'yı geçerek savaşı Avrupa'ya taşımışlardır. Bundan altı hafta sonra savaş bıkkını İtalyanlar Mussolini'yi devirerek, Eylül 1943'te müttefiklere teslim olmuşlardır. İtalyan teslimiyetine rağmen, buradaki Alman direnişi Nisan 1945'e kadar sürmüş, ancak bu durum Doğu cephesindeki Alman ordularının takviye edilmesine engel olmuştur.[229]

Hitler, Sovyetlerle yürüttüğü savaşın yenilgilerinin etkisiyle, 1943 yılından itibaren düne kadar cephe aldığı Batı ülkelerini yanına alabilmek için, sürekli Bolşevizm tehlikesini işlemeye başlamıştır. Buradaki amaç ülkesinin yenilmesi durumunda Avrupa ülkelerinin komünizm tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı korkusunu yayarak bu ülkelerin mümkünse desteğini alabilmek, hiç olmazsa müttefikler arasında bir bölünme sağlamak ya da en azından bu ülkelerin Sovyetlere olan desteğini çekmek için kamuoyu baskısı yaratmaktır.[230]

Konuyla ilgili Cumhuriyet, *"Alman Führer'i, meselenin ya Komünizmin Avrupaya yayılması, yahut da Almanya'nın zaferi olduğu söyledi. Almanya mağlup olursa Bolşevik dalgası Avrupa milletlerini ve Avrupa kültürünü ezerek Avrupa'yı Rusya'daki sefil duruma sokacaktır"*[231] yazmıştır. Hitler'in işaret ettiği tehlikeyi Goebbels, 18 Şubat 1943'te Sportpalas'ta yaptığı konuşmada şöyle dile getirmiştir*." Goebbels dedi ki...Eğer Alman orduları şarktan gelecek tehlikeyi önleyemeyecek olursa, Alman Reich'ı ve bütün Avrupa, Bolşevikliğin zebunu olacaktır. Tehlike artık görülmüştür...Bolşeviklik hiç bir millet önünde durmayacaktır. Moskova'nın hedefi bütün Avrupa milletlerinin Bolşevikleştirilmesidir."*[232]

Nadir Nadi, *"Çünkü harb başından beri güttüğü "hayat sahası" politikası ile, Almanya Avrupalı milletleri her gün kendinden biraz daha kaçırırken, Sovyet Rusya, hürriyet ve istiklal prensiplerine dair...fikirlerle, o milletlerin kendine karşı daha az çekingenbir tavır takınmasına sebep olmuştur...hayat sahası nazariyesinin hiçbir zaman Avrupada bir Alman hegemonyası halinde kendini götüremeyeceğini...millet şuuruna ermiş bir dünya parçası üze-*

---

[229] Armaoğlu, *age,* s.383-387; Kılıç, *age*, s.186
[230] Kılıç, *age*, s.187
[231] *Cumhuriyet*, 31.01.1943
[232] *Cumhuriyet,* 19.02.1943

rinde bir müstemleke zihniyetinin yaşayamayacağını üç yıl önce burada yazmıştım. Varılamayacak bir gaye uğrunda bu güne kadar ısrar etmekle Almanlar hem birçok milletleri gücendirmak, hem de karşı taraf propagandasına üstünlük imkanları vermek sureti ile çok sıkıntılı bir vaziyete düştüler"[233] diyerek Avrupa ülkelerinin sessizliğinin nedenine değinmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde isimsiz bir yazı: *"1933 yılında aşırı sol cereyanlara tabi Almanların sayısı birkaç milyondan fazla idi. Nasyonal sosyalizmin temsil ettiği eklektik ideal o cereyanı kaldırdı. Fakat, yarın harbi kaybederse, ayni cereyanın belki daha büyük bir hırsla yeniden ayaklanmayacağını kim temin edebilir?...Üzerinde düşünülmesi icab eden asıl tehlike de galiba budur."*[234] sözleriyle Hitler'in bolşevizmle ilgili politikasına destek vermiştir.

Cumhuriyet'te Hitler'in Bolşevizm tehlikesi propagandasını Nadir Nadi eleştirirken, isimsiz çıkan bir yazı ile aynı gazete Hitler'e hak vermiştir.

2. Muhalefetin ve Yahudilerin Durumu

Almanya'da Hitler iktidarının muhalefeti yok etmeye yönelik aldığı sıkı önlemler ve uyguladığı baskı ve şiddet rejimi, rejim muhaliflerini ya sindirmiş ya da ülke dışına kaçırmıştır. Nazi rejimine karşı sadece kilise, bir takım direnişler göstermişse de hükümetin din adamlarına yönelik uyguladığı baskı ve şiddet sonuçta onların da seslerini kısmıştır. Uzun süredir sessiz kalan Alman muhalefeti küçük gruplar halinde örgütlenmiş, fakat 1942 yılına kadar pek ses çıkaramamıştır. Ancak Almanya'nın Sovyetlerde yaşadığı yenilgilerle ülke ve dünya kamuoyunda prestijinin sarsılmaya başlaması, muhalif grupların değişik eylem ve çalışmalarla varlıklarını göstermeye başlamalarını sağlamıştır.[235]

Cumhuriyet gazetesinde konuya ilişkin; *"Geçen Pazar günü Berlinde nazi aleyhtarı binlerce risale dağıtılmıştır. Bu risalelerdeki yazılardan bir parçası şudur: "Milletimiz harb edenlere karşı enerjimizi toplayalım. Kahrolsun Naziler! "Bütün bu...bir müddettenberi Almanya'da kuvvetli bir gizli faaliyet...olduğunu göstermektedir..."*[236]haberi yer almıştır.

Almanya'da muhalefet konusunda bu gelişmeler yaşanırken yahudilere yönelik baskı ve şiddet artmış, fotoğraf makinesi, radyo,televizyon, telefon ve hatta bisiklet bulundurmaları bile yasaklanmıştır. 1941 Eylül ayından itibaren Yahudi yıldızı taşımaları zorunlu hale gel-

[233] Nadir Nadi, "Hayat Sahası Politikası Varken", *Cumhuriyet,* 29.11.1943, sayı 6929, s.1-5
[234] Cumhuriyet, "Asıl tehlike", *Cumhuriyet,* 02.02.1943
[235] Kılıç, *age*, s.190
[236] *Cumhuriyet,* 23.07.1943, sayı 6802, s.1

miştir. Bu önlemler, aslında Yahudilerin toplama kampında katledilmeleri için bir hazırlık niteliğindedir. Ekim 1941'de de Yahudilerin seyahat etmeleri, Aralık ayından itibaren de halka açık iletişim araçlarını kullanmaları yasaklanmıştır. 20 Ocak 1942'de de Wannsee Konferansı'nda da Yahudi sorununa kesin çözüm bulunmasına karar verilmiştir.[237]

Bu karar Yahudilerin imha odalarında toplu olarak katledilmeleri anlamına gelmektedir. Nitekim bu karar doğrultusunda 12 Mayıs 1942'de Auschwitz-Birkenau toplama kampında 1500 Yahudinin ilk kez toplu imhası gerçekleştirilmiştir. Bundan hemen sonra Yahudiler katledilmek üzere Auschwitz'e gönderilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Yahudilerin çoğu, zorunlu işçi adı altında ücretsiz olarak değişik sanayi dallarında çalıştırılmaya başlanmıştır.[238]

3. Gerileme Yıllarında Almanya'da Sosyal Hayat

Savaş geniş alanlara yayıldıkça Almanya'da yaşam ve ekonomi daha da zorlaşmıştır. İnsanlara ancak beslenebilecek kadar yemek verilmektedir. İnsanlar üzerinde ciidi bir baskı vardır ve insanlar yabancılarla konuşmaya bile korkar hale gelmişlerdir. Ekonomik çöküntü ile birlikte manevi çöküntü de Almanya'da başgöstermektedir.[239]

Bu dönemde erkeklerin savaş alanlarına çağırılmasından dolayı, günlük hayattaki iş gücü kadınlar ve işgal edilen ülkelerden getirilen insanlar üzerinden karşılanmaktadır. Yarısını kadınların oluşturduğu işçilerin yaş ortalaması yirminin altındadır. İşçiler kötü şartlarda ve çok az bir ücret karşılığında çalıştırılmaktadır. İşçiler arasındaki hiyerarşik düzende en üstte Alman asıllar, an altta Slav asıllılar yer almaktadır. [240]

Aynı zamanda Cumhuriyet'in " Almanya'da topyekün seferberlik, 15 yaşındaki çocuklar da yurt müdafasına çağırıldı."[241] haberi ile, 15 yaşındaki çocukların da orduda çalıştırıldığını görüyoruz.

D) YENİLGİ YILLARI VE SAVAŞIN SONU

1944 yılına gelindiğinde Almanya, Kuzey Afrika'dan tamamen çekilmiş ve ağırlıklı olarak Sovyet topraklarında savaşmaya devam etmiş, müttefiklerin saldırısına karşı İtalyan,

---

[237] Kılıç, *age,* s.191
[238] Kılıç, *age,* s.191
[239] Kılıç, *age*, s.193
[240] Kılıç, *age*, s.193
[241] *Cumhuriyet,* 16.02.1943, s.1

Fransız, Balkan topraklarında ve Yunan adalarında birliklerini konuşlandırmaya devam etmiştir. Sovyet topraklarında 3 koldan 3 milyon askerle savaşı başlatan Alman ordularının bir kolu, 1944 yılı başında aldığı üst üste yenilgilerle geri çekilmeye başlamış ve eski Polonya-Sovyet sınırına kadar gerilemiştir. Kırım'daki Alman ordusu bu toprakları Mayıs 1944'te terk etmek zorunda kalmıştır. Üçüncü Alman ordusu da Haziran-Temmuz 1944 ortalarında Romanya'nın müttefikler safına katılmasıyla iyice zayıf duruma düşmüş ve kısa bir süre sonra Sovyet topraklarıyla birlikte tüm Balkan topraklarından geri çekilmek zorunda kalmıştır.[242]

Sovyetlerin 1943 yılından itibaren üzerindeki baskının kaldırılması için müttefiklerden ikinci bir cephe açılmasını istemesi, İngiliz ve Amerikalılar tarafından buna hazır olmadıkları gerekçesiyle sürekli ertelenmiştir. Müttefikler ancak 6 Haziran 1944'te Normandiya çıkarmasıyla bu desteği sağlamışlardır. Amerikan ordusu, Eylül 1944'te Alman topraklarına girmiş, yine aynı ay içinde Sovyet ordusu Slovakya, Macaristan ve Doğu Prusya'ya kadar ulaşmıştır. Kızıl ordu, 1945 Ocak ayında Almanya'nın Oder Nehrine kadar gelmiş Mart'ta da Batılı müttefikler Ren'i geçmeyi başarmıştır. Bundan on beş gün sonra Viyana düşmüş, Nisan'da İtalya'daki Alman ordusu çökmüş, 30 nisan 1945'te Hitler intihar etmiş ve 7 Mayıs'ta Almanya resmen teslim olmuştur. Sovyetler, Almanya'ya karşı yürüttüğü savaşta 20 milyon insanı kaybetmiş, 25 milyon insanı da evsiz barksız kalmıştır. Alman ordusu da 3 milyondan fazla askerini yitirmiştir.[243]

1. Hitler'e Suikast

20 Temmuz 1944'te Albay Claus graf Schenk von Stauffenberg, Hitler'e karşı Wolfsschanze ana karargahında bombalı suikast girişiminde bulunmuştur. ancak suikast planlandığı gibi gerçekleşmemiş ve Hitler hafif yaralarla kurtulmuştur. [244]

Bu haber Cumhuriyet'te, *"Hitler'e bomba ile suikasd yapıldı. Yanında bulunanlardan 7 general, 2 amiral, 2 albay ve 1 yarbay yaralandılar, kendisine bir şey olmadı. Berlin'de mühim hadiseler olduğu şayiaları var!"*,[245] sözleriyle yayınlanmıştır.

Konuyla ilgili Nadir Nadi*; "Son hadise...Almanya'da hükümeti devirmek isteyen bazı zümreler bulunduğunu ispat ediyor...suykast teşebbüsü...Almanya'yı idare edenlerin dışında olduğu gibi içerideki vaziyetlerinin de çok güçlü olduğu şartlarla çevrildiği-*

[242] Kılıç, *age,* s.197
[243] Kılıç, *age,* s.197
[244] *Cumhuriyet,* 21.07.1944
[245] *Cumhuriyet,* 22.07.1944

ni...göstermiştir...Objektif bir seyirci sıfatı ile son suykast teşebbüsünü...Almanya hesabına bir zarf alameti olarak kaydetmeye mecburuz...Bugüne kadar müttefikler bile Alman mukavemetinin henüz sarsılmaktan uzak bulunduğuna inanıyorlardı. Suykast teşebbüsü onlara ilk defa olarak başka türlü düşünmek imkanını vermektedir..."[246] diyerek Nazi yönetiminin ne kadar zor durumda olduğunu belirtmiştir. Nadi'ye göre suikastın nedeni, partiye bağlı ordudan bağımsız silahlı birliklerin olmasından kaynaklanan parti-ordu arasındaki ayrılıktır.

Nadir Nadi başka bir yazsında; *"İki gün öncesine kadar hiç kimsenin hatırına getirmediği bir ihtimal kendiliğinden ortaya çıkmış, Almanya'nın içeriden çökebileceği düşüncesi dünya efkarında süratle yer etmeğe başlamıştır."*[247], diyerek Almanya'nın içinde bulunduğu tehlikeye değinmiştir.

Ömer Rıza da; *"Bir memleketin en çetin harble meşgul olduğu bir sırada bu çeşid hadiselerin vukuu, her şeyden önce milli birliğin bir çözüntü buhranı geçirmekte olduğuna delalet eder. Bu çözüntünün orduda baş göstermesi ise, buhrana büsbütün vahamet verir ve harici harble birlikte dahili harb tehlikesinin milli mukadderatı tehdit etmesine yol açar."*[248] sözleriyle, o da suikastın temelinde ordu-parti arasındaki ayrılığın olduğunu ifade eder. Nadir Nadi, Hitler'in bu suikast sonucunda ölmesi neticesinde, Almanya'nın cephede yenilmeden içten çökeceğine de değinmiştir.[249]

Suikast sonrası muhalif hareketten, eski Leibzig Belediye Başkanı Dr. Carl Goerdeler ve 6 arkadaşı olaya karıştıkları gerekçesiyle idam edilmişlerdir. Haber Cumhuriyet'te *"Suikasdcıların başvekil yapacakları Dr. Goerder ile 6 arkadaşı asıldılar...Goerdeler, Hitler'den evvel 3 hükümet zamanında iaşe komiserliğinde bulunmuştur...Goerdeler sabık Reichsbank müdürü Dr. Schact'ın büyük bir dostu idi."*[250], cümleleriyle vermiştir.

Suikastten sonra Hitler'in sesi uzun süre çıkmamıştır. Bununla birlikte öldüğüne dair haberler yayılmaya başlamıştır. Bunun üzerine Nadir Nadi; *"Bir zamanlar Tanrı gibi sevilen, bir emri ile milyonluk kütleleri coşturup vecde getiren bu devlet adamı, içine saptığı çıkmaz sokaklar yüzünden halk gözünde kredisini yavaş yavaş kaybetmiştir...sonra bütün bütün sevilmeyen adam olmuştur...aylardır kayıplara karışmış görünmesi, Hitler'in kendi ölümünü ispat eder mi bilinmez; fakat temsil ettiği davanın mahvolduğunu anlamak için bu sükutu din-*

[246] Nadi Nadi, "Hitler'e Suykast", *Cumhuriyet*, 22.07.1944
[247] Nadir Nadi, "Almanya'nın Karşılaştığı Büyük Tehlike", *Cumhuriyet,* 23.07.1944
[248] Ömer Rıza Doğrul, "Almanya'da İkilik", *Cumhuriyet,* 22.07.1944, s.3
[249] Nadir Nadi, "Birkaç Nokta", *Cumhuriyet,* 26.07.1944, s.1-5
[250] *Cumhuriyet,* 13.08.1944

lemek heralde kafidir.",[251] sözleriyle Hitler'in halkın gözünde ne kadar düştüğüne, gerçekten ölmesine gerek kalmadığına değinmiştir.

2. Almanya'nın Teslim Olması

Almanya'nın Sovyetler karşısında her üç cephede aldığı üst üste yenilgilere rağmen Nadir Nadi, savaşın sonuyla ilgili değişik tahminlere yer vermiştir ve bir Alman zaferine hala ihtimal verebilmiştir. *"Bence yabana atılmaması gereken başka tahmin şöyledir: Alman ordusu müdafa harbi vererek ağır ağır çekiliyor...taarruz halinde bulunan taraf...müdafada kalan tarafa nazaran daha ağır kayıplara uğrar...daha az kayba uğrayan Almanya, er geç taarruza geçmeyi tasarlamış olmalıdır. Bu taarruz belki de harbin gidişini birdenbire hızlandıran son ve kesin bir taaruz olacaktır."*[252]

Nadir Nadi; *"Müttefikler, Alman halkındaki mukavemet gücüne arttırmak için ellerinden geldiği kadar gayret harcamaktadırlar...felaketlere uğrayacağını öğrenen bir milletin, ne kadar çetin şartlar çetin şartlar altında olursa olsun, harbden vazgeçmesine imkan var mıdır?...Almanya böylece politika yolu ile de canını dişine takarak dövüşe zorlanmaktadır."*[253] diyerek, Almanya'nın teslim olmasını isteyen müttefiklerin tavrını eleştirmiştir.

Abidin Daver; *" Harb bitince, başlarına neler geleceğini bilen nazi şefleri de galiba, karşılarına dikilen felaket ve ölüm karşısında, artık Alman vatanını ve milletini unutmuşlar; yalnız kendi saltanatlarını ve hayatlarını bir müddet daha uzatmak kaygısıyle...düşünüyor ve onun için harbe devam ediyorlar..."*[254]diyerek hala teslim olmamakta ısrar eden nazi liderlerini eleştirmiştir.

Nadir Nadi başka bir yazısında; *"Artan ümitsiz durumlar karşısında...Nazi şeflerinin, ellerinde tuttukları Alman milletine bile bile nasıl kıydıklarına hayret etmemek güçtür...Doktorun ağzından çıkan yeni söz şudur: "...hiç bir dayanma imkanımız kalmadığı gün, düşman eline geçmeden önce şeflerimiz kendilerini öldürecekledir...milyonlarca insan öldükten, milyonlarca yuva yıkıldıktan...sonra...sekiz on Nazi şefinin kendini öldürmesi, Almanya'da acaba kimin umrundadır?...ya geride kalan üniformalı, üniformasız milyonlarca cesed? O cesedlere sarılıp ısınmağa çalışan ana şefkatleri? Ağlayan kızlar? Kimsesiz çocuklar? Tan-*

---

[251] Nadir Nadi, "Hitler Öldü mü?", *Cumhuriyet,* 06.11.1944, s.1-5
[252] Nadir Nadi, "Alman Çekilişi Hakkındaki Tahminler", *Cumhuriyet*, 11.03.1944, sayı 7031, s.1-3; Kılıç, *age,* s.202
[253] Nadir Nadi, "Sonuna Kadar Dövüşe Zorlanan Almanya", *Cumhuriyet,* 15.07.1944, s.1-3
[254] Abidin Daver; "Bir Dakika Daha", *Cumhuriyet,* 09.08.1944, s.5

rısal bir yaldıza boyadıkları heybetli gövdeleri önünde bunların ne kıymeti var ki? Harbin bugünkü durumunda Alman milletinin bir tek düşmanı kalmıştır: başındakiler!"[255] sözleriyle savaşta kaybedeceklerini anlayan Gobbelsi ve Nazi liderlerini eleştirmiştir.

Almanya'nın teslimiyet meselesinde, Abidin Daver, Nazi liderlerinin kayıtsız şartsız teslim olmasını eleştirken, Nadir Nadi bir yazısında Almanya için hala bir ümit olduğunu düşünse de, sonraki yazılarında Nazileri eleştirmiştir.

3. Hitler'in Ölümü

Munih Suikastı'nın Hitler'in yaşayıp yaşamadığı dünya basınınca tartışılırken Amiral Dönitz'in Mayıs 1945 başında yaptığı şu açıklama bu konudaki tartışmalara son noktayı koymuştur. *"Arkadaşlar Führer ölmüştür, Avrupa milletlerini Bolşavizme karşı koruma hususundaki büyük idealine sadık kalarak bir kahraman gibi ölmüştür. Alman tarihinin en büyük kahramanı sahneden çekilmiş oluyor."*[256]

Konuyla ilgili Abidin Daver; *"1935 Mayısında Berlin'de kendisiyle görüştüğümüz zaman, onun ben de bıraktığı his bir Alman gedikli çavuş olduğundan ibaretti...şu kanaatteyim ki, o; eğer bir dahi olsaydı memleketini bugünkü korkunç akıbete sürüklemezdi. Bununla beraber bir takım meziyetleri olmasaydı, elbette...onların önder, şefi, führeri olamazdı...Halefi, selefi hakkında, "Hitler son nefesini Almanya için verdi" diyor, fakat Almanya onun için son nefesini vermiştir, demek daha doğru olur."*[257] diyerek Hitler ile 1935'te ilk görüştüğünde onun hakkında olumsuz bir izlenim edindiğini ve milletini bu hale getiren bir liderin dahi biri olamayacağını belirtmiştir. Ancak yazdına anladığımız kadarıyla, Abidin Daver'in zaman içerisinde fikirleri değişmiştir. Zira, Daver'in o görüşmeyle ilgili 1935'teki yazısında sarfettiği sözler şimdikinin tam tersidir. *"Hitler, muhakkak ki, hususi hayatında sade, samimi ve çok cazibesi olan bir insandı. On dakika içinde bizi kendine celbetmişti. Mülakat bitecek diye üzüntü duyduk adeta. 66 milyon Alman'ın gönlünü çelmiş ve onların başına geçmiş olan bu büyük adamla daha çok görüşmak istiyorduk"*[258] sözleriyle o dönemdeki düşünceleri gayet açıktır.

Nadir Nadi ise; *"Birinci Cihan Harbine gönüllü bir onbaşı olarak katılan Hitler, kendi isteğiyle açtığı İkinci Cihan Harbi boyunca, kumandan devlet adamı olarak en yüksek payele-*

---

[255] Abidin Daver, "Bir Dakika Daha", *Cumhuriyet,* 09.08.1944, s.5
[256] Hitler Dün Berlin'de Öldü, *Cumhuriyet,* 02.05.1945, sayı 7436, s.1
[257] Hem Nalına Hem Mıhına, "Hitler'in Ölümü", *Cumhuriyet,* 03.05.1945, sayı 7437, s.5
[258] Abidin Daver, "Hitlerle Mülakat", *Cumhuriyet,* 07.05.1935, s.5

re ulaştıktan sonra, gene gönüllü bir onbaşı gibi ölmüş bulunuyor...dünya tarihinin en ısdıraplı bir devletine şahsiyetinin damgasını vuran bu adam hakkında ileride çok şeyler incelenecek, uzun etütler yapılacaktır. Fakat onun hayatına dair varılacak hüküm, herhalde kendi özlediğinden farklı olacaktır...Hitleri mahveden onun Avrupa kafası ile düşünmemesi, Almanya'yı mahveden de Tam manası ile Avrupa'nın göbeğinde yaşayan bir memleket olduğu halde Avrupa'dan bu kadar haberiz bir adama körü körüne bağlanması olmuştur...Ölmek Hitler için cezaların en büyüğüdür. Fakat, dünya'nın altı yıldır çektiği ısdıraplarla karşılaştırıldığında, bu ceza kocaman bir hiçten başka nedir?",[259] diyerek Hitler'in gelecekte nasıl anılacağına değinmiştir. Ayrıca Hitler'e körü körüne inanan ve onu iktidara getiren milleti eleştirmiştir. Nadir Nadi de daha önce, Hitler'i desteleyen yazılar yazmıştır, fakat bu yazılarında eleştirel yaklaşmıştır.

Hitler'in ölümün ardından Almanya barış görüşmelerine hız vermiştir. Aslında Almanya'nın müttefiklerle barış görüşmeleri, ilk kez Şubat 1945'te İtalya'da konuşlanan Alman birliklerinin komutanlarıyla müttefikler arasında başlamıştır. Bu birliklerin komutanı Feldmareşal Alexander 29 Nisan 1945'te müttefilerle mütareke imzalmıştır. Hitler'in vekili Amiral Dönitz de Kızıl ordu önündeki Alman halkının ve askerinin kaçmasını sağlamak için müttefiklerle görüşmeye 4 Mayıs'tan itibaren başlamış ve 7 Mayısta General Jodl'un müttefiklere kayıtsız şartsız teslim kararını imzalamasıyla görüşmeler neticelenmiştir. Bundan iki gün sonra Almanya aynı anlaşmayı Sovyetlerle imzalamış ve böylece Avrupa savaşı sona ermiştir.[260]

Konuyla ilgili Nadir Nadi; *"Almanya nihayet kayıtsız şartsız teslim oldu. Bu, demokrasilerin ve bütün birleşmiş milletlerin kayıtsız şartsız zaferi oldu."*,[261] diyerek demokrasinin zaferine değinmiştir.

Türk basını Almanya'nın teslim olmasıyla birlikte savaşın bitişinden büyük mutluluk duymuşlardır. Cumhuriyet Gazetesi savaşın öncesinde ve esnasında, Hitler ve Nazi yönetimini destekleyen yazılar yazılmış olsa da, dünyanın savaş nedeniyle yaşadığı acıların sorumlusu olarak Nazileri ve Alman milletini eleştirmekten geri durmamışlardır. Ayrıca bu savaşın etkisinin ve Hitler'in yıllarca konuşulacağı da bir gerçektir.

---

[259] Nadir Nadi, "Hitler'in Ölümü", *Cumhuriyet,* 03.05.1945,sayı 7437, s.1-3
[260] Kılıç, *age*, s.209
[261] Nadir Nadi, "Demokrasilerin Kayıtsız Şartsız Zaferi Zaferi", *Cumhuriyet*, 08.05.1945, sayı 7440, s.1-3

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ (1939-1945)

1933 yılında başlayan Nazi iktidarı ile birlikte Almanya ile olan ilişkiler de değişmiş özellikle Hitler Almanyası'nın sınır değişikliklerinden bahsetmeye başlaması, İtalya ile işbirliğini artırması ve Boğazlar konusundaki olumsuz tavrı Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Fakat bu dönemde Türkiye, Almanya ile iktisadi işbirliğinden de vazgeçmeyecektir. Bu dönemde dış ticaret politikasını siyasi, askeri ve ekonomik amaçlarına uygun düzenleyen Almanya ise Türkiye üzerinde önce iktisadi sonra siyasi nüfuz kurarak Türkiye'yi Batılılardan ayırıp Berlin-Roma Mihverine çekmek istemiştir.[262]

Almanya ve İtalya'nın bu yayılmacı politikaları, Türkiye'nin 1930'ların ikinci yarısından itibaren Akdeniz'de bir denge unsuru olarak İngiltere'nin yakınlığını aramasına yol açmıştır. Musul Meselesi'nden sonra kötüleşen Türk-İngiliz ilişkilerinde 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi bir dönüm noktası olmuştu. Boğazlar konusunda Türkiye'yi destekleyen İngiltere ile ilişkiler hızla düzelirken Sovyetlerle olan ilişkiler bozulmaya başlamıştır.[263] Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile münasebetlerinin dostane bir şekilde devam etmesi yönündeki çabalarına rağmen, 1939 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik politikası bütünüyle değişmiştir.[264]

Dış politikanın yeniden şekillendiği bu dönemde iktidarı elinde tutan kadro Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli evrelerini yaşamış bir nesildi. İttihat Terakki, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluş dönemleri bu elitin tarihsel birikimini oluşturmaktaydı. Bu birikimin dış politika ile ilgili ileride verecekleri kararlar üzerinde büyük bir etkisi olacak ve birçok bakımdan geçmişteki deneyimleri onları yönlendirecekti.[265]

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olarak Atatürk'te bile olmayan geniş yetkilerle donatılmasından kısa bir süre sonra, İkinci Dünya Savaşı ile Türkiye kendini bir ateş çemberi içinde bulmuştur. Türkiye'nin bu dönem içindeki siyaseti ne pahasına olursa olsun, bu savaşın dışında kalmaktı.[266] Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nda da tanık olunduğu üzere

---

[262] Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri,* Ankara, 1991, s. 199; Özçekil, *agm*, s.263
[263] Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti,* Ankara, 2000, ss. 234-235: Özçelik, *agm*, s.264
[264] Armaoğlu, *age,* s.353
[265] Selim Deringil, *Denge Oyunu,* İstanbul, 2003, s. 57
[266] Necdet Ekinci, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Genel Türk Tarihi,* Ankara, Cilt: 9, 2002, s. 646

Akdeniz ile Karadeniz arasındaki deniz ulaşımına ve Orta Doğu coğrafyasına hakim pozisyondaydı. Bundan dolayı savaşın seyrini değiştirebilecek konumda bulunduğu için İkinci Dünya Savaşı'na katılan devletler, tarafsızlığını kendi savaş stratejilerinin gereği doğrultusunda kullanması için Türkiye'ye inanılmaz bir baskı uyguladılar. Stratejik konumunun hassasiyetinden dolayı Müttefik ve Mihver bloğunun her ikisi de Türkiye'nin dostluğuna mecbur oldukları için Ankara, bu baskılara karşı koyabildi ve savaşın son anlarına kadar tarafsız kaldı.[267]

Konuyla ilgili Nadir Nadi de, Türkiye'nin savaş yanlısı bir siyaset değil, savaş fikrini kendi alanından uzaklaştırıcı siyaset takip ettiğini, aldığı tedbirlerin de sadece kendini koruma tedbirlerinden ibaret olduğunu belirtir.[268]

A) 1939-1942 DÖNEMİNDE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Türkiye Almanya'nın İtalya ile olan ilişkilerinden, Avusturya'nın ilhakı sonrası Balkanlara yönelik yayılmacı politikasından ve ayrıca İtalya'nın Türkiye üzerindeki emellerinden rahatsızlık duymasına karşılık, 1939'a kadar olan süreçte, bu rahatsızlıklarını diplomatik sorun haline getirmemiştir. Ancak, 1939'da iki ülke arasındaki sorunlar açığa çıkmış ve büyük boyutlara ulaşmıştı. Bunun yanında, Türkiye'yi kendi tarafına çekemeyeceğini anlayan Almanya, Von Keller'in Kasım 1938'de emekli olarak Ankara'dan ayrılmasından sonra, herhangi bir gerekçe göstermeden tam beş ay Büyükelçi atamayarak, Türkiye ile siyasi ilişkilerini gerginleştirmistir.[269]

İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, Almanya'nın Avusturya'yı ilhakından sonra Balkanlara yönelmesi, Türkiye'de, iki ülkeye karşı da bir güvensizlik ve endişe yaratmıstı. Üstelik İtalya, Türkiye üzerindeki emellerini açıkça vurgulamaktan çekinmiyordu. "Almanya ve İtalya'nın Balkanlara doğru ilerlemeleri mutlak surette Avrupa'da savaş çıkmasına açacaktır" fikri, Türk çevrelerinin çok dikkatli davranmasını gerektiriyordu. Bu sebeple Türkiye Almanya ile olan diplomatik ilişkilerine dikkat ediyordu.[270]

Almanya ile olan ekonomik ilişkilerin bağımlılığa dönüşmesinden ve bunun da dış politikasının hareket serbestini ortadan kaldırmasından çekinen Türkiye, siyasi açıdan

---

[267] Süleyman Seydi, "İngiliz Özel Hareket Birimi'nin II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri", *Türkler,* Cilt: 16, Ankara, 2002, s. 823
[268] Nadir Nadi, "
[269] Özgüldür, *age*, s.110
[270] Koçak, *Milli Şef Dönemi*, s.111

Almanya'dan koparak, İngiltere ve Fransa ile yakın ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmaya karar vermiş ve bunu da uygulamaya koymuştu. 1939 yılı başındaki bu gelişim, Almanya'yı oldukça rahatsız etmiş ve Türkiye'ye karşı siyasi tavır almalarına yol açmıştı. Almanya ve Türkiye, açıkça birbirlerine karşı tavır alıp ilişkilerini koparmamış olsalar da, diplomatik ilişkiler bozulmuştu. Türkiye, gerek stratejik konumu gerekse yaklaşan savaş ortamından uzak kalıp barış içinde yaşama istegi dolayısıyla, 1939'da, Rusya, İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkilerini yoğunlastırmıştı.[271]

1. Türkiye'nin İttifak Arayışları ve Almanya'nın Tepkisi

Almanya'nın üzerinde kurmak istedigi ekonomik ve siyasi baskıdan rahatsız olan Avusturya'nın ilhakı ile başlayan yayılma siyasetinin etkilerinin kendi topraklarına kadar geleceğinden çekinen, Mart 1939'da Çekoslovakya'nın işgalinden tedirgin olan Türkiye, Almanya ile olan ilişkilerini ve bakış açısını degiştirdi. "Hayat Alanı" teorisini tam anlamıyla yürürlüğe koyan Almanya, Çekoslovakya'nın ardından 23 Mart 1939'da Romanya'ya, neredeyse kendine bağlayan bir ekonomik antlaşmayı zorla imzalatması Türkiye'de endişeye yol açmıştı. Almanya'nın giderek Balkanlara kayması, nereden başlayıp nereye kadar gideceği belli olmayan "Hayat Alanı" hareketinin Türkiye'yi de içine alma tehlikesi, Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa ile antlaşmaya itmiştir.[272]

Almanların Balkanlar ve Türkiye üzerinde yarattıgı tehlike üzerine, düne kadar Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerinden rahatsız olmayan Türk basını, bir yandan Almanya aleyhinde yazılar yazarken, diger yandan en kısa zamanda İngiltere ve Fransa ile ittifak kurulmasını isteyen yazılar yayımlamaya başladılar.

Avrupa'nın topluca savaşa yönelmek üzere olduğu bir zamanda, İngiltere'den gelen siyasi ve ekonomik ilişkiler ve ittifak kurma isteği, kısa bir tereddüt anından sonra Türkiye tarafından kabul edildi. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı'dan gelen ittifak önerisini reddeden, savaş öncesinde ve içinde Osmanlı'yla birlikte olmayı menfaatlerine uygun görmeyen İngiltere, İkinci Dünya Savaşı öncesi, böyle bir ittifakta fayda görmüştü. İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin ardından, Yunanistan ve Romanya'ya garantiler veren İngiltere, karşılıklı bir yardım antlaşmasının imzalanmasını, 12 Nisan 1939'de Türkiye'ye önerdi.[273]

---

[271] Sander, *age*, s.146
[272] Sander, *age*, s.146
[273] Zeki Kuneralp, *İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti*, Ankara 1982, s. 26

İngiltere, yaptığı bu öneri ile İtalya'nın Türkiye'ye yönelebilecek bir tehdidine ve olası bir İtalya-İngiltere Savaşı'na karşı karşılıklı yardım antlaşması imzalamak istiyordu. Almanya ile ilişkileri giderek bozulan, Mihver bloğundan topraklarına yönelebilecek bir tehditten çekinen Türkiye, 15 Nisan'da öneriye olumlu cevap verdi ve aynı gün iki ülke resmi görüşmeleri basladı.[274]

Türkiye, 4 Mayıs'ta yayınladıgı genelge ile Mihver Devletleri'nin saldırgan tutumları karsısında Batılı devletlerin yanında bulunacağını açıkladı. 12 Mayıs 1939'da ise, Türkiye ve İngiltere yayınladıkları ortak bildiride uzun süreli bir karşılıklı yardım antlaşması imzalanana kadar, bir saldırı halinde karşılıklı yardım ve işbirliği konularında anlaştıklarını ilan ettiler.[275]

Konuyla ilgili Nadir Nadi, *" Dün Başvekil Refik Saydam'ın Mecliste verdiği beyanatından öğrendiğimiz Türk-İngiliz anlaşmasını, son haftaların en mühim siyasi hadisesi olarak telakki etmekle hata işlemiş olmayız. Bu anlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti şimdiye kadar takip etmeye çalıştığı kat'i bitaraflık politikasını bırakmış ve demokrasiler cephesine iltihak etmiş bulunuyor...kurulduğu günden beri emniyetinden sonra dünya emniyeti uğrunda çalışmayı hedefleyen Türkiye, iki dikdatörlük tarafından son aylar zarfında Balkan komşularına yapılan muameleler üzerine haklı olarak dünya dünya emniyeti ile beraber kendi emniyetini de tehlike de görmüş ve icab eden tedbirleri almak hususunda daha fazla gecikmeyi muvaffık bulmamıştır"*[276] diyerek bu anlaşmanın Türkiye ve diğer devletlerin emniyeti için zarurui bir durum olduğunu dile getirmiştir.

Nadi başka bir makalesinde de, *" bu anlaşma her tarafta müsaid akisler uyandırdı. Muhtelif memleketlerden gelen ajans haberleri bunu açıkça bildiriyor. Daima dürüst ve realist bir politika güden Türkiye'nin son kararı sulhu seven milletlerin yüzünü güldürmüştür...bu sevinç devletin sulh cephesine ilave edildiği maddi ve manevi kudretin ehemmiyetinden ileri geliyor...sulhu kuvvetlendiren bir diğer nokta da Türkiye'nin herhangi ideolojik bir mülahaza ile hareket eden bir devlet olmamasıdır. Biz kimseye düşmanlık beslemedik, beslemiyoruz ve emniyetimizi bozan omadıkça beslemeyeceğiz de..."*[277]sözleriyle Türkiye'nin bu anlaşmayı yapmasının diğer devletler tarafından da olumlu karşılandığına ve Türkiye'nin barıcıl dış politikasına değinmiştir.

---

[274] Armaoğlu, *age*, s.354
[275] Armaoğlu, *age*, s.355; Sander, *age*, 148
[276] Nadir Nadi, "Türk-İngiliz Anlaşması", *Cumhuriyet*, 13.05.1939, sayı, 5387, s.1-3
[277] Nadir Nadi, "Anlaşmdan Sonra", *Cumhuriyet*, 14.05.1939, s.1-5

Türkiye, 12 Mayıs'ta İngiltere ile bir bildiri imzalanmış olmasına karşın, Fransa ile aynı içerikli bir bildirgeyi ancak Haziran sonunda yayınlayabilecekti. Bu gecikmenin başlıca nedeni, Hatay sorunu idi. İki ülke arasında hala sorun teskil eden bu konu, İngiltere'nin Fransa üzerinde yaptığı baskı sonunda çözümlenmişti. Fransız- Türk ortak bildirisi 23 Haziran 1939'da, Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasına ilişkin antlaşma ile birlikte yayınlandı. Böylece, Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanacak ittifak antlaşmasının, önemli ikinci aşaması da geçilmiş oldu.[278]

Anlaşma Cumhuriyet'te, "*Fransa ile varılan anlaşma dün Ankara'da büyük bir merasimle imza edildi"*[279]*,* şeklinde duyurulmuştur. Konuyla ilgili Yunus Nadi*, "Haklı Türk davasına az çok zorlukla ve biraz geç de olsa Fransa'nın safha safha ve nihayet bugün tam ve kat'i olarak iltihakı Türk milletinin kalbinde ayrıca memnuniyet hissi uyandırmış olduğunu ilave etmeliyiz. Bu memnuniyeti arttırıcı ayrıca mesud bir hadisedir ki Akdeniz ve Balkanlarda emniyetin ve sulhun muhafazası için İngiltere ile akdettiğimiz anlaşmanın bir ayni dün Fransa ile de imza olunmuştur. Böylelikle dün Hatay'ın anavatana ilhakı sureti ile bir hakın yerine getirilmesi hadisesi Fransız-Türk dostluğunun mümbit bir sahada tahakkuku keyfiyetile gerek Türkiye, gerek Fransa için iki katlı muvaffakiyetin tecellisine sahne olmuştur."*[280] sözleriyle Hatay'ın ana vatana katılması ve ardındaki bu anlaşma ile birlikte çifte bir kazanç sağlandığına değinmiştir.

Aynı konu ile ilgili Peyami Safa da, "Şimdi Akdenizin şarkında bir elimizi İngiltere'ye öbürünü de Fransa'ya vermiş bulunuyoruz. Akdeniz kıyısında Türk seddi İskenderun'a kadar uzanıyor. Bu körfezin başında Türk-Fransız-İngiliz dostluğunun deltası var ve üç devletin Yakınşarktaki askeri, siyasi ve iktisadi menfaatlerini birleştiriyor."[281] diyerek bu anlaşmaya olumlu yaklaştığını ifade etmiştir.

Türkiye, bir yandan İngiltere ve Fransa ile ittifak görüşmelerini sürdürürken, diğer yandan Sovyetler Birliği temsilcileri ile Ankara'da müzakereleri devam ediyordu. Batı'da Almanya, doğu'da ise Japonya'dan gelebilecek tehditlerinden çekinen Rusya, bir yandan İngiltere ve Fransa ile diplomatik temasları sürdürüyor, bir yandan da Balkan Devletleri ve özellikle Türkiye ile görüşmeler yapıyordu. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı görüşmelerden son derece memnun olduklarını belirten Dışişleri Bakanı Potemkin, 5 Mayıs 1939'a

[278] Koçak, *Milli Şef Dönemi*, s.91
[279] "Hatay Artık Bizimdir", *Cumhuriye*t, 24.06.1939, sayı, 5429, s.1
[280] Yunus Nadi, "Hatay Anvatana Kutlu Olsun", *Cumhuriyet*, 24.06.1939, sayı 5429, s.1-5
[281] Peyami Safa, "Hatay Kollarımızın Arasında", *Cumhuriyet*, 24.06.1939, s.3

kadar Ankara'da sürdürdüğü temaslar sırasında, Türkiye-İngiltere-Fransa-Sovyetler Birliği ittifakını kurmak istediklerini, Türk temsilcilere bildirmişti. Mihver Bloğu'ndan gelebilecek saldırılara karşı, İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan Türkiye, kendisi için bir çekince kaynağı olan iyi ilişkiler kurmak için fırsat kolladığı Sovyetler Birliği'nin, ittifak talebinden son derece mutlu olmuştu.[282]

Fakat İngiltere Sovyetlerin bu ittifak teklifini reddedip, düşünceğini belirtmiştir. Çünkü üç taraflı ittifakın, mukabil ittifaklar doğuracağı bunun da dünyayı ikiye ayıracağını düşünmektedir.[283] Konuyla ilgili Abidin Daver, *"Avrupadan gelen haberler, Sovyet Rusya ve İngiltere-Fransa arasında cereyan eden müzakerelerin pek ağır cereyan ettiğini...bildiriyor. Berlin-Roma mihverleri ile demokrasiler arasındaki bariz farklardan birisi de budur. Almanya ile İtalya hakikatn dinamiktir; ne yaparlarsa çabuk yaparlar.*"[284] diyerek İngiltere'yi eleştirmiştir.

Türkiye'nin kendisi ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini koparma noktasına getirip, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya yanaşması karşısında Alman hükümeti tepkisiz kalmadı. Duyduğu rahatsızlığı diplomatik ilişkilere yansıtmasa da, ekonomik açıdan Türkiye'yi güç duruma sokacak yaptırımlara başvurdu. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 7 Mayıs 1939'da Türkiye'nin Almanya'ya ısmarladığı tüm savaş malzemelerinin sevkini durdurmasını emretti.[285]

Almanya'nın Mayıs ayında başlattığı ekonomik ve askeri baskılar, Temmuz ve Ağustos aylarında da devam etti. Hatta Alman Dışişleri Bakanlığı daha da ileri giderek, Türkiye ile tüm ticari ilişkilerini kesmeyi düşündüyse de, silah sanayinde kullandığı krom ithalatı yüzünden bu fikrinden vazgeçmek zorunda kaldı. Aslında Türkiye, tüm ticaretin kesilmesiyle büyük zarara uğrayacagını biliyordu, ama bu ticaret açığını İngiltere ve Fransa ile geliştirilecek ticari ilişkilerler kapatma imkanı vardı. Oysa Almanya, yaklaşan savaş ortamında krom gibi çok önemli bir maddeden ve Türkiye'den temin ettiği diğer hammaddelerden yoksunluğu göze alabilecek durumda değildi. Hele, Almanya'nın ekonomik kısıtlama kararı karşısında Türkiye'nin de karşı atağa geçmesi, Almanya'yı zor durumda bırakmıştı. Nitekim Haziran başından itibaren Almanya'nın Türkiye'ye teslim etmesi gereken Skoda topları ve denizaltıları vermemesi, savaş malzemesi sevkiyatını sebepsiz olarak durdurması üzerine, tepkisi sert olmustur.

---

[282] Mustafa Alpay Ercan, *XX.Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1945),* Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2006, s.38
[283] İngiltere Sovyetlerin İttifak Teklifini Reddetti, *Cumhuriyet*, 06.05.1939, sayı, 5380, s.1
[284] Hem Nalına Hem Mıhına, "Nazlanmanın Manası Yoktur", *Cumhuriyet*, 06.05.1939, s.3
[285] Alpay, *agt*, s.25

Numan Menemencioglu, Alman hükümeti temsilcisi Kroll ile yaptığı görüşmede, Almanya'nın Türkiye'ye savaş malzemesi satmaması durumunda, krom sevkiyatının hemen kesileceğini bildirmistir. Ayrıca, Türkiye'den çok yüklü siparişler alan Alman silah sanayinin önde gelen isimleri(başta Krupp olmak üzere), Alman hükümetini, Türkiye'ye karşı daha ılımlı davranmaları için baskı altına aldılar.[286]

2. Alman Propaganda Faaliyetleri

Nazi Almanya'sının devlet örgütünde dış ülkeleri propaganda ile etkilemek için, Balkanlarda ve Orta Doguda Nazi Almanya'sının iyiliklerini tanıtmaya ve İngiltere'den Afganistan'a her yerde faşist çevrelerle ilişki kurmaya da çalışıyordu. Bu örgüt, üyeleri dış ülkelerde örneğin İstanbul'da bulunan Alman derneklerini, propaganda ve casusluk merkezleri olarak kullanabilmek için, "nasyonal sosyalizm"'e paralel durumuna getirmeye çalışıyor, çoğu hallerde de bunu başarıyorlardı.[287]

Alman propagandasının Türkiye'deki temel yönü ise anti-komünizmdi. Atatürk'ün döneminde Türkiye ile Sovyetler Birligi arasında kurulan dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri, Almanya'yı oldukça rahatsız etmekteydi; fakat aynı ilişkiler Türkiye için, siyasal bağımsızlığı pekiştirme bakımından bulunmaz bir fırsat degerindeydi. Bundan dolayı Nazi Almanya'sı, Kurtuluş Savaşının bitişinden hemen sonra Türkiye'nin genç Komünist Partisini kanlı yollarla kapatmasını fırsat bilip, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde yeni bir kargaşa yaratmaya çalıstılar.[288]

Konuyla ilgili Nadir Nadi, *"Almanya'dan maada bütün milletlerin son Ankara paktını memnuniyetle karşıladıklarını öğrenmiş bulunuyoruz. Türk-İngiliz-Fransız anlaşması karşısında memnun görünmeyen yegane devlet Almanya'dır. İçinde yaşadığımız ahvale ve şartlara nazaran bunu da gayet tabii sayarız. Fakat, Ankara Paktını beğenmemek bahsinde tek başına kalmak Berlin'in hoşuna girmemiş olacak ki, bütün propaganda vasıtalarından istifade ederek efkarı umumiyeyi hakikatin tersine inandırmaya gayret sarfediyor..."* sözleriyle Almanya'nın bu pakttan memnun olmadığı için propagandalarla kamuoyunu etkilemeye çalıştığını ifade ediyor. Ayrıca *" Türk-İngiliz-Fransız anlaşması karşısında Sovyet Rusya'nında gayrımemnun olduğunu ispata çalışan Alman propaganda nezareti bütün gayretlerine rağmen iki*

[286] Alpay, *agt*, s.26; Özgüldür, *age*, 105
[287] Fatih Keskin, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Alman Propagandası,* A. Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 93–94.
[288] Keskin, *agt*, s.94

haberden başka bir şey neşredememiştir...Ve Sovyet Rusya Ankaradaki Muahedeyi bugünkü şartlar içinde gayet tabii olarak karşılamıştır...Sovyet Rusya Ankara Muahedesinden memnun olmuş ve bu muahededе de kendi aleyhine bir şey bulmuş değildir..."[289] diyerek Almanya'nın Sovyetler üzerinen böyle bir propaganda yapmasının yersiz ve asılsız olduğuna değinmiştir.

Muharrem Feyzi ise; *"Bitaraf küçük memleketlere muharib devletlerin ihtiyacı vardır... Almanya Bitarafların yalnız İngiltere ve Fransa ile değil Sovyet Rusya ile de olan siyasi ve iktisadi münasebetlerine dikkat etmektedir. Mesela Moskova'da Sovyet ve Fin murahhasları arasında tekrar başlayan müzakerelere Almanya; ihtimal Balkanlarda kendisi serbest kalması mukabilinde Baltık memleketlerinde Ruslara serbest bırakmış olmasına rağmen son derece alkadar bulunuyor. Hulasa bitaraflarla muharibler arasındaki münasebet çok mühim safhaya girmiştir."*[290] Sözleriyle, Almanya'nın sadece İngiltere-Fransa-Türkiye münasebetine değil, diğer devletlerin münasebetlerine de dikkat etmesi gerektiğini, zira bitaraf devletlerin, muharib devletler için büyük önem arzettiğini ifade etmiştir.

Nadir Nadi başka bir yazısında; *"Alman matbuatını birkaç senedenberi diğer memleketlere karşı acayip bir tavır takınmış olarak görüyoruz. Herhangi bir devlet Berlin'deki gazete muharrirlerinin hoşuna gitmeyen bir harekette bulunursa, derhal o muharrirlerin sinirli ve şiddetli tenkıdlerine maruz kalıyor... Alman gazeteleri hakkımızda ciddi muharrirlerin ağzına yakışmayacak derecede hazin sözler sarfettiler..."Türk gazetelerini yola getirelim"...bu ve buna benzer cümleleri okudukça, Alman milletini seven bir insan olarak benim içim sızlıyordu...Ne oluyorduk? Milletler arasındaki yakınlığı ve dostluğu bu gibi yazılar mı temin edecektik...Versailles'in ağır şartlarından kurtulmak aşkı ile çalışırken hepsi de milletlerarası hukukuna bütün kalpleriyle bağlıydılar...O halde şimdiki vaziyeti izah etmeli?..Ve kütle çok iyi bilir ki, başka milletlere karşı kullanılan sert ve haşin lisan her şeyden önce Alman menfaatleri bakımından zaralıdır...Politikasını Alman gazetesi arzularına göre değil, yalnız milli menfaatlerine göre tanzim eden Türkiye, bugün kararını vermiş bulunuyor. Bu karar Almanya da dahil hiç bir milletin aleyhinde değildir..."*[291] diyerek, Alman milletini sevdiğini ve onların takındığı bu tavrı anlayamadığını belirtmiştir. Ayrıca bu tarz bir üslubun ve tehditlerin Almanya menfaatlerine zararlı olduğuna, Türkiye'nin Alman istaklerine göre değil, milli menfaatlere uygun davrandığına değinmiştir. Türkiye hiç bir milletin aleyhinde karar vermemiştir.

---

[289] Nadir Nadi, "Ankara Paktı'ndan İyi Niyet Sahibi Her Millet Memnun Olmuştur", *Cumhuriyet*, 24.10.1939, sayı,5551, s.1-5

[290] Muharrem Feyzi Togay "Muharibler ve Bitaraflar", *Cumhuriyet*, 24.10.1939, s.2

[291] Nadir Nadi, "Hakikat Bizimle Beraberdir", *Cumhuriyet*, 26.10.1939, sayı 5553, s.1-5

Aynı zamanda Türk-Sovyet ilişkilerini bozamaya yönelik propagandalar da yapılmıştır. Tan gazetesinin İngiliz Gazetesi Daily Herald'te çıkan bir haberi yayınlaması, iki ülke arasındaki ilişkiyi bozmaya yönelik bir propaganda vesilesi olmuştur. Bu habere göre Ankara'daki Alman Büyükelçisi, Romanya Büyükelçisi ile yaptığı son görüşmede Sovyet-Romen hududunda Siegfried Hattı benzeri bir hat kurmayı teklif etmiş, ancak bu Romen Büyükelçisi tarafından reddilmiştir. Alman Büyükelçisi bu haberi, Alman-Sovyet dostluğunu bozmaya yönelik olarak nitelendirip tekzip etmiş ve DNB ajansı da olayı Türk basınıla İngiliz-Yahudi mümessillerin müştereken yaptıkları faaliyet olarak nitelendirilmiştir.[292]

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"İstanbul'da çıkan (Tan) gazetesinin bir İngiliz gazetesinden naklen yazdığı anlaşılan bir haberi tekzib maksadı ile Alman istihbarat bürosunun telgrafta verdiği bir tebliğ, ihtiva ettiği tariz ve taarruzlar dolayısıyla haklı itiraz mukabelelri davet etti. Tekzib olunan haber aslında ne kadar garip ise Alman istihbarat bürosunun bu münasebetle " bir kısım Türk matbuatı" adı altında Türk gazeteciliğinin haysiyetine tecavüz etmesi de o kadar çirkindir...Alman ajansı...bunu tekzible iktifa etmek varken aynı tebliğe Türk matbuatının haysiyetine dokunan bazı hükümler ilave etmesi...Tirk efkarıumumiyesinin şiddetle reddeceği bir keyfiyettir. Hele...Alman büyükelçisinin hükümetimiz nezdindeki şiddetli protestosundan bahsetmek bütün bütün abestir. Çünkü Türkiye'de matbuatın hür olduğu Alman büyükelçisinin de meçhülü değildir..."*sözleriyle bu habere tepki göstermiş ve *"Dün bir kısım Türk gazeteleri D.N.B tekzibinin Türk gazeteciliğine tecavüz teşkil eden taarruzu ile meşgul olurken, " Cumhuriyet" de Türkiye'de çalışan ecnebi muhabirlerin hiç bir kayıd ve şarta tabi olmaksızın gelişigüzel hareket etmekte olmalarından şikayet ediyordu. Bu vesile ile meselenin bu tarafından da kendi memleketimiz ve kendi işlerimiz bakımından hakikaten dikkate şayandır..."*[293] diyerek gazetesini övmüştür.

Nadir Nadi de; *"N.B. Ajansının üç gün evvelki tekzibinden sonra çıkan hadise üzerine artık kat'i olarak söyleyebilir ki, Alman Hükümeti modern propaganda nedir bilmiyor. Bu hükmü verirken hislerimize kapılmadığımaza eminiz. Bir hükümet temsil ettiği milletin menfaatleri uğruna çalışır. Alman hükümeti de şüphesiz bu niyetle iş görüyor; bütün hareketlerini seksen milyonluk kütleye azami menfaat temin etmek düşüncesi ile heaplıyor. Türk matbuatını baştan aşağıya Almanya aleyhine tahrik eden son hadiseden Alman milleti payına hiç bir menfaat çıkmadığına göre bunu daha ziyade propaganda usüllerini bilmemezlik yüzünden*

[292] Cumhuriyet, 20.11.1939, sayı 5576, s.1; Kılıç, *age*, s.223
[293] Yunus Nadi, "D.N.B.nin Tebliği Münasebetile", *Cumhuriyet*, 22.11.1939, sayı 5578, s.1-6

yapılmış bir gaf saymak hata olmasa gerekir"[294] diyerek Alman ajanslarını işbilmemezlik üzerinden eleştirmiştir.

Alman basının Türkiye ile Sovyetleri karşı karşıya getirmek için nasıl yayında bulunduğunu Cumhuriyet, Völkischer Beobachter gazetesinin şu haberini vererk göstermiştir. Bu habere göre Kafkas sınırında Türk birlikleri arttırılmış, Sovyetler de buna tedbir almıştır. Olası Türk-Rus savaşında Kürtler, Araplar, Suriye ve Irak Türkiye'ye karşı tavır alacak, ayrıca Türk dış siyasetinde meydana gelen değişiklik bir çığı harekete geçirecektir.[295]

Propagandalarla ilgili Abidin Daver de *"Almanlar, propagandasının kıymetini, ehemmiyeti, tekniğini bilirler amma bu işin psikolojisini, inceliğini bir Fransız tabiriyle taktiğini bilmezler.onun için de muazzam teşkilat ve tertibat yaptıkları, milyonlarca para, yıllarca emek sarfettikleri halde, tamamı ile muvaffak olamazlar. Nitekim, Türkiye'de veya Türkiye için haricde yaptıkları bütün propaganda hamlelerini beceremiyorlar, yüzlerine gözlerine bulaştırıyorlar. Her teşebbüsleri tasavvurlarının ve isteklerinin hilafına sert bir aksümalle karşılanıyor. Biz kendi hesabımıza buna memnunuz ve teşekkür ederiz. Çünkü mahir ve zeki bir propaganda ile başa çıkmak hayli güç iştir. Böyle patavatsız bir propaganda ise kendi kendini çürütmek ve yemek sureti ile bizi zahmetten korur ve tehlikeden kurtarır..."*[296] sözleriyle, Nadir Nadi gibi, Almanya'yı beceriksiz propagandaları ile eleştirmiş ve bunun Türkiye'nin lehine olduğunu yazmıştır.

Alman basını ve radyosu Türkiye'ye yönelik propaganda faaliyetlerini arttırmaktadır. Türk basını ve Türk hükümeti bu durumdan rahatsızlık duymaktadır. Türk hükümeti ülkesine yönelik Alman propagandalarına karşı duyarlılık göstermiştir. Bununla birlikte Hermann Rausching'in "Hitler Bana Dedi ki" adlı eserinin Türkiye'de satışını yasaklamıştır. Eser Hitler aleyhindedir ve hükümet böylece Hitler'i de koruma yoluna gitmiştir.[297]

1940 yılında bu olaylarla birlikte Fransız belge krizi de yaşanmıştır. Sovyetlerin Almanya ile yaptığı ticaret anlaşmaları gereğince bu ülkeye petrol vermesi, müttefiklerin Bakü petrol bölgesini bombalamasını gündeme getirmiştir. Bombalamanın Türkiye üzerinden uçaklarla yapılması Ankara'daki Fransız Büyükelçi Massigli tarafından Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'na iletilmiş, fakat reddedilmiştir. Buna rağmen Fransız Büyükelçi, Türk Bakan ile araların-

---

[294] Nadir Nadi, "Propaganda ve Biz", *Cumhuriyet*, 24.11.1939, sayı 5580, s.1-6
[295] Alman Gazeteleri Neler Uyduruyor, *Cumhuriyet,* 08.12.1939, sayı 5594, s.1; Kılıç, age, s.229
[296] Hem Nalına Hem Mıhına, "Propagandalar Karşısında", *Cumhuriyet*, 12.12.1939, s.3
[297] BCA: 030.28.01.01./92.86.7

da geçen bu görüşmeyi kendi bakanlığına telgrafla iletmiştir. Söz konusu telgrafların 5 Temmuz 1940'da bir bombalama sırasında Almanya'nın eline geçmesi, ortalığı karıştırmıştır. Telgrafları Almanya, tahrif ederek Türkiye ile Sovyetleri karşı karşıya getirmek ve müttefik yanlısı bulduğu Saraçoğlu'nu istifa ettirmek için kullanmıştır. Ancak başarılı olamamıştır. Türk hükümeti bakanına sahip çıkmıştır ve Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov da telgraflar yüzünden Türkiye ile ilişkilerinin değişik olmayacağını açıklamıştır.[298]

Konuyla ilgili Nadir Nadi; *"Bu münasebetlerde, Hariciye Vekilimiz Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova seyehatindenberi anormal bir değişiklik husule gelmiş değildir. Hariciye Vekilimizin Moskova seyehatinden evvel Türk-Rus münasebetleri her zaman daima daha kuvvetli ve daha sağlam görünen dostluk temelleri üzerineydi...Ancak Avrupa ahvali bakımından arada bazı hadiseler vuku bulmuştu. Bizce pek galip bir ihtimalle daha ziyade onların tesiri altında olarak bu yeni anlaşmaları akid ve intac etmeğe muvaffakiyet elvermedi...Hakikat bundan ibaret iken zaman zaman Türk-Rus münasebetlerini şüpheli gösteren ve böyle göstermekte menfaat gördüğü anlaşılan bir takım propaganda neşriyatına şahit olmaktan hali kalmıyoruz..."*[299] diyerek yapılan propagandaların amacına ulaşmadığına değinmiştir.

Ayrıca Alman radyoları, Hitler ile Hz. Muhammed'in doğum gününün aynı güne tesadüf etmesi, Türk kamuoyunu etkilemek üzere dini yayınlarda bulunması büyük tepki çekmiştir. Hatta Alman radyosu Çanakkale Zaferi'ni bile kendi başarısıymış gibi anlatmıştır. Bununla ilgili Abidin Daver, *" Alman zabitleri, muharrirleri ve tarihçileri 18 Mart zaferini de, mütekaid Alman amiralleri ile tabyemizdeki bir avuç Alman askerine atfederlerdi. Halbuki Çanakkale'nin deniz ve kara cephelerindeki bütün zaferler halis Türk zaferleridir."*[300] sözleriyle Alman radyosunun zaferi kendi başarılarıymış gibi göstermesine tepki göstermiştir.

Alman basını ve radyosunun Türk kamuoyu üzerinde etki yaratmak için böyle politkalar üretmesi, Türk basını ile Alman basını arasında tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda hükümete bazı valilikler tarafından şikayet iletilmiş ve Türk gazetecilerin bu tür tartışmalara girmemesi istenmiştir.[301] Bununla birlikte Almanya'daki yahudi düşmanlığından etkilenerek Türkiye'de az çok olay olmuştur. Bursa'da Yahudi asıllı bir vatandaşın, türk esnafa yaptığı bir şaka büyütülerek Yahudi aleyhtarlığına dönmüştür.[302]

---

[298] Kılıç, *age*, s.231
[299] Yunus Nadi, "Türk-Rus Münasebetlerine Dair", *Cumhuriyet*, 01.03.1940, sayı 5675, s.1-6
[300] Hem Nalına Hem Mıhına, "Saçmalıyorlar", *Cumhuriyet*, 25.03.1940, sayı 5701, s.1-3
[301] BCA:030.10/232.561.2
[302] BCA:030.10/89.589.06

Yine aynı yılda, Fransa'nın Almanya karşısında hemen teslim olması basında şaşkınlığa neden olmuştur ve Alman realitesi tartışması gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili Nadir Nadi, *"Dünya realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur. Fransız ordusu ortadan kalkalı bir buçuk aya yaklaştığı halde, birçokları hala müspet vakıflar üzerinde durmaktansa istikbale dair tahminler ileri sürmeyi tercih ediyor görünüyorlar...Bu gün Avrupa'da bir Alman kudreti yaşıyor. Bu kudretin membaı, kemiyet ve keyfiyet itibarıile Alman brliğinden gelir. Alman birliği ise bir veya bir kaç şahsın değil, fikrin ve binaenaleyh tarihin eseridir.18.yy filozofları yeni insan düşüncesi ile birlikte milliyet duygusunun nüvesini hazırlarken Almanya iler fikir cereyanlarından habersiz olarak yaşamakta devam edemezdi...son tahlilde dil birliği, kültür birliği, beraber yaşama isteği esaslarına dayanan milliyet fikri, kütlelerin şuurunda yer edinmeye başladığından beri, Avrupa bir Alman birliği davası ile karşı karşıya kaldı. Fakat bu birlik bazı milletleri korkutuyordu. Avrupa'nın ortasında muazzam bir nüfus kesafetine malik, endüstrici bir devletin teşekkülü, şüphesiz bir çoklarının zararına olacaktı. Onun içindir ki, milliyet fikrini müdafa edenler bile Alman birliğine mani olmak maksadıile ellerinden geleni yapıyorlardı."*[303] diyerek millyetçilik fikri ortaa çıktığından beri diğer milletlerin bunu benimsediğini ve Almanya'nın da buna uymasının normal olduğunu söylemiştir. Ayrıca Avrupa'nın ortasında büyük bir Alman kitlesinin tehlike oluşturabileceği korkusuyla devletlerin Alman birliğine karşı çıktıklarını, hatta milliyetçilik fikrini yayanların bile bu duruma karşı olduğunu ifade etmiştir.

Nadir Nadi başka bir yazısında *"Alman birliğini tarihi zaruretlerden doğma bir realite olarak görmek istemeyenler, bugünü yanlış anladıkları için yararına da ters bakmaktan bir türlü kurtulamıyorlar. Hakikat olan Alman birliğini feraziye halinde düşünmek bile onları sinirlendiriyor. İstikbali karanlık görüyorlar. Avrupa'nın ortasında doksan milyonluk bir Almanya milletlerin hürriyeti için en büyük tehlikedir. Bu Almanya galip gelirse evvela bütün Avrupa'yı sonra Asya'yı ve cenubi Amerikayı istila edecek dünya üzerinde saltanat süren yegane devlet olacaktır. Dünya'nın hürriyeti İngiltere'nin galip gelmesine bağlıdır diyorlar. ..bu takdirde yeryüzünde İngiltere'den başka istiklaline bağlı milletleri kalmadığına hükmetmek icab edecektir ki, böyle bir iddiayı şüphesiz hiç bir millet reddetmekten geri duramaz... eğer Almanya hakikaten dünyayı tahakkümü altına almak gayesiyle çalışsaydı, kendi mezarını kazmış olurdu...."* sözleriyle Alman realitesinden ne anladığını ve Almanya'nın Avrupa'ya egemen olma düşüncesinin yersiz olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca *"Eğer geçen Eylülün başlangıcında, bütün Avrupa milletleri garp demokrasileri ile elele vererek Almanya'ya karşı*

[303] Nadir Nadi, "Alman Birliği Karşısında Avrupa", *Cumhuriyet*, 30.07.1940, sayı 5828, s.1-3

harb açmış olsalardı, bugün vaziyet tamamıyla aksi olabilirdi. Yani Almanya mağlup edilir, birliği parçalanır ve Versailles'ten daha ağır bir muahede ile tekrar vurulabilirdi. Neden böyle yapılmadı? İngiltere ve Fransa'dan maada 180 milyonluk Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere bütün milletler Almanya karşısında titriyorlar mıydı? Neden bir kısmı bitaraf kalmayı, bir kısmı da mevzii anlaşmalarla iktifayı tercih ettiler? Madem ki Almanya galip gelirse hiç bir millet için hayat hakkı mevzu bahis olmayacaktı, hep beraber silaha sarılıp Ya hürriyet ya ölüm! Demek ve mezbahaya götürülen koyunlar gibi birer birer sıralarını beklemektense sonuna kadar döğüşmak daha şuurlu bir hareket olmaz mıydı?..."[304] sözleriyle de, diğer devletleri Almanya'ya daha önce müdahale etmedikleri ve bitaraf kaldıkları için eleştirmiştir.

Nadir Nadi'nin bu yazılarıyla birlikte basında polemikler başlamıştır ve Nadi çıkan bu polemiklere cevaben, *"Beni yabancı menfaatler için çalışan bir adam gibi göstermeye çalıştınız...yazımdan şu manayı çıkarmışsınız: "Almanya galip gelmiştir, Türkiya Almanya'nın karşısında boyun eğmelidir..." Ben Almanya galip gelmiştir demedim. Avrupada Alman realitesinden bahsettim. Bu realiteyi inkar etmek, bence memleket menfaatlerine taban tabana zıttır. Çünkü kuruluşunda şahsi hizmetinizi bulunmayan Türkiye Cumhuriyeti, bünyesi itibariyle realist bir devlettir. Bu devlet Almanya ile normal münasebetler güdüyor ve Almanya tarafından milli menfaatlerimize aykırı bir harekete maruz kalmadığı müddetçe de bu münasebetlere devam edecektir...işte realite budur. Siz...adeta harbi buralara zorla getirmek isteyen...İngiltere'de bile rastlanmayan şiddetli yazılar yazmakla itham ediyorsunuz"*[305] diyerek yazılarında açıklamaya çalışmıştır.

Konuyla ilgili Abidin Daver de, Almanya'nın bu nizamı ilk kez İtalya'da uygulamaya uygulamak istediğini söyler. Almanya harbden muzaffer çıkarsa, İtalya'yı kendisine bağlı bir devlet haline getirmekten zevk duyacaktır. Almanya yeni nizamı ilk önce müttefik devlete uygulamaktan zevk duyacaktır.[306]

Yine aynı yıl içerisinde, DNB, Almanya'nın Fransa'da bulduğu belgelere dayanarak Fransız Büyükelçi Massiggli'nin Türkiye üzerinden müttefik uçaklarının geçilerek Bakü petrollerinin bombalanmasına dair Saraçoğlu'na teklifte bulunduğunu ve Türk bakanının da bunu kabul ettiğini ileri sürmesi üzerine Massigli bunu tekzip etmiş ve Almanya'nın yayımladığı

[304] Nadir Nadi, "Tek Devlet Hegomanyası Bir Hayaldir", *Cumhuriyet*, 31.07.1940, sayı 5829, s.1
[305] Nadir Nadi, "Mecburi Bir Müdaafa", *Cumhuriyet*, 03.08.1940, sayı 5830, s.1
[306] Hem Nalına Hem Mıhına, "Yeni Nizamın İlk Tatbik edileceği Devlet", *Cumhuriyet*, 10.12.1940, sayı 5869, s.3

belgelerin tahrif edildiğini ileri sürmüştür. Belli bir süre sonra da DNB, belgelerin tercümesinde yanlışlıklar olduğunu itiraf etmiştir.[307]

Bunun üzerine Başbakan Saydam, mecliste aşağıdaki konuşmayı yaptıktan sonra hükümetin takip ettiği siyaset konusunda meclisten güven oylaması istemiştir. Meclis kürsüsünden pek çok milletvekili hükümetin siyasetini destekleyen konuşmalar yapmış, ardından güven oylamasına geçilmiş ve 275 sandalyenin tamamı hükümete güvenoyu vermiştir.

"Hükümetimiz çok temenni ediyor ki bu vesikalar tahrife uğramadan neşredilsin. Çünkü dürüst ve açık siyasetimizden emin olduğumuz için, neşredilecek herhangi bir vesika bu dürüst siyasete yeni deliller ilavesinden başka neticeler vermez. Fakat bu vesikalara istinad ederek Türkiye'ye samimiyetsizlik isnad edenlere ve bu arada hiç bir zaman maksadlarına hadim olmayacağını bildikleri Türk ricalini zedelemeye uğraşanlara verilecek bir tek cevap vardır: Nefretle baş çevirmek Türkiye'ye isnadlarda bulunarak tesir yapmak isteyenlerin umuttukları birinci nokta, bu günkü Türkiye'nin ölmüş ve çürümüş Osmanlı İmparatorluğu olmadığıdır. O devirlerde bu gibi tesirler maharriklerine fayda verirdi. Fakat, bu günkü Türkiye, ondan çok uzak ve çok ileriye doğru yol almış bir mevcudiyettir."[308]

3. Von Papen'in Ankara Büyük Elçiliği ve Siyasi Faaliyetleri

Türkiye'nin 1939'da ilkbaharda giderek İngiliz-Fransız bloğuna kayma eğilimi göstermesi üzerine, Almanya Türkiye'yi tekrar kazanmak ya da en azından Türkiye'nin de içinde olduğu üçlü bir ittifakın kurulmasını önlemek amacıyla bir dizi önlemlere başvurdu. Hitler ilk iş olarak, Franz Von Papen'i 18 Nisan 1939'da Ankara'ya büyükelçi olarak atadı.[309] Papen, Hitler'den görev alırken tam yetki talep etmiş ve Hitlerin kesinlikle işine karışmamasını istemiştir. Papen, görev itibariyle emir ve direktifleri Ribbentrop'tan alacak, ancak, gerektiğinde Hitler'le direkt olarak görüşebilecekti.[310] Franz Von Papen'e bizzat Hitler tarafından verilen görevler şunlardı:

—Almanya'nın Avrupa'daki muhtemel bir çatısmadan Türkiye'yi uzak tutmak için elinden geleni yapacağı konusunda, Türk hükümeti yetkililerini ikna etmek,

---

[307] D.N.B Ajansı Yaptığı Neşriyatın Yalan Olduğunu Beyan Etti, *Cumhuriyet,* 11.,15.07.1940, sayı 5811, s.1; Kılıç, *age*, s.242
[308] Türk Siyaseti Açıktır, *Cumhuriyet,* 13.07.1940, sayı 5809, s.1-5
[309] Yeni Alman Sefiri, *Cumhuriyet*, 19.04.1939, sayı, 5363, s.1
[310] Koçak, *Milli Şef Dönemi*, s.112-113

—Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile kendilerine yönelik bir ittifaka katılmasının, Almanya'da ne denli hoşnutsuzluk yarattığını anlatmak,

—İtalyanlarla görüşerek, Türklerin endişelerini dile getirmek, İtalyanların Balkanlara ve Türk çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdidi olmadığını gösterir delilleri ortaya koymalarını temin etmek,

—Almanya'nın temel amacının mevcut durumu korumak olduğu konusunda, Türk hükümet yetkililerine bilgi vermek,

—Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yürütmekte olduğu ittifak görüşmelerini ve siyasal ilişkilerini dondurmak, mümkünse gevşetmek,

—Giderek bozulma eğilimi gösteren Türk-Alman ilişkilerini düzeltmek.[311]

Yeni Alman büyükelçisi Von Papen'in göreve gelmesiyle birlikte, Türk- Alman ilişkilerinde yeni, fakat daha hareketli bir dönem başlamıştır. Franz Von Papen, Avrupa'nın topyekün bir savaş eşiğine geldiği, Türk-Alman ilişkilerinin gerginleştigi bir dönemde Ankara'ya gelmişti. Ayrı bloklarda yer almalarına ragmen, kişisel girişimleri ile iki ülke arasında sorunları düşmanca tavra dönüştürmeden çözme, bozulan siyasi ve ekonomik ilişkileri düzeltme konusunda, Franz Von Papen büyük bir başarı kazanacaktır. Bu başarı ile Von Papen, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman ilişkilerinin en renkli simaları arasında yer alacaktır.

Von Papen'in Almanya'nın Türkiye'ye yönelik düşmanca bir niyeti olmadığı konusunda kendisini ikna etmesi üzerine İnönü, henüz İngiltere ve Fransa ile bağlayıcı bir antlaşma yapılmadığını söylemiştir. Papen, Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşme de Türkiye'nin, İtalya'nın saldırgan politikasından çekindigi için, İngiltere ve Fransa ile ittifak arayışına girdiğini anlatmıştı. Saraçoğlu'nun ardından İnönü ile yaptığı görüşmede etkili olan ve Almanya'nın, Türkiye için tehlike oluşturmadığı, aksine iyi ilişkilerin devamını istediği konularında ikna edici olan Von Papen, yeni bir strateji saptamıştı. Hükümet ve Cumhurbaşkanı düzeyinde yaptığı görüşmelerde Türkiye'nin Mihver Bloğu'na tavır alması ve Batılı devletlere yönelmesindeki en önemli sorunun, İtalya ve yayılmacı politikası olduğunu saptayan Papen, sorunu çözmek için İnönü'den süre talep etmiştir. Papen derhal Berlin'e gideceğini, Hitler ve Rib-

[311] Alpay, *agt*, s.34

bentrop ile görüsüp İtalya sorununu çözümleyebileceğini söyleyince, İnönü de görüşmelerin sonucunu bekleyeceği konusunda Papen'e söz vermişti.[312]

Türkiye'de, İnönü'den sonra Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu ile görüşen, Türkiye'nin topraklarını ve boğazlarını saldırgan politikalara karşı koruma isteğini haklı bulan, barışı kurtarmak için uğraştığını belirten Papen gerçekte böyle bir fikre sahip degildi. Son ana kadar, Türk-İngiliz bildirgesinin yayınlanmasına engel olmak isteyen, bunun için Balkan Antantı'na, Bulgaristan ve Arnavutluk'u da dahil ettireceğini, ayrıca Alman-İtalyan görüşmelerinin sonucunu mutlaka beklenmesinin gerektiğini söyleyen Papen, başarılı olamamıştır.[313]

Bu çabaların sonunda, 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız ittifak belgesinin yayınlanması, Ribbentrop'un talimatları üzerine Papen'in sertleşmesine yol açmıştı. 2 Kasım 1939'da Şükrü Saraçoğlu ile görüşen Papen, Almanya'nın tüm itirazlarına rağmen ittifakı imzalayan Türkiye'nin, ittifak hükümlerine uyarak fiilinde geçerli kılarsa Türkiye'nin Almanya'nın düşmanları arasında yer alması sonucu doğuracağını, Almanya'nın da böyle bir ülkeye karşı harekete geçeceğini, sert bir dille ifade etti. Saraçoglu, ittifakın Türkiye'nin savuma amacına yönelik olduğunu ve Almanya'yı degil, İtalya'yı hedef aldığını bu yüzden Almanya'nın endişe etmemesi gerektiğini, resmi olarak bildirdi. Papen aynı görüşmede, Sovyet büyükelçisinin, eğer Türkiye Boğazlardan müttefik savaş gemilerinin geçmesine izin verirse, boğazları bombalayacaklarını söylediğini bildirmişti.[314]

Numan Menemecioğlu ve Refik Saydam'la 1940'da Şubat ayı içinde görüşen Papen, 1 Mart'taki raporunda; Menemencioğlu'nun Fransız ve İngiliz baskılarına karşı konulacağını, Türkiye'nin ancak bir saldırıya uğraması halinde savaşa gireceğini kesin bir dille söylediğini; Refik Saydam'ın bu fikirleri 29 Şubat 1940'da radyodan da resmen açıkladığını bildiriyordu. Batı Avrupa'daki savaşın gelişmeleriyle paralel olarak Türkiye'nin tutumunu ögrenmek isteyen Papen, Mayıs 1940'da sık, sık Türk hükümet üyeleri ile görüşmüstür. Nitekim 14 Haziran 1940'da Türk hükümeti savaşa katılmayacağını resmen açıkladı.[315]

---

[312] Özgüldür, *age*, s.124; Alpay, *agt*, s.36
[313] Alpay, *agt*, s.37
[314] Özgüldür, *age*, s.128; Alpay, *agt*, s.38
[315] Alpay, *agt*, s.39

4. Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabası

Türkiye, yayılmacı Alman ve İtalyan politikalarının görüldüğü ve savaşın henüz başlamadığı 1939 yılı başlarında İngiltere ile olan ilişkilerini hızlandırmış ve 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu yayınlanmıştı.[316] Fransa'yla ise Hatay Meselesinin halledilmesinden sonra 23 Haziran 1939'da Türk-Fransız Deklarasyonu yayınlanmıştır.[317]

Alman-Sovyet yakınlaşmasının sonuçlarından çekinen Türk devlet adamları bu deklarasyonların sonucunda İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da Ankara'da bir ittifak antlaşması imzalamışsa da İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk dış politikasının temel ilkesini savaşa girmemek, ne pahasına olursa olsun savaş dışında kalmak üzerine kurmuştur. Böyle bir ilkeyi uygulamada dış politikayı belirleyenler, başta İsmet Paşa olmak üzere, dar bir kadro bu politikayı Meclis, parti ve kamuoyu dışında yürütüyordu. Bunu yaparken de Osmanlı'dan devralınan dış politika geleneğinden, Atatürk dönemi uygulamalarından, Birinci Dünya Savaşı'ndan edindikleri tecrübeler ve birikimlerden yararlanmışlardır. Savaşın dışında kalmaya yönelik bu politika, İnönü'nün belirgin biçimde temkinli olmak ve hata yapmamak üzerine oturttuğu gelişmeleri günbegün takip ettiği bir uygulama ortaya çıkarmıştır.[318]

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı, bir ay sonra da İtalya'nın Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi İsmet İnönü'yü Mihver Devletlerin saldırganlığına karşı güvenlik arayışına yöneltmiş ve İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da Türkiye'yi "Barış Cephesi"ne bağlayan Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu yayınlanmıştı. Benzeri bir deklarasyon Fransa ile de yapılmış ve böylece Türkiye'nin siyasi cephesi belirmiştir.[319]

Bu ittifaka göre; bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan, İngiltere ve Fransa'nın katılacakları bir savaş Akdeniz'e yayılırsa Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti. Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, İngiltere ve Fransa kendisine yardım edecekti. Ancak Türkiye, antlaşmaya koydurduğu "Sovyet Çekincesi" de denen protokolle anlaşma hükümleri ile kabul edilen yükümlülüklerinden doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürüklemeyeceği konusunda güvence oluşturdu.[320] İttifak sonrası İngiltere ve

[316] TBMM Z.C. D.5, İ.F, Cilt: 1-2, (12.5.1939)
[317] TBMM Z.C. D.6, İ.F, Cilt: 3, (26.6.1939)
[318] Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam,* İstanbul, Cilt: 2, 2000, s. 142
[319] Ali Fuad Erden, *İsmet İnönü,* Ankara, 1999, s. 214
[320] Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi,* İstanbul, 1988, s. 273

Fransa ile yapılan iktisadi ve mali anlaşmalar ile Türkiye büyük oranda maddi yardım ve savaş malzemesi temin edecekti.[321]

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"Bugün CHP Meclis Grubu ictimaında Başvekil Refik Saydam, memleketimizle İngiltere ve Fransa arasında...ehemmmiyetli sulh eserinin vesikaları saat 18.30'da imza ve teati kılınmıştır. Ehemmiyetli sulh eseri diyoruz. Hakikaten Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile akdettiği bu muahede, Akdeniz'de ve Türkiye'nin emniyet sahası olan bölgelerde sulhu korumak açık maksadile ve yalnız bu maksadla karşılıklı yardım taahhhüdlerinden ibaret bulunuyor...Türkiye'nin bu yüzden şimal komşumuz Sovyet Rusya ile müsellah bir ihtilafa gitmek mecburiyetinde kalmayacağına aid sarih bir ihtiraz kaydı konulmuştur. Ayrıca muahede hiç bir devlete karşı olmayarak yalnız tesadüfi mahiyettedir. Akdeniz ve yakınşarktaki emniyetlerin bu iki şartla teminat altına alınmış olması elbette ve ancak ehemmiyetli bir sulh eseri sayılmalıdır."*[322] diyerek anlaşmanın sadece barış amaçlı olduğunu, saldırı amacı içermediğini ifade etmiştir.

Almanya'nın 1 Eylül 1939 sabahı savaş ilan etmeksizin Polonya'ya saldırısı ve bunun üzerine de İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilanı ile başlayan İkinci Dünya Savaşı, 1940 yılı Mayısında Almanya'nın Fransa'ya saldırısı ve İtalya'nın Almanya yanında yer alması ile Akdeniz'e sıçramış ve Türkiye'den ittifak antlaşması gereği savaşa girmesi istenmiştir.[323]

Türkiye ise üçlü ittifakın "Sovyet Çekincesi" olarak bilinen 2 numaralı protokolünü ileri sürerek İngiltere ve Fransa'nın isteklerini geri çevirmiştir. Fransa'nın kısa sürede çökeceğini kestiremeyen Türkiye, Fransa'nın kesin yenilgisi ile savaş dışında kalma konusundaki politikasını daha da belirgin hale getirmiştir. Çünkü kendisi yenilen ve savaştan çekilen bir ülkenin Türkiye'yi savaşa sokma yönünde baskısı beklenemezdi. İngiltere ise Türkiye'yi savaşa sokma konusundaki isteği yerine gelmeyince, fazla ısrarın Türkiye'yi Mihver Devletler safına itebileceği endişesinden dolayı Türkiye'nin savaş dışı halinin de kendi yararlarına olacağını düşünmüştür. Batılılar, Türkiye'nin 2 nolu protokolü ileri sürerek savaşa girmemesini "bahane" olarak nitelendirmekteydi. Türkiye ise kendisine doğrudan yardım yapılmadıkça ve Batının Almanya karşısında üstünlüğünün Türkler tarafından görülmesi gerçekleşmedikçe Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini belirtmiştir. Türkiye'nin "Sovyet Çekincesi" olarak ileri sürdüğü mazeret Türkiye'nin savaş sırasında Batı ile yaptığı

[321] Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s. 479; Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, s. 270-274
[322] Yunus Nadi, "Türkiye-İngiltere ve Fransa Arasında", *Cumhuriyet*, 20.10.1939, sayı 5547, s.1-5
[323] Uçarol, *age,* s.595; Özçelik, *agm,* s.257

ittifaktaki yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir ülke olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Dönemin Türk dış politikasını yürütenler özellikle İngiltere'ye onların haklı davalarını desteklediklerini ama gerçek anlamda savaşa girmeyerek onların çıkarlarına hizmet ettiklerini anlatarak ikna ederken, aynı ikna metodunu Sovyetler ve Almanlara karşı da kullanmışlardır. Böylece sürekli savaş dışında kalmayı İngiltere, Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bir "denge" politikası yürüterek gerçekleştirmişlerdir.[324]

5. Mihver Bloğunun Balkanlara Girmesi

İtalya 28 Ekim 1940'da Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a saldırmıştı. Mihver Bloğu'nun Balkanlar'a inmesi sonucu, Türkiye'nin İngiltere'ye yanaşacağını düşünürken Almanya, bu saldırının hemen ertesi günü, Türk-Alman ilişkilerini geliştirebilmek için yogun temaslara girişti. Papen, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla önce İnönü, ardından da Saraçoğlu ile görüştü. Papen, görüşmelerde ülkesinin, İtalya'nın bu saldırı hareketinden kesinlikle haberdar olmadığını, Türkiye'nin hiçbir konuda endişe etmemesi gerektiğini, İtalya'nın Türkiye'ye saldırmasına izin vermeyeceklerini Hitler'in iyi dilek mesajlarıyla birlikte bildirmişti.[325]

2 Aralık 1940'da yeni bir Türk-Alman ikili görüşmeleri başlatılmıştı. Görüşmelerin amacı, Türk-Alman ilişkilerinin vakit kaybedilmeden düzeltilmesiydi. Türkiye, bu sayede Bulgaristan aracılıgıyla Yunanistan'a saldırmasına kesin gözüyle baktıgı Almanya'nın, Türk topraklarına yönelmesine engel olabilmeyi umuyordu. Türkiye böylece, hem Mihver Devletleri ile anlaşmış ve sınırlarına bir saldırı yapılmasına engel olmuş hem de İngiltere ile mevcut antlaşmasını devam ettirerek muhtemel bir saldırıya karşı güçlü bir devletin desteğini devam ettirmiş olacaktı. Ancak, iki taraf arasındaki görüşmeler devam edecek ve bu temel üzerine 1941'de bir antlaşma imzalanması mümkün olacaktı.[326]

Almanya'nın Balkanlar'da ilerlemesi üzerine Türkiye, sınırlarında güvenlik tedbirlerini arttırmıs İstanbul başta olmak üzere bazı şehirlerinde sıkıyönetim ilan etmişti. Bu

---

[324] Mustafa Yılmaz, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:8, Konya, 1999, s. 17; Özçelik, agm, s.258

[325] Joseph Ackermann, "İkinci Dünya Savaşında Türk-Alman İşkileri", *Atatürk Konferansları (1973–1974)*, TTK, Ankara 1977, s. 63

[326] Abdullah İlgazi, *İkinci Dünya Savasında Türkiye'nin Dış Politikası*, İ. Ü. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 99; Alpay, *agt*, s.40

tedbirlerin kendisine yönelik olduğunu zanneden Bulgaristan endişelerini Türk hükümetine bildirince, 17 Subat 1941'de Ankara'da Türk-Bulgar saldırmazlık beyannamesi imzalandı.[327]

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"Bundan sonra gelebilecek hadiselerin şekil ve mahiyetleri ne olursa olsun dünkü Ankara beyannamesi zamanın müşkül şartları arasında milletlerin insanlık hassasiyetine uygun münasebetleri için şüphesiz büyük bir kazançtır. Bu kazancı memnuniyetle kaydettikten sonra dünya ahvalinin inkişaflarını şimdi artık daha büyük bir sükun ve emniyetle bekleyebiliriz...bu beyannameden ilk anlaşılacak cihat, dünya buhranı müvacehesinde Bulgaristan'ın fırsattan istifade ederek bulanık suda balık avlamak isteyen bir hükümet olmadığı noktasındadır...yeni Türk-Bulgar anlaşması dünyayı saran kasırgayı durduracak kuvvette bir vesika olmak iddiasında bulunmasa bile iki komşu memleketin yekdiğeriyle olan münasebetlerindeki dostluk esaslarını dünya tarihinin şu eşsiz feci devrinde en iyi niyetlerle teyid edecektir..."*[328] diyerek dünya devletlerinin bu kadar karışık olduğu bir dönemde çok isabetli bir anlaşma olduğuna ve Bulgaristan'ın fırsatçı bir devlet olmadığına değinmiştir.

Türk-Bulgar ortak beyannamesinin yayınlanmasından sonra Almanya, Bulgaristan üzerindeki baskılarını arttırmıştı. Bulgaristan, Almanya'nın baskıları karşısında vaatleri doğrultusunda Türkiye'nin herhangi bir harekete kalkışmayacağına güvenerek, 1 Mart 1941'de Mihver Bloğuna girdiğini açıkladı. Aynı gün Alman orduları Bulgaristan'a girdi.[329] Ribbentrop, 27 Şubat 1941'de Papen'den, Bulgaristan'ın Mihver Bloğuna dahil olacağını ve aynı gün Alman ordularının Bulgaristan'a gireceğinden, Türkiye'yi haberdar etmesini istedi. Ribbentrop aynı talimatta, Türkler bu duruma tepki gösterirlerse savaşla tehdit edilmesini de istedi.[330]

Bulgaristan'a Alman ordusunun girmesinin Türkiye'nin siyasi ve toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmayacağına dair güvencesi, Hitler tarafından İnönü'ye yazılan mektupla verilmiş ve Yunanistan'a İngiliz birliklerinin yerleşme tehlikesi ortadan kalkınca Alman ordusunun Bulgaristan'ı terk edeceği bildirilmiştir. Ayrıca Hitler bu mektup hakkında kendisini ziyarete gelen Gerede'ye Boğazlar konusunda Sovyetlerin isteklerini reddettiğini açıklamıştır. Bu ziyarete karşılık Papen'in Menemencioğlu'yla yaptığı görüşmede Hitler'in Sovyetler yerine Türkiye'yi tercih ettiğini anlatmaya kalkışmasıyla Menemencioğlu'na verdiği cevap Türk dış

---

[327] Yeni Türk-Bulgar Anlaşması İmzalandı, *Cumhuriyet,* 18.02.1941, sayı 5936, s.1; Oran, *age*, s.438; Esmer-Sander, *age*, s.151-159; Deringil, *age*, s.133

[328] Yunus Nadi, "Bulgaristan'la İmzaladığımız Yeni Anlaşma", *Cumhuriyet*, 18.02.1941, s.1-5

[329] Almanlar Bulgaristan'a Girdiler mi?, *Cumhuriyet*, 02.03.1941, sayı 5948, s.1; Oran, *age*, s.438; Esmer-Sander, *age,* s.151-159; Deringil, *age*, s.133

[330] Özgüldür, *age*, s.141

politikasının gerçekliğini yansıtması açısından ilginçtir. İnönü Hitler'in söz konusu mektubuna Türkiye'nin siyasi ve toprak bütünlüğünün başka devletlerin sağladığı anlaşmalara bağlı olmadığı cevabını vermiştir.[331]

Almanya, Bulgaristan'a girdikten sonra Hitler'in İnönü'ye Türkiye'nin toprak ve siyasi bütünlüğüne dair verdiği güvence konusunda Abidin Daver; *"Propaganda nezaretinin matbuat servisi şefi, Almanya'nın Tüekiye'ye karşı tecavüz niyetleri olmadığını söylemiş ve Alman-Türk münasebetlerinin iyiliğini hatırlatmıştır...Ne Bulgar Başvekilinin sözlerine ne de Alman propaganda nezareti matbuat servisi şefinin verdikleri teminata inanmıyoruz. Çünkü her ikisinin de Türkiye'yi bir müddet daha oyalamak maksadı ile söylediğini feleğin bin çemberinden geçmiş devlet adamlarımız değil, on yaşındaki çocuklarımız bile anlamıştır... Bulgaristan'a giren Alman kıtaları, Türk hududlarına doğru sarkarken...verilen teminatın bizi uyutmak için söylenmiş, tatlı masallar ve gevşetici ninniler olduğunu biliyoruz ve korkulu rüya görmektense uyanık ve tetikte bekliyoruz."*[332] diyerek verilen sözlere inanmadığını ifade etmiştir.

Almanya'nın Bulgar topraklarına girmesiyle beliren savaş tehlikesi karşısında Cumhuriyet, 12-14 Nisan tarihleri arasında yaptığı yayınlarla Türk halkını propagandalara karşı uyarmış, devletin radyosu, ajansı ve gazeteleri dışında haberler veren kişilerin polise bildirilmesinin bir vatan borcu olduğunu, devlete güvenilmesi gerektiğini ve devletin haber kaynakları dışında duyulacak haberin tamamen propaganda olacağının göz önünde bulundurulması gerektiğini açıkalmıştır. Ayrıca, gazete halkı konuşurken dikkatli olmaya, siyasi konulardan bahsetmemeye davet etmiştir. Ayrıca hükümet, Bulgaristan işgalinden sonra bir savaş olasılığına karşın, Trakya ve İstanbul'u mümkün olduğu ölçüde boşaltmak için, bölgeden Anadoluya göç etmek isteyen kişilere ulaşım imkanı sağlayacağını ve kira bedellerinin hükümet tarafından üstlenileceğini ilan etmiştir.[333]

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"İlan...açıkça anlaşıldığı üzere, acele bir tehlike işareti değil belki sadece sırasında ve zamanında alınmış bir ihtiyat tedbiridir...İstanbul ve Trakyada kalmaları zarurui olmayan vatandaşların...vasıtaların haiz olduğu imkanlar dahilinde sıra ile hiç telaşsız istedikleri yerlere naklolurlar. Böylelikle...iaşeyi ve hareket serbestliğini kolaylaş-*

---

[331] Çankaya Köşkünde, *Cumhuriyet,* 05.03.1941, sayı 5951, s.1; Kılıç, *age*, s.245; Oran, *age*, s.438; Esmer-Sander, *age*, s.151-159; Deringil, *age*, s.133

[332] Hem Nalına Hem Mıhına, "Hiç Birine İnanmıyoruz", *Cumhuriyet*, 05.03.1941, sayı 5951, s.3

[333] Uyanık Olalım, *Cumhuriyet,* 12.04.1941, sayı 5989, s.1

tırmış da olurlar.",[334] diyerek ortada bir savaş sinyali olmadığını, durumun sadece önlem almak mahiyeti taşıdığını ifade etmiştir.

Vatandaşlar, Trakya'dan Anadolu'ya geçeceklerini hükümete bildirmiş olmalarına rağmen çok azı geçiş yapmıştır. Bununla ilgili Abdin Daver, *"Hükümetin İstanbul'dan gideceklere karşı göstermeyi taaahüd ettiği kolaylıklardan istifade etmek için...kaydolunanlar, şimdi kendilerine tahsis edilen vapurlarla trenleri boş bırakıyorlar...bu gidişle devletin almak istediği mühim bir tedbir akametle neticelenmiş olacaktır...beyanname verenler...şimdiden rahatça gitmeleri icab eder. Bu şahsi ve vatani bir ihtiyat tedbiridir."*,[335] diyerek halk duyarlı olmaya çağırmıştır.

Bu sırada Almanya'nın Yunanistan'ı işgalinden sonra Türkiye ile bir dostluk anlaşması yapacağı haberi yayılmaya başlamıştır. Konuyla ilgili Abidin Daver, *"Balkanlardaki Alman taarruzu son safhasına gelmiştir. Buradan tasarruf edilecek kuvvetlerle Almanya yeni bir hamle yapmak isteyecektir. Bu hamle nereye tevcih edecektir. Mihver esas harbin aırlık merkezini Akdenize nakletmiş olduğu için yeni hamlenin de Akdeniz'e yapılacağına şüphe yoktur... Böyle bir şey imzalansa dahi, Türkiye'nin emniyet ve selametini sadece bir kağıt parçasına emanet etmek gafletine düşecek tek bir Türk yoktur.",*[336] sözleriyle Türkiye'nin güvenliğinin sadece bir kağıt ile sağlanacağına inanılmayacağını, her şeye rağmen ihtiyatlı davranılmasını ifade etmiştir.

Bulgar topraklarına girdikten sonra Almanya'nın Nisan ayında Yunanistan ve Yugoslavya'yı işgal etmesi, Trakya ve İstanbul'daki nüfusun belli oranının Anadolu'ya göç ettirilmesini gündeme getirmiştir.

6. Irak'ta Alman Yanlısı Darbe

Yine Nisan ayında Alman yanlısı Raşit Ali Geylani'nin Irak'ta darbeyle iktidara gelmesi, Almanya'nın bu ülkeye yardım amacıyla Türkiye'yi transit geçiş için sıkıştırılmasına neden olmuştur. Aslında Almanya bu sayede Irak ve İran'daki petrollere oradan Süveyş'e ve Basra yoluyla Hint Okyanusuna ulaşarak Japonlarla birleşmek istemiştir. Papen karşılığında bir saldırmazlık anlaşması önermiş ve Balkanlar, Ege, Suriye, Irak ve İran sınırlarında Al-

[334] Yunus Nadi, "Bir Tedbir Etrafında", *Cumhuriyet*, 12.04.1941,sayı 5989, s.1-3
[335] Hem Nalına Hem Mıhına, "İhtiyatlı Olalım", *Cumhuriyet*, 13.05.1941, sayı 5990, s.3
[336] Hem Nalına Hem Mıhına, "Yunanistan'dan Sonra Nereye?", *Cumhuriyet*, 28.04.1941, sayı 6005, s.3

manya'nın taahütlerini[337] sıralamıştır. Menemencioğlu, Papen'in tekliflerini ülkesinin bir toprak talebi olamdığını ileri sürerek reddetmiş, ancak Türk-İngiliz anlaşmasına aykırı olmamak şartıyla Almanya ile bir saldırmazlık anlaşması yapmaya hazır olduğunu da belirtmiştir. 28 Mayıs'da İngilizlerin tekrar Irak'ta hakim olmasından sonra Almanya, Sovyetlerle yapacağı bir saldırıda günay kanadını güvence altına almak için 18 Haziranda Türkiye ile bir saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. Almanya bu anlaşmadan dört gün sonra Sovyetlere saldırmıştır.[338]

Irak'ta Alman yanlısı Raşit Ali Geylani'nin Nisan 1941'de darbeyle İngiliz yanlısı hükümeti devirmesi, bu ülkenin Almanya tarafından işgalini gündeme getirmiştir. Bu durum Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya topraklarının Almanya tarafından işgalinden dolayı yeterince endişe taşıyan Türkiye'nin bu ülke tarafından çembere alınması korkusuna yol açmıştır. Bir yandan bu olay neticesinde Türkiye'nin tarafsız kalamyacağından endişelenen İngiltere, Irak'a müdahale için hazırlıklara başlamış; diğer yandan da Almanya Irak'taki Geylani hükümetine askeri yardımda bulunmak için Türkiye'yi sıkıştırmaya başlamıştır. Türkiye Almanya'nın transit geçiş isteğine karşı direnmiş, ancak bu ülkeyi kışkırtmama pahasına uçak benzini geçisine izin vermiştir. Geylani yönetimi 1941 mayısında İngiltere tarafından yıkılınca Türkiye de rahat bir nefes almıştır.[339]

Bu olayla birlikte Türkiye'nin kendi güvenliği için Suriye'yi işgal etmesi gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"Dünya harbi karşısındaki Türk siyaseti malumdur...bu harbe karışmamak, fakat...daima hudud ve hukukumuzu silahla müdafaya hazır bulunmak...Suriye'nin muhtemel vaziyetlerinden dolayı bu siyeseti terkederekmyerine başkasını ikame etmek teklifi en iptidai mahzur olarak kendisine efkarı umumiyeyi karıştırmak tehlikesini taşır."*,[340] sözleriyle işgal karşısında Türkiye'nin elbette ki topraklarını savunacağını, ancak böyle bir işgalle Türkiye'nin savaşla karşı karşıya kalabileceğini ve olası tehlikeyi ifade etmiştir.

---

[337] Almanya'nın Taahhütleri: 1.Alman askerleri Balkanlarda Türk sınırlarından uzak duracaklar; 2.Tüm çıkar ve çıkar amaçları adilane bir şekilde çözülecek;3.Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına hürmet edilecek, Boğazlarda Türk hakları Türklerin istediği şekilde güçlenecek; 4.Türkiye ile tüm ekonomik ve siyasi sorunlar görüşülmeye hazır, Türkiye'yi ilgilendiren güvenlik bölgelerinde Türkiye tatmin edilebilecek; 5.Edirne civarındaki bölge ve Ege'de Türkiye'ye yakın adalar Türkiye'ye bırakılacak; 6.Türk topraklarından asla asker geçirilmeyecek, sadece var olan ticari anlaşmaya dayanarak savaş malzemesi geçirilmesi istenebilecek; 7.İki ülke arasındaki güven ve dostluğu bozacak herhangi bir şey yapılırsa Türkiye'ye her çeşit savaş malzemesi verilebilecek; 8.Gizli veya açık Türk yükümlülükleriyle çatışmayan bir anlaşma yapılabilecek. Kılıç, *age*, s.245; Oran, *age*, s.438-442

[338] Kılıç, *age*, s.246; Oran, *age*, s.442; Esmer-Sander, *age*, s.151-159; Deringil, *age*, s.133

[339] Esmer-Sander, *age*, s.167; Deringil, *age*, s.145-157; Kılıç, *age*, 249

[340] Yunus Nadi, "Yeni Dünya Harbi Karşısında Türkiye", *Cumhuriyet*, 25.05.1941, sayı 6032, s.1-3

Aynı zamanda darbeyle birlikte ortaya çıkan yorumlardan Abidn Daver rahatsız olmuştur. *"Seyircisi olduğumuz facia Şehir Tiyatrosu sahnesinde oynayan bir temsil değildir; Türkiye'nin mukadderatı mevzubahistir...şimdi sadece Türkiye'nin menfaatini düşünmaya mecburuz...Her hadiseyi yalnız Türk gözüyle görmeliyiz."*,[341] sözleriyle gazetecilerin bu durum karşısında taraflı yorum yapmalarını eleştirmiş, söz konusunun ülke bütünlüğü olduğunu ve tarafsız olarak ülke için yorum yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

7. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı

Almanya, Nisan 1941 yılı ortalarından itibaren Türkiye'nin endişelerini giderebilmek ve Türkiye'yi etkileyerek kendi yanına çekebilmek için, bir dizi gelişmelerde bulunacaktır. Alman ordusunun Irak'a yönelerek Orta Dogu'yu ele geçirme planları suya düşmüş ve uzun süredir planlanan Sovyetler Birliği saldırısı, gecikme eğilimi göstermişti. Haziran başında, Almanya için iki seçenek vardı: Bunlardan birincisi, Türkiye'ye saldırarak Anadolu'yu ele geçirmek ve Orta Doğu'ya hakim olmaktı. Almanya, bu konuda her türlü hazırlığı yapmasına rağmen, Türklerin sert direnişi, Boğazlardan asker sevki sorunu, Toros Dağları engelinin yaratıcılığı zaman kaybı gibi sorunlarla karşı karşıyaydı. İkincisi ise, Türkiye'ye saldırmaktan vazgeçerek bir saldırmazlık antlaşması imzalamak ve daha fazla vakit kaybetmeden saldırının yönünü Sovyetler Birliğine çevirmekti. Hitler, ikinci yolu seçecek ve Türk- Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlasması'nın bir an önce imzalanması için talimat vermeyi seçecektir.[342]

Papen Türk Hükümetine 3 Haziran 1941'de antlaşma için yeni öneriler sundu. Öneri paketinde; iki ülkenin karşılıklı olarak toprak bütünlüklerine saygı duyacakları, birbirleri aleyhine her türlü hareketten kaçınmayı, dostluğu isteyen maddeler vardı. Ancak, antlasmaya ek bir protokol konulması isteniyordu. Buna göre, antlaşma özetle şu hususları kapsamaktaydı: Almanya Boğazlarda Türk egemenliğini tanıyacak, karsılığında, Boğazlarda Almanya lehine düzenlemeler yapılacaktı. Almanya, barış antlaşmaları görüşmeleri sırasında, Edirne civarındaki sınır degisikliği konusunda Türkiye'den gelecek istekleri göz önünde bulunduracaktı.[343]

Ancak, Türkiye'yi etkilemeyecektir. Çünkü Türkiye, güvenlik ve ekonomik sorunlarından ötürü bu antlaşmayı imzalamaya ne kadar zorunluysa, Sovyetler Birliği'ne yönelmek zorunda olan Almanya da, bir an önce antlaşmayı imzalamalıydı. Türkiye-Almanya

[341] Hem Nalına Hem Mıhına, "Yalnız Türk Gözile", *Cumhuriyet*, 20.05.1941, sayı 6027, s.3
[342] Glasneck, *Türkiye'de Fasist Alman Propagandası*, s. 149
[343] Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlasmaları*, s. 639.

ikili görüşmeleri, 14 Haziran'da uzlaşma ile sonuçlanmış ve 10 yıl geçerli olacak Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması, 18 Haziran 1941'de karşılıklı olarak imzalanmıştır. Antlaşma, 25 Haziran'da TBMM'nde görüşülerek yürürlüge girmiştir.[344]

Yapılan bu anlaşmayı Cumhuriyet, *"Alman gazetelerin en göze çarpacak yerlerinde dostça makalelere ve mütelealalara devam ediyor...Üniversite ve fen mekteplerinde profesörler paktın ehemmiyeti, Türkiye tarihi ve Türkiye'nin mevkii hakkında hususi bir ders vermişler ve Alman talebeler hakkında heyecanlı sempati tezahürlerinde bulunmuşlardır."*,[345] sözleriyle övmüştür.

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"İki yıla yakın bir zamandan beri Avrupa taraf taraf hep kan ve ateş içinde yüzerek hergün daha şiddetli çarpışma ihtimallerinden başka bir şey konuşulmaz ve düşünülmezken Almanya ve Türkiye devletlerinin kendi aralarında sulhu ve dotluğu teyid eden kararda ittifak ederek bunu tespit ilan eylemeleri herkese kızgın çöller arasında serinletici bir vahaya kavuşmak tesiri yapacaktır. Bunun sulhe susamış beşeriyet için bugün değilse yarın, yarın değilse öbürgün umumi sulh ve sükuna dönmeye hayırlı bir mukaddeme teşkil etmesi temenniye layıktır. Yeni muahede ile Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı karşılıklı olarak topraklarının masumiyet ve tamamiyetine riayet etmeyi...ve her türlü hareketlerden sakınmayı taahhüt ediyor...Ayrıca Türkiye bu muahede ile bir kutuptan diğerine geçmiş değildir."*[346] sözleriyle, bu anlaşmanın ne kadar gerekli olduğunu ve duyulan sevinci, çöl ortasında vaha bulmaya benzetmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin bu anlaşma ile sadece barışı ve güvenliği sağlamaya çalıştığını, yoksa kendisine bir taraf seçmek gibi durumun olmadığını ifade etmiştir.

H. Emir Erkilet ise, "*Bu taahhüdün kıymeti, yalnız her iki eski ve eski müttefik memleket ve milletin semalarında yeniden mütekabil bir emniyet, itimad ve muhabbet havası yaratmasından ibaret değildir. Türkiye'nin ve Almanya'nın diğer taahhüd, ittfak ve dostluklarına hiç bir halel gelmemiş olması da yeni muahedeye aynı zamanda hususi bir ehemmiyet vermektedir. Bu nedenle yeni Türk-Alman dostluk muahedesi, Türkiye'nin dış siyaset sisteminde bir değişikliğin veya oynaklığın ifadesi değil bilakis tamamı ile vatani siyasetimizin dürüst ve müstakil olduğunun yeni bir delilidir...Türkiye ve Almanya asırlardanberi birgün bile birbirlerine kılıç çekmiş değillerdir. Geçen harbde üstelik yanyana müttefik olarak harbetmiş-*

[344] Türk-Alman Dostluk Paktı İmzalandı, *Cumhuriyet*, 26.06.1941, sayı 6057, s.1; Soysal, age,s.639
[345] Alman-Türk Paktının Kıymeti, *Cumhuriyet,* 23.06.1941, sayı 6061, s.3
[346] Yunus Nadi, "Siyasetimizde Hiç Bir Değişiklik Yok", *Cumhuriyet*, 20.06.1941, sayı 6051, s.1-5

lerdir...",[347] ifadeleriyle Türkiye'nin siyasetinde herhangi bir değişiklik yapmadığını, zaten Almanya ile eskiden beri dost olduğunu, bu anlaşma ile bunun daha da pekiştirildiğini söylemiştir.

Yunus Nadi başka bir yazısında, "*Alman-Türk ademi tecavüz paktı beklendiği vechile bütün dünyada büyük akisler tevhid etti. Hdisenin haddi zatında haiz olduğu ehemmiyet bu tesir ve tefsirlerle daha ziyade artmıştır. Her memleket meseleyi kendi telakkisine göre izah etmekte olduğu için Ankara muahedesini kendi çerçevesi dahilinde muhafaza etmek vazifesinin de Türkiye'ye düşmekte olduğu bu meyanda ilk göze çarpan vaziyettir. Her şeyden önce Ankara dostluk paktı ile ittifak muahedlerimizi yıkılmış gibi gören zihniyetteki isabetsizliği tebarüz etmek lazım gelir."*[348] sözleriyle, bu anlaşmayı her devletin farklı şekilde yorumlamasını eleştirmiştir. Türkiye bununla birlikte dğer ittifaklardan vazgeçmiş değildir.

Abidin Daver de, "*Yüzdeyüz Türk siyaseti takip ediyoruz. Bu siyaseti takip ederken de ana prensiplerden ve esas vasıflardan hiç bir fedakarlık yapmıyoruz. Bu yüzde yüz Türk milli siyaseti Türk istiklalini, Türk yurdunun bütünlüğünü, Türkün izzet ve şerefini herşeyden yüksek tutar...bu yüzde yüz Türk siyaseti dürüsttür, temizdir, hiç bir gizli entrikaya veya açık dalavereye tenezzül etmez...Bu son Alman-Türk muahedesi de bu muvaffakiyetlerden biridir ve elbette sonuncusu değildir"*[349] diyerek Türk siyasetinin doğruluğunu ve bu anlaşmanın da bunlardan bir olduğunu ifade etmiştir.

Nadir Nadi ise, *"Hakiki Türk matbuatı ve hakiki münevverler Türk-Alman dostluğunu rencide edebilecek neşriyattan daima sakınmış ve Türk halkı Almanlara karşı kalbinde beslediği iyi duyguları daima muhafaza etmiştir."*[350], sözleriyle açıklamıştır.

Türkiye, antlaşmayı imzalayarak ister istemez Sovyetler Birliğine tavır almış oldu. Çünkü bu antlaşma ile Almanya Sovyetlere saldırdığında, İngiltere'nin Boğazları kullanarak yardım götürmesi olanaksızlaşmıstı. Bu da Sovyetlerin Türkiye'ye karşı güvensizlik duymasına yol açtı. Almanya ikili görüşmeler boyunca Türkiye üzerinde yogunlaştırdığı baskı ve tehditlere rağmen, antlaşmayı Türkiye'yi İngiltere'den koparıp Almanya'ya yanaştıracak maddeler ilave ettiremedi. Ancak, Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürecek olması,

[347] H. Emir Erkilet, "Türk-Alman Dostluğu, *Cumhuriyet,* 20.06.1941, sayı 6058, s.2
[348] Yunus Nadi, "Milletlerle İktisadi Birliğin Zaruretini Takdir Ettik", *Cumhuriyet*, 21.06.1941, sayı 6059, s.1-5
[349] Hem Nalına Hem Mıhına, "Yüzde Yüz Milli Siyaset", *Cumhuriyet*, 21.06.1941, sayı 6052, s.3
[350] Nadir Nadi, "Türk-Alman Dostluğu", *Cumhuriyet*, 27.06.1941, sayı 6058, s.1-3

İngiltere ile askeri iş birliğinden kaçınacak olması başarı sayılıyordu. Böylece, Türkiye üzerinden Almanya'ya bir saldırı ihtimali ortadan kalkıyordu.[351]

8. Alman-Sovyet Savaşı ve Türkiye

Almanya'nın 22 Haziran 1941'de SSCB'ye saldırmasıyla geçici bir rahatlama sağlayan Türkiye üzerinde kısa sürede bu defa eskinin tersi yönünde bir baskı ortamı oluşmaya başladı. Saldırıdan önce Almanya ve SSCB, Boğazlardan İngiltere'ye ve müttefiklerine ait gemilerin geçirilmemesi için baskı yapıyordu. Türkiye, Alman-Sovyet savaşı başladıktan üç gün sonra Sovyet dışişlerine verdiği kısa bir notayla bu çatışmada tarafsız kalacağını bildirdi. Öte yandan Alman saldırısıyla birlikte, Türklere soğuk davranan SSCB'nin tutumu değişmişti. Çünkü bu saldırı Sovyetler açısından Türkiye'nin stratejik önemini daha da arttırdı. Artık Türkiye'nin savaşan taraflardan birine katılması sonucu değiştirebilecek bir konuma gelmişti.[352]

Kamuoyunda oluşan Alman yanlısı havaya rağmen, Türk hükümetinin Almanya'nın yanında savaşa katılmaya hiç niyeti yoktu. Savaşın ertesi günü tarafsızlığını ilan etti.[353] Nitekim yeni başbakan olan Saraçoğlu, 27 Ağustos 1942'de Von Papen'le yaptığı bir görüşmede bir Türk olarak SSCB'nin yıkılmasını hararetle arzu ettigini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir ortaya çıkabileceğini, fakat bir başkan olarak Türkiye'nin mutlak bir tarafsızlık takip etmesinin şart olduguna inandığını bildiriyordu. Bu Almanya'nın yaklaşık bir yıldır devam eden Türkiye'yi kendi tarafına çekme politikasının başarısızlığına işaret ediyordu.[354]

Bununla ilgili Yunus Nadi, *"Biran evvel nihayet bulmasını temenni ettiğimiz harbin yeni sahalarda daha ziyade genişlemeye başlayan bir cereyan almasına yalnız tesadüf edebiliriz. Dünya buhranı'nın bu yeni inkişaflarına karşı memleketimizin tutacağı vaziyeti ise hepimiz pek iyi biliyoruz: kendi hudularımızdaki daha sıkı ve daha dikkatli kılarak hadiselerin haricinde kalmak ve şimdiye kadar olduğu gibi bu yeni ateşten de memleketimize kıvılcım sıçramamasını temenni ediyoruz."*,[355] sözleriyle Türkiye'nin tutumuna değinmiştir

Ayrıca, savaş başladıktan kısa süre sonra Hitler'in Molotov'la daha önce yapmış olduğu görüşmede Boğazlar konusunda taleplerini reddettiğini açıklaması, Türk basınının ve ka-

---

351 Yavuz Özgüldür, "ikinci Dünya Savasında Türk Dıs Politikasını Belirleyen İki Antlasma Ve Sonuçları", *Altıncı Askeri Tarih Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s.90
352 Alpay, *agt*, s.60-62
353 Bi'tarafız, *Cumhuriyet,* 23.06.1941, sayı 6061, s.1
354 Alpay, *agt*, s.60-62
355 Yunus Nadi, Alman-Rus Harbi", *Cumhuriyet,* 23.06.1941, s.1-5

muoyunun gündeme oturmuş ve gazetecilerin yorumuna neden olmuştur.bu yorumlardan biri Ulus yazarı Falih Rıfkı Atay'dan gelmiştir. Atay, komşu ve dost oldukları Sovyetlerin boğazlar konusundaki isteklerinin şaşkınlık yaratacağını belirtmiş, ancak Hitler'in sözlerinden başka bir güvenceye sahip olmadıkları için bu konuda uzun yorumlar yapmanın gereksizliğini de işaret etmiştir.[356]

Hitler'in açıklamasından sonra Sovyet haber ajansı Tass tekzip etmiştir. Sovyet ajansı bu tezkipten sonra Alman ordusunun Türkiye'yi işgal için hazırlandığına dair askeri hadefleri gösteren haritaların, Boğazların ve İstanbul'un işgal planlarının Moskova'daki Türk büyükelçiliğine verildiğini açıklamıştır.[357] Alman-Sovyet savaşıyla birlikte Karadeniz'de bazı Türk ticaret gemileri batırılmaya başlanmıştır. Bu gemilerin hangi ülke tarafından batırıldığı bir türlü netleşmemiş ve bu konuda Almanya ile Sovyetler birbirlerini suçlamışlardır. Cumhuriyet, bu konuda önce Sovyetlerin Almanya'yı suçlayan haberini, daha sonra da bu suçlamayla ilgili Berlin'in tekzibini yayımlamıştır*: "İzvestia diyor ki:...önümüzdeki günlerde bir üçücü Türk ticaret vapuru, milliyeti bilinmeyen bir denizaltı tarafından batırılacak...denizaltının mürettebatı ise Sovyet işaretlerini taşıyacaktır...ki...bu alçaklık Sovyetler Birliği'ne yükletilebilsin. İşte Almanların verdikleri gizli emir budur. Alman ajansları...Türkiye ile Sovyetler birliği arasındaki münasebetlerin fenalaşacağını umuyorlar ve Alman hükümetinin teminatı, Karadenizde bir tek Alman denizaltısı yoktur."*[358]

Alman-Sovyet Savaşı Türk hükümeti kadar basınını da rahatlatmıştır. Çünkü Türkiye için Polonya sendromu denilen işgal edilme korkusu ortadan kalkmış, ancak bu kez İran topraklarının Sovyetler ve İngilizler tarafından işgali, bu iki ülkenin Türkiye'yi de işgal edeceği endişesine neden olmuştur. Basını asıl ilgilendiren konu ise savaşla birlikte başlayan boğazlar konusundaki iddialar ve propagandalar olmuştur, gazetecilerin tamamı bu iddialara tepki göstermiştir. Diğer yandan savaşla birlikte başlayan Türk gemilerine yönelik saldırılar faili meçhul olarak kalmış, gazeteciler konu ile ilgili yorum yapmaktan kaçınmışlardır.[359] Ege Denizi'nde bazı Türk gemilerinin Alman gemilerince alıkonulduğu[360], bazılarının batırıldığı[361],

[356] Birkaç Söz, "Boğazların Sahibiyiz", *Cumhuriyet*, 24.06.1941; 6055, s.3 Kılıç, *age*, s.256
[357] Cumhuriyet, 27.,29.07.1941; sayı 6058-6060, s.1; Kılıç, *age*, s.256
[358] Cumhuriyet, 23.12.1941
[359] Kılıç, *age*, s.258
[360] BCA:030.10./232.563.12
[361] BCA.030.10./232.563.9

ayrıca Türk Ege sahil şeridinin de zaman zaman Alman uçaklarınca bombalandığı[362] bilinmektedir.

9. Nazi Yönetiminin Turancılık-Irkçılık Faaliyetleri

Hitler'in iktidara geldiği tarihten iki yıl önce, 1931'de Türk ocaklarının kapatılması ve ardından Türk Yurdu dergisinin yayınına son verilmesiyle yeni Türk yönetimi kendi öngördüğü milliyetçilik anlayışının dışında değerlendirdiği oluşumlara izin vermeyeceğini göstermiştir. Ardından 1934'te Ulusal Birlik gazetesinin, 1935'te ise Tayyar Fethi'nin Hep Bir Ağızdan adlı eserinin, 1936'da yayınlanan Theodor Fritsch'in Dünya Nazarında Yahudilik ve Masonluk Adlı kitabının da ırkçılık yaptığı gerekçesiyle yasaklanması bu anlayışın bir sonucudur. Atatürk döneminde başlatılan bu tavır İnönü döneminde de sürmüş ve İnönü bu tür faaliyetlere devlet yetkililerinin karışmasına izin vermemiştir.[363]

Buna rağmen 1941 Haziranından itibaren elde ettiği zaferler, Türkiye'de Alman yanlısı tutumu güçlendirmiş, hatta Saraçoğlu, Papen ile görüşmesinde bir Türk olarak Sovyetlerin yıkılmasını hararetle arzuladığını belirtmiş, ancak bir başbakan olarak Türkiye'nin mutlaka tarafsızlık politikasına devam etmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca Harp Akademileri Komutanı Ali Fuat Erden, Sovyetlerde Türk halkının yaşadıkları yerlerde bir dizi Türk tampon devletleri oluşturulmasından yana olduğunu Papen ile yapmış olduğu bir görüşme esnasında dile getirmiştir. Almanların Sovyetlerdeki zaferinin etkisiyle Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop Sovyet topraklarında yaşayan Türk kökenli halkları Almanya saflarına çekebilmek, en azından Sovyetlere olan desteklerinden vazgeçirebilmek için Turancılık faaliyetlerini 1942'de başlatmıştır. **P**apen bu amaçla, Ahmet Caferoğlu, Ayas İshaki, Zeki Velidi Togan, Mehmet Emin Resulzade gibi eski Sovyet vatandaşlarıyla ve Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ve General Emir Erkilet ile sık sık bir araya gelmiş ve bunu da 5 Ağustos 1942'de bakanlığa iletmiştir. Ancak Türk hükümetinden hiç bir temsilcinin katılmadığı bu faaliyetler, Almanların istediği şekilde yürümediğinden Eylül 1942'de son bulmuştur.[364]

Bu gelişmelere rağmen Türk hükümetinin Turancılık faaliyetlerine bulaştığı iddia edilmişse de Amerikan kaynakları, İnönü ve Menemencioğlu'nun Turancılarla ilişkisi

---

[362] BCA.030.10/232.563.13
[363] Mustafa Yılmaz-Yasemin Doğaner, *Cumhuriyet Döneminde Sansür(1923-1973),* Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s.152-157; Kılıç, age, s.261
[364] Kılıç, *age*, s.261; Oran, *age*, s.444-450

olduğuna dair bir kanıt bulunmadığını belirtmiştir. Bu konudaki iddialar, 1947 yılında yayınlanan Sovyet-İngiliz gizli belgelerine dayandırılmıştır. Bu belgelerde adı geçen Emir Erkilet'in o dönem Türk dış politikasında bir etkisi olmamıştır. Ali İhsan Sabis de 1943'te yayınladığı kitabında İnönü'ye yakınlığı ile bilinen Kazım Özalp ve Halil Paşa'yı suçlayacak kadar İnönü'ye uzaktır. Nuri Paşa ise, siyasi çevrelerde etkisi olmayan maceracı bir işadamı olarak nitelendirilmiştir. Sovyet belgelerinde dahi İnönü, Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nun Turancılıkla ilişksi ispatlanamamıştır.[365]

B) 1943-1945 DÖNEMİNDE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

1. Müttefik Devletler'in Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları

Kızılordu'nun 1942 yılının Kasım ayında başlayan genel saldırısı sonrasında Alman ordusunun 1943 yılında Stalingrad'ta yenilmesi Almanların gerilemesine neden olmuştur. Müttefiklerin Kuzey Afrika'da da başarılı olması Müttefiklerinve Mihver Devletleri'nin Türkiye üzerindeki politikalarının değişmesine yol açmıştır. Müttefikler Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesini isterken, Mihver güçleri de savaşın bu son aşamasında Türkiye'nin savaş dışı tutumunu sürdürmesi için faaliyet göstereceklerdir.[366]

İngilizler 1943'te çıkarlarının birbirine karşıt olduğunu kabul ettiği iki devlet;Türkiye ve Rusya'yı müttefikleri arasında görmek gibi inanılmaz bir durumla karşı karşıya kalmışlardı. Müttefik Devletler arasında yapılan Kazablanka Konferansı'nda kararlaştırıldığı şekilde İngiltere Başbakanı Churchil Türkiye'yi savaşa sokabilmek için Müttefikler adına Adana'ya gelerek İnönü ile görüşmüşse de Türk heyetini ikna edememiştir. 30-31 Ocak 1943 tarihindeki Adana görüşmelerinde Churchill Almanya'nın kesin yenilgisi için Türk topraklarından ve üslerinden faydalanılmasının gerekli olduğunu ileri sürmüş ve Türkiye'nin muhtemel bir Sovyet tehdidine karşı korunabilmesi için en güvenli yolun savaşa katılması olduğunu söylemiştir.[367]Bu yeni durum Türkiye'yi savaşa girmeme kararlılığından vazgeçmeden Müttefikler lehine bir eğilim içine girmeye zorlamıştır.

Türkiye müttefiklerin aksine iki cephede birden (Mihver ve SSCB) tehdit altındaydı. İnönü, bu dezavantajı başarıyla kullanarak Türkiye gibi jeopolitik ve jeostratejik konumu ve önemi büyük bir ülkenin savaşa girmesi durumunda karşı tarafça işgal edilebileceğini belirt-

[365] Kılıç, *age*, s.263
[366] Yılmaz, *agm*, s.20
[367] Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi,* s.141; Özçelik, *agm,* s.261

miştir. Ayrıca Türk ordusunun da bu durumu engellemede yetersiz kalabileceği ihtimalinden dolayı savaşa girilemeyeceğini ifade ederek bu hususu orduya savaş teçhizatı alabilmek için kullanmıştır.[368]

Balkanlara yönelik bir harekât için özellikle İngiltere Türkiye'nin 1943 içerisinde savaşa girmesi konusundaki isteğini ABD ve Rusya'ya kabul ettirmişti. Türkiye'nin savaşa girmesi yolunda yapılan baskılar şantaja dönüşmüş ve savaş sonrası belirecek ortamda Sovyet tehdidine karşı koyabilmek için savaşa girmesi söylenmiştir. Yoksa savaş sonrası ortamda Sovyet tehdidi ile baş başa kalabileceği Türkiye'ye hatırlatılmıştır. Türkiye, Müttefikler tarafından kendine yapılan baskıları ve teklifleri dikkate almayarak savaşa girmemiş ve tavrında bir değişiklik olmamıştır. Türkiye'nin"savaş dışı müttefik" durumu, savaşın Boğazlar ve Yakın Doğu bölgesine yayılmasını önlemiştir.[369]

Müttefiklerin gözünde Türkiye, 1943 yılı başından itibaren izlediği tarafsız politika ile müttefik davasına zarar vermeye başlamıştı ve bu politika artık Almanya'nın yararına sonuçlar doğuruyordu. Türkiye, Balkanlar üzerinden Avrupaya girmeyi planlayan müttefik ordularının önünde bir engel durumundaydı ve bu tutumuyla, nesnel olarak, Alman Ordusu'na yardımcı oluyordu.[370]

Oysa Türkiye o günlerde Mihver Devletleri'nin tehdidi altındaydı. Yani Türkiye'nin savaşa girmesi Alman saldırısı ile karşı karşıya kalmasını beraberinde getirecekti. İngiltere'nin Rodos ve çevresinde kontrolü sağlamaya yönelik faaliyetlerinde İtalyanlara karşı başarılı olmasına karşılık Almanların adaları zorlanmadan ele geçirmeleri, Almanya'nın hala Türkiye için bir tehdit unsuru olduğunu göstermişti. Türk devlet adamları ise, Sovyet tehdidine karşı güvence istedikleri gibi Türk ordusunun modernize edilmesinin gerekli olduğunu ileri sürmüşler ve istekleri Churchill tarafından kabul edilmişti.[371]

18 Ekim-1 Kasım 1943 tarihinde yapılan Moskova Konferansı'nda[372] ise Sovyetler, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi konusunda kararlı tutumunu sürdürmüştür. Moskova toplantısında Türk havaalanlarının Müttefikler tarafından kullanılmasına ve 1943 yılı sonuna kadar Türkiye'nin savaşa dahil edilmesine karar verilmiştir.[373]

---

[368] Oran, *age*, s.395
[369] İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz,* İstanbul, 1993, s. 15
[370] Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi,* s.165; Özçelik, *agm,* s.262
[371] Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi*, İstanbul, 1988, s.289
[372] Moskova Konferansı, *Cumhuriyet,* 19-10-1943, sayı 6888, s.1
[373] Akandere, *age*,s.289

Konferansın başlayağı günlerde Ömer Rıza Doğrul, "Moskova konferansının bir iki gün içinde toplanmaya başlayacağı artık umumiyetler kabul olunuyor...esasen son günlerde Moskova'dan akseden haberler de bu zannı teyid edecek mahiyette idi. Çünkü Sovyetlerin prensiplerine aykırı düşecek bir teklif vuku bulmazsa konferansı muvaffakıyetle neticelendirmek için her şeyi yapacağı söyleniyor..."[374]diyerek Sovyetlerin ne kadar ısrarlı olacağının önceden belli olduğuna değinmiştir.

5 Kasım 1943'te Kahire'de yapılan konferansta yine İngiltere "Sovyet Kozu"nu ileri sürmüş ancak Türkiye, yeteri kadar yardım yapılmadıkça kesinlikle savaşa katılmayacağını Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu aracılığı ile müttefiklere bildirmiştir. Çünkü Türkiye'den kalkacak İngiliz uçakları Almanları çileden çıkarabilirdi fakat Türkiye'nin istilasını önleyemezdi.[375]

Müttefik Devletlerce 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılan Tahran Konferansı'nda yine hava alanı isteği ve 15 Şubat 1944 tarihine kadar Türkiye'nin savaşa sokulması yönünde karar birliğine varılmıştı. Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve A.B.D. Başkanı Franklin D. Roosevelt arasında Kahire'de yapılan görüşmelerde baskıların artması üzerine Türkiye ilk defa prensip olarak savaşa katılmaya razı olmuş ancak bu durum Türk ordusuna gerekli silah ve donanımın temini koşuluna bağlanmıştır.Türkiye ayrıca savaş içinde ve sonrasında Sovyetlerin tavrının belirlenmesini ve bu konuda müttefiklerin kendisine güvence vermesini istemiştir. Bu görüşmelerde İngiltere'nin Türkiye ile ilgili isteklerini ABD'nin onaylamadığını gören Türkiye bu ayrılığı değerlendirmiştir.[376]

Ayrıca Türkiye savaş sonrasında Avrupa'da dengenin bozulmasını istememekteydi. Almanya'nın tamamen yenilmesi ki, müttefikler "Kayıtsız Şartsız Teslimiyet" istiyorlardı, ortaya güçlü bir Sovyetleri çıkaracaktı ve bu Türkiye'nin istemediği bir durumdu. O halde gücünü böyle bir saldırıya karşı saklamalıydı. Kahire'de kararlaştırıldığı gibi Türkiye'nin savaşa hazırlanması için askeri heyetlerin yürüttüğü görüşmelerden sonuç alınamamıştır. 4 Şubat 1944'te kesilen bu görüşmeler İngiltere'nin Türkiye'ye karşı "soğukluk politikası" uygulamasını başlatmıştır. Türk dış politikasını yürütenler, İngiltere'yi gücendirmek pahasına savaşa girmeme yönünde kararlılık gösterirken İngiltere'nin savaş sonrasında Sovyetler ile

---

[374] Ömer Rıza Doğrul, "Hariciye Nazırları Konferansı", *Cumhuriyet,* 19.10.1943, s.3
[375] Uçarol, *age*, s.646; Yılmaz, *agm*, s.23; Özçelik, *agm,* s.263
[376] Uçarol, *age*, s.646; Yılmaz, *agm,* s.23; Özçelik, *agm*, s.263

kaçınılmaz olarak girecekleri rekabetten dolayı ve İngiltere'nin çıkarları gereği Türkiye ile iyi ilişkilere gireceğine inanmaktaydılar.[377]

2. Türkiye'de Alman Gizli Örgüt Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı'nda çarpışan tarafların birbirlerine karşı yürüttükleri gizli faaliyetlerin yogunlaştıgı ülke olan Türkiye, birçok önemli olaylara şahit olmuştu. Özellikle İstanbul ve Ankara, bu açıdan büyük öneme sahip istihbarat merkezleri olarak degerlendiriliyordu. Her iki taraf da Türkiye'nin gizli operasyonlar açısından stratejik önemini kabul ediyorlardı. Almanlar, Sovyetleri yenmek ve Orta Dogu'ya girmek için Türkiye'ye ihtiyaç duyuyordu. İngilizler, Balkanlar'ı ve Orta Doğu'yu denetleyebilmek için Türkiye'den üs ve destek istiyordu. Almanlar etki sağlamak ve haber toplamak için adam kiralıyor, yetkililere rüşvet veriyordu. Ruslar göçmen Beyaz Rusları ajan olarak dayatıyorlardı. Her biri, Türkiye'yi kendi yanına çekmek için gizli operasyon merkezleri kurup birbirleriyle çekisiyordu. Savas sırasında Türkiye'de çalısan yabancı istihbarat servislerinin sayısı en az on yedi idi.[378]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman ve Rus ajanlarının Türkiye'de gerçekleştirdiği birçok operasyondan en çok söz edileni şüphesiz ki, Rusların Von Papen'e yaptığı bombalı suikast ile Çiçero kod adlı ajanın Almanlara verdigi gizli İngiliz belgeleridir. 24 Subat 1942'de Rus Gizli Servisi (NKVD)'nin ayarladıgı ajanlarca, Ankara'da gerçekleştirilen bu suikasttan Von Papen yara almadan kurtulmustu. Bu olayla ilgili olarak savcının hazırladığı iddianameye göre, "Moskova'nın amacı, Almanların ağır işgal altında bulunan Rusya üzerindeki baskıyı azaltarak bir Türkiye-Almanya çatışması meydana getirmekti."

Olayda kullandıkları iki Türk vatandaşı da oyunun bir parçasıydı ve olayı Türkler üzerine atmak için kullanılan piyonlardı. Rus Gizli Servis Baskanı Laurenti Beria'ya göre, casusluk faaliyetlerinin önüne geçmenin en iyi çaresi, casusları temizlemekti. Beria, Rus topraklarındaki ajanlarla uğraşmaktansa darbeyi dogrudan Türkiye'deki karargaha indirmeyi uygun görmüştü. Başarısız suikasttan sonra Türk emniyeti, George Pavlov ve Leonid Korniloff isimli iki suikastçıyı ve yardımcılarını kısa sürede ele geçirdi ve yargılanma sonucu tutuklandılar.[379]

---

[377] Uçarol, *age*, s.647; Özçelik, *agm*, s.264
[378] Alpay, *agt,* s. 74
[379] Alpay, *agt,* s. 74-76

Olayı Cumhuriyet, *"Ankara'nın...Atatürk bulvarı üzerinde bir bomba patlamış ve bir adam tamamen parçalanmıştır...Takriben on metre kadar önde refikasile birlikte gitmekte olan Alman Büyükelçisi von Papen ile refikaları, sadmenin tesirile yere düşürmüşlerse de kendilerine hiçbir zarar olmamış ve sefarethaneye gitmişlerdir...zabıtayı bu...tertibin büyükelçinin şahsına müteveccih olması ihtimali üzerinde ciddi surette durmaya sevketmektedir,*[380] sözleriyle duyurmuştur. Ancak suikastle ilgili duruşma Nisan 1942'de başlayıncaya kadar Türk basın mensupları konuyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamışlardır. Nisan ayındaki duruşmayı Cumhuriyet, *"İlk celse ilk heyecanla oldu, suçlu Abdurrahman, von Papen'e karşı suikasdın nasıl hazırlandığını olduğu gibi anlattı. İthamnamede 4 suçlunun da idamı talep ediliyor. Suikasdı hazırladıkları iddia edilen suçlu Sovyet tebaasından Pavlof ve Kornikof, diğer maznun Abdurrahman ve Süleyman'ı tanımadıklarını söylüyor"* sözleriyle haberi duyurmuştur. Ardından gazete Pavlov'un sanık iki Türkü Türk-Sovyet ilişkilerini bozmak için tahrik etmekle suçladığını ve bombayı İstanbul'a hukuk öğrenimi için gelen Üsküplü Ömer Tokat'ın patlattığını belirtmiştir.[381]

Yunus Nadi, *"Mevcud dört şahıstan ikisi...Yugoslavyada iken komünist oldukları anlaşılmış iki Türkle ayni akide saliklerinden iki yabancıdır. Bombayı patlatan kezalik komünist ve kezalik Üsküplü Ömer Tokat...Rusyalı Stefan'ın cinayetinin ikaından evvel...Suriye tarafına geçtiği tespit edilmiştir...Dahilde ve haricte herkes bunun siyasi bir su'i kasıt olması telakkisile sarsılmış...Ekselans von Papen'in şahsında Türkiye'nin dahili ve harici emniyetine el uzatmış olduğunu hisseden Türk milletinin bu yüzden duyduğu ıstıraba da pek haklı olarak son yoktu"* sözleriyle olayın özellikle Papen gibi Türk dostu olarak nitelendirdiği eski bir Osmanlı askerine yönelmiş olduğundan dolayı duyduğu üzüntüyü belirtme gereği duymuştur.[382]

Davayla ilgili Sovyetlerin tepkisini Cumhuriyet şöyle aktarmıştır*: "Moskova, Ankara muhakemesini tenkid ediyor. Tass'a göre, iki Rusun bu işe hiç karışmamış olmalarına rağmen keyfi bir surette mahkemeye sevkedilişleri mazeret kabul edilemez bir hakaretmiş."*[383] Ardından mahkemenin sonuçlanması sanıkların suçlu bulunması üzerine Cumhuriyet, *"Ankara ağır ceza mahkemesi...von Papeni öldürmek üzere suikasd hazırladıklarına vicdani kanaat getirerek Pavlof ve Kornilofa 20şer sene, Abdurrahman ve Süleyman'a 10 ar ağır*

[380] Ankara'da Bir Hadise, *Cumhuriyet,* 25.02.1942, sayı 6294, s.1
[381] Bomba Hadisesinin Mukayesesi Başladı, *Cumhuriyet,* 02.04.1942, sayı 6330, s.1; Kılıç, *age*, s.259
[382] Yunus Nadi, "Su'ıkasıt Muhakemesi", *Cumhuriyet*, 05.04.1942, sayı 6333, s.1-5; Kılıç, *age*, s.259
[383] Suikasd Muhakemesi, *Cumhuriyet*, 08.04.1942, sayı 6336, s.1; Kılıç, *age*, s.260

hapis cezası verdi."[384] haberini vermiştir. Hüküm giyen Pavlof ve Kornilofa Türkiye'nin Almanya ile ilişkisini kestiği 2 Ağustos 1944'ten bir hafta sonra Müttefik Devletler Tebaasında Bulunan Eşhastan Siyasi ve Askeri Suçlara Mahkum Olanların Cezalarının Affına Dair Kanun doğrultusunda mahkemeye tekrar çıkarılarak affedilmişlerdir.[385]

Harbin bu dönemlerinde ilginç olaylardan bir de, hiç süphesiz, Cicero adıyla bilinen casusluk olayıdır. Cicero, gizli belgeleri bakanlıktan çıkartarak evvelce hizmetinde bulundugu Almanya Büyükelçiliginde Müsteşar Yanke'ye başvurmuş, elinde kendilerine yarayacak gizli hazineler bulduğunu söylemi ve numuneleri Büyük Elçi Von Papen'e göstermiş. Alman Hariciye Nezareti ile görüştükten sonra yapılan pazarlık esası üzerinden casus, Sefaretin gizli hizmetine girmiş. Tam o sırada Türkiye'nin harbe girmeye davet edilmesi kararına varan Müttefikler arası Moskova Konferansı henüz dagılmamıştı, bu Konferansa ait gizli kararların fotokopileri de, casus yolu ile Almanların eline geçmiştir. Konferanstan Mısır'a giden Eden'in, Menemencioglu'na Kahire'de Türkiye'ye harbe girme teklifini yapacağından, hükümetimiz, von Papen vasıtasıyla daha evvel haber almıştır.[386]

3. Türk-Alman Ticaret Anlaşması ve Krom Sorunu

Alman ordusunun Doğu cephesindeki büyük yenilgilerinin başlaması ile askeri malzemelerin yıpranması hızla arttı. Aynı zamanda, Nikopol mangan cevheri yatakları gibi çelik için gerekli olan madencilik merkezleri de Alman tekellerinin elinden çıktı. 1943–1944 yıllarında Almanya'ya ihraç edilen Türk krom cevheri Alman silah sanayinin tarafsız ülkelerden alabildigi en önemli ürünler arasında bulunuyordu. Doğu cephesindeki kayıpları kapatmak ve savaşı sürdürebilmek için Türk hammaddelerine gereksinmesi özellikle büyüktü. Bu bakımdan yeni bir ticaret antlaşmasına doğru Ankara'da Nisan 1943'te yapılan görüşmeler Alman savaş sanayi için büyük önem taşımakta idi. Çünkü Alman silah sanayisi, 1944'ün sonuna kadar 180 bin ton kroma ihtiyacı vardı. Bunun karşılığında da Türkiye'ye silah sevkiyatı öngörülüyordu. Antlaşma görüşmeleri ne kadar zorlu geçtiyse silah sevkiyatı ile ilgili hükümler konusunda güçlükler çıkmıştı. [387]

Ribbentrop silah sevkiyatı yapılabilmesi için siyasal ödünler alınması gerektiği düşüncesi ile Türkiye'ye baskı yaparak savaş gemileri ve denizaltıların Boğazlardan

---

[384] Suikasd Suçluları Mahkum Oldular, *Cumhuriyet*, 18.06.1942, sayı 6407, s.1
[385] Cumhuriyet, 09.08.1944; Kılıç, age, s.260
[386] Alpay, *agt*, s.79
[387] Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, s. 523

geçmesini sağlamaya çalısmıştır. Uzun ve zorlu geçen görüşmeler sonucunda Alman talepleri kabul görmemiş, 18 Nisan 1943'de Alman-Türk Ticaret antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, 31 Mayıs 1944'de kadar çeşitleri bakımından 1941 Ekim anlaşmasına benzeyen ve bu arada 10 milyonu Alman markı cephane ile savaş araçları için yedek parçayı içine alan 125 milyon Alman marklık mal alışverisini öngörüyordu.[388]

Kuzey Afrika cephesinde kesin olarak yenilen, Sovyet cephesinde hızla yenilgiye doğru giden Almanya 31 Mart 1943'e kadar, Türkiye'ye vermeyi garanti ettiği silahlardan çok az bir bölümünü teslim edebildi. Türkiye'de 15 Ocak–31 Mart tarihleri arasını kapsayan iki buçuk aylık süreçte, Almanya'ya 45.000 ton krom ihraç etmesi gerekirken, bunun ancak 1.000 tonluk kısmını gönderdi. Ancak, 18 Nisan 1943'de Ankara'dan Von Papen ile Numan Menemencioğlu arasında imzalanan yeni ticaret antlaşması, hem Türk-Alman ticaretini geliştirecek önemli bir adımı teskil ediyor, hem de silah teslimi için Almanya'ya 31 Aralık 1943'e kadar süre tanıyordu.[389]

1944 Ocak ve Şubat aylarında Türkiye'nin, Almanya'ya yaptığı krom ihracatı artarak 46.783 tona ulaştı. Bu durumu Amerikan Elçisi, İngiliz meslektaşıyla birlikte protesto etmekle yetinmeyip, krom cevherinin taşınmasında kullanılan demiryolunun geçtigi ve Bulgaristan'la Türkiye'yi birbirine bağlayan Meriç köprüsünün de uçurularak "gerekli işlem"in yerine getirilmesini isteyerek gözdağı vermekte geç kalmamıştır. [390]

Bu arada Türk hükümeti her türlü uyarıya ve tehdide rağmen, 15 Mart'a kadar Almanya'ya 75.842 ton krom ihraç etmişti. Papen, Türk hükümetinin her ay 12.000 ton krom yollamaya devam edeceğini bildirmişti. Sonunda İngiltere ve ABD 14 Nisan'da Türkiye'ye verdikleri ortak bir notada, Türk hükümetinin Almanya'ya krom sevkıyatını derhal durdurmasını, aksi takdirde ekonomik ambargo ve abluka uygulanacagını bildirdiler. [391] Bunun üzerine toplanan meclis, konuyu uzun uzun tartıştı. Müttefiklerin giderek sertleşen baskıları karşısında Numan Menemencioglu, Almanya'ya krom sevkıyatının 21 Nisan aksamı saat 19.00'da durdurulacağını açıkladı.[392] Türk hükümeti, krom sevkıyatını resmen

[388] Cumhuriyet, 19.04.1943, s.1
[389] Weisband, *age*, s.524
[390] Alpay, *agt*, s.79-80
[391] Alpay, *agt*, s.79-80
[392] Müttefiklerimize Krom Vermeye Devam Edeceğiz, *Cumhuriyet*, 22.04.1944, sayı 7071, s.1

durdurduğunu ilan etmesine rağmen, Papen krom sevkıyatının, Türk yetkililerin yardımları sayesinde 1 Mayıs'a kadar devam ettiğini yazmaktadır.[393]

Cumhuriyet haberi, *"Krom ihracatı menedildi, Almanya ve bütün mihver memleketlerine nakliyat bu akşam durduruluyor...Menemencioğlu; Müttefiklerin notasını bir bitaraf devlet gibi değil, bir müttefik gibi tetkik etmemiz lazım geliyordu, dedi."*[394] şeklinde belirtmiştir.

Ancak bu kararla yetinmayan müttefik devletler Türkiye'nin mihver ülkelerine her türlü ihracaatı kesmesini ve boğazlardan şüpheli Alman gemilerinin geçmesine izin vermemesini istemiştir. Tüm bu istekler İngiltere'nin savaşa sokamadığı için baskı politikası olarak nitelendirilmiştir. Türkiye bu isteklerin tamamını yerine getirmiş, hatta boğzdan geçiş konusunda Menemencioğlu'nu dahi feda edebilmiştir. Alman yanlısı olarak bilinen ve savaş boyunca Türkiye'nin savaşa girmesini engelleyen Menemencioğlu, İnönü'nün görüşleri doğrultusunda hareket etmiştir. Bakan boğazlarla ilgili tüm sorumluluğu üzerine alarak istifa etmiştir. Almanya'nın yenilgisi iyice belirginleşince Türkiye, müttefiklerle arasını düzeltmak için bakanını feda etmekle kalmamış, Turancıların faaliyetlerine son vermil ve onları tutuklatmıştır.[395]

Konuyla ilgili Nadir Nadi, *"Türkiye'den Almanya'ya giden krom, Almanya'da harcana krom miktarının çok az bir yüzdesini teşkil eder. Almanya ile alışverişimiz kestiğimiz takdirde de bizim on binlerce hastamız ilaçsız kalır. Fakat Alman fabrikaları gene top çıkarır. Çünkü...eski Yugoslavya'da...zengin krom madenleri vardır."*[396], sözleriyle Alman silah sanayisinin sadece Türkiye'den alamayacağı krom ile çökmeyeceğini ifade etmiştir.

Türkiye'nin aldığı bu karara Almanya tepki vermemiş hatta müttefik basını Almanya'nın bu kararı protesto ettiğini belirtince de bu haberi derhal tekzip etmiştir. Almanya'nın bu karar nedeniyle Türkiye'ye bir savaş açması konusunda dış basında bazı haberler çıkınca Nadir Nadi, daha önce krom ihracatını kesmesinin Türkiye'yi zor durumda bırakacağını savunurken hükümetin kromu kesme kararı üzerine Türkiye'nin müttefiklerin istediği karşısında tarafsız bir ülke gibi hareket edemeyeceğini, ittfaka uygun olarak hareket etmek zorunda olduğunu kabul etmiştir. Ancak yazar yine de mihver ülkelerine yapılan krom ihracatının İngiltere ile yapılan ittifaka uygun olarak yürütüldüğünü belirtmiş ve Türkiye'nin ihtiyaçlarının

---

393 Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İliskileri (1923–1945),* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 161.
394 Krom Hakkında Verdiğimiz Karar, *Cumhuriyet,* 21.04.1944, sayı 7070, s.1
395 Oran, *age*, s.450-464; Deringil, *age*, s.230-248; Kılıç, *age*, s.277
396 Nadir Nadi, "Cordel Hull'un Nutku", *Cumhuriyet*, 12.04.1944, sayı 7061, s.1-3

müttefiklece karşılanmadığından hayati ihtiyaçlarını mihver devletler tarafından karşıladığını belirtmiştir.[397]

Türkiye'nin krom ihracatını kesmesinin ardından müttefik ülkeler, Türkiye'nin aldığı bu karardan yeterince memnun olmamış, bu kez mihver ülkelerine tüm ihracatını kesmesi yönünde basın aracılığıyla baskıda bulunmuştur. Cumhuriyet, *"Haksız bir istek. İngiliz basını Almanya'ya bütün ihracatımızı kesmemizi istiyor. İngiliz hükümetine ait olduğuna inanmak istemediğimiz bu arzuyu ne aramızdaki ittfak muahedesi ile ne de milletin hürriyet prensibi ile telife imkan vardır."*[398] diyerek olanları eleştirmiştir.

Konuyla ilgili Nadir Nadi, *"Krom ihracaatı...sırf müttefik İngiltere'yi memnun etmek maksadı ile...durduruldu. Ama her maddenin ihracını böyle keseceğimizi sanmak yanlıştır. İngiltere...bizim hayati ihtiyaçlarımızı karşılamayı üzerine alıyorsa...biz de Almanya ile bundan sonra başkaca ticaret muahedesi imzalamamaya karar verebiliriz. Fakat...bir baskıya benzeyen tek taraflı isteklere aklımız ermez ve bunlara majeste hükümetinin şanına da yakıştıramayız."*[399] sözleriyle Türkiye'den çok fazla şey istediği için İngiltere'yi eleştirmiştir.

Ancak basının korktuğu olmuş, önce İngiliz basını aracılığıyla dillendirilen mihver lkelerine tüm ihracaatın kesilmesi isteği Churchill tarafından da dile getirilmiştir. Türkiye kısa bir süre içinde bu isteğe boyun eğmek zorunda kalmıştır.[400]

Türkiye'nin krom ve diğer ihraç ürünlerini mihver ülkelere göndermekten vazgeçmesi müttefik basını tarafından dile getirilince Türk basını bu duruma tepki göstermiştir. Ancak bu talepler daha sonra hükümetler tarafından dile getirilip Türk hükümetince de kabul edildiğinde gazeteciler durumun haklılığını savunmuşlardır.

4. Boğazlardan Geçiş Meselesi ve Menemencioğlu'nun İstifası

Müttefiklerle Türkiye arasında bir diğer "çıbanbaşı" ise Boğazlardan geçen Alman gemileri olmuştur. 1936 Montreux Konvansiyonu'na göre Boğazlar savaş zamanında Türkiye tarafsız olduğu durumlarda savaşan tarafların askeri gemilerine kapalı olacaktı. Türkiye'nin sivil ticari gemi geçisini sınırlama hakkı yoktu, ancak karantina ve sahil sağlık denetlemelerini yapmak için çok kısa bir süre gemileri bekletme hakkını elde etmisti.Savaş

---

[397] Nadir Nadi, "Krom İçin Aldığımız Karardan Sonra", *Cumhuriyet*, 22.04.1944, s.1-3
[398] Haksız Bir İstek, *Cumhuriyet*, 14.05.1944, sayı 7093, s.1
[399] Nadir Nadi, "İşte Bu Olmaz", *Cumhuriyet*, 14.05.1944, s.1-3
[400] Churchill'in Nutku, *Cumhuriyet,* 25.05.1944, sayı 7104, s.1; Kılıç, *age*, s.280

gemisi tanımında ise 100 tondan küçük yardımcı gemi maddesi muğlak bırakılmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise çogu kez ticaret gemilerinin de silahlı oluşu durumu daha da bulandırıyordu.[401]

Türkiye Mountreux Antlaşması'nı dikkat ve titizlikle uygulamaya çaba gösterdi. Bununla beraber bazı olayların önüne geçemedi. Bu yüzden tutum ve davranışları protestolara uğradı. 1944 yılı Ocak ve Şubat aylarında İngiliz Büyükelçisi "refakat gemisi" olduklarını ileri sürdüğü Alman savaş gemilerine Boğazlardan geçiş izni verilmesini protesto etti. Her seferinde Türk Dısişleri, bu gemilerin 20 ila 40 ton arasında küçük tekneler olduklarını ticaret eşyası taşıdıklarını söyleyerek tatmin olduklarını ileri sürdüler. İngilizler ise bu gemilerin Ege Denizi'ndeki savaşta kullanıldığını, çesitli silahlar taşıdıklarını ve top yuvaları olduklarını da direttiler. Türkiye savaşan tarafların ticaret gemilerinde top yuvaları bulunmasının normal olduğunu, gemilerin ticaret teknesi niteliğini değiştirmediği karşılığını verdi.[402]

Haziran ayının başında İngiltere Elçiligi yeniden Almanya'ya ait üç geminin daha Boğazlara doğru yöneldiğini bildirdi ve durdurulmalarını istedi. Bunlardan Kassel adlı gemi, arama için yapılan isteği kabul etmedi. Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu kez çıkmaza girmişti. Menemencioğlu Alman Büyükelçisinden, gemilerin savaş teknesi olmadıkları üzerine kişisel güvence aldı. Bundan sonra da Boğazlardan geçmelerine izin verdi.[403]

Konuyla ilgili Yunus Nadi, *"İngiliz başvekili...Türkiye'nin bu harbde...takip ettiği siy aseti...samimi takdirile tebaruz ettirdi...Boğzlardan geçen Alman gemileri hakkında İngiltere'nin malumatı vardır...Bunlar Lloyd George'un dediği gibi asker yüklü gemiler değildi., alelade iki ticaret gemisinden ibaretti."*,[404] açıklamasında bulunmuştur.

Bunun üzerine Türk hükümetine bağlı yetkililer o zamana kadar denetlenmeyi reddeden sivil bir Alman gemisi olan Kassel'e çıkarak geminin 9mm çelik zırhla kaplı olduğunu, su altı bombaları, 31 ton kapasiteli tank vinçleri, bes makineli tüfek, iki top ve denizaltı izleme teçhizatlarıyla donatılmış olduğunu saptadılar. Bu durumda İngiliz Elçisinin istihbaratı sağlama bağlanmıs oluyordu.[405]

---

[401] *Almanya'nın Türkiye Politikası İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri,* s. 308.
[402] Alpay, *agt,* s.85
[403] Kılıç, *age,* s.281
[404] Yunus Nadi, "Boğazlar", *Cumhuriyet*, 10.05.1941, sayı 6017, s.1-5
[405] Kılıç, age, s.281

Müzakereler sırasında İnönü, uygun bir fırsat bularak, Alman gemileri sorununu görüşmek ister. Ancak konu büyük tartışmaya sahne olur ve Menemencioğlu'nun istifasına kadar gider. Bakanın istifası ile beraber Alman gemilerinde yapılan araştırma, bunların gerçekten savaş gemisi olduklarını ortaya çıkarmıştır. Böylece İngilizlerin iddiasının haklılığı anlaşılmıstı. Alınan karar üzerine gemiler Boğazdan çıkarılarak, Karadeniz'e geri dönmüşlerdir. Dışisleri Bakanının gemiler yüzünden istifa etmek mecburiyetinde kalması Alman Büyükelçisi Von Papen'i saşkınlıga uğratmış; meselenin bu boyuta gelecegini tahmin edemedigini; hatta haberi olsaydı, gemileri daha önceden uzaklaştırabileceğini belirtmiştir.[406]

Menemencioğlu'nun istifasından sonra Dışişleri Bakanlığına önce Şükrü Saraçoğlu atanmış; birkaç hafta sonra ise Trabzon mebusu ve eski Maliye Bakanı Hasan Saka getirilmiştir. (13 Eylül 1944). Menemencioglu ise, Paris büyükelçiligine tayin edilmişti. İsmet İnönü 1 Kasım 1944'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında Almanya ile diplomatik ve ticari ilişkilerin kesilmesine ve yeni dış politika hedeflerine dair açıklamalarda bulundu. İnönü, dış politikada yeni bir dönemin başladığını ifade ederek, bu kararın milli iradenin yansıması olduğunu belirtmiş ve isabetli bir karar olduğuna vurgu yapmıştır.[407]

Nadir Nadi, bakanın istifasıyla Türk dış siyasetinde bir değişiklik meydana gelmeyeceğini belirterek, bakanın değerli bir devlet adamı olduğu kadar Montreux Anlaşması'nın hazırlanmasında ve Türk-İngiliz ittifakının düşünce olarak oluşmasında büyük katkıları olduğunu açıklamıştır. Savaşın en şiddetli olduğu dönemde dahi Türkiye İngiltere ile imzalamış olduğu ittifaka aykırı hareket etmemişken bugün bu ittfaka aykırı davranabileceğini düşünmek bile anlamsızdır.[408]

5. Almanya ile İlişkilerin Kesilmesi ve Türkiye'nin Almanya'ya Savaş İlanı

İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, 13 Haziran 1944'de Türkiye'den Almanya ile bütün ekonomik ve siyasi münasebetlerini kesmesini istediler.[409] İki devlet, Almanya'nın Balkanlarda saldıracak bir gücünün kalmadığını, buna rağmen muhtemel bir saldırı anında yardım edeceklerini; Türkiye'nin Almanya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini kestiği takdirde, Türkiye'ye ekonomik ve siyasi açıdan destekte bulunacaklarını bildirdi. Fakat Türkiye,

---

[406] Alpay, agt, s.83-85
[407] Alpay, agt, s.83-85, *Cumhuriyet*, 14.09.1944
[408] Nadir Nadi, "Başvekilin Tekrarladığı Hakikat", *Cumhuriyet,* 17.06.1944, sayı 7127, s.1-5
[409] Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, s. 309

İngiltere'nin bu teklifini reddetti. Çünkü Türkiye'nin, Almanya'nın kendisine saldıracağı yönündeki çekincesi devam ediyordu.[410]

Türkiye, bu düşüncesinde haksız da degildi. Zira 9 Temmuz'da Ribentrop, Berlin Büyükelçisi Saffet Arıkan'a, Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesini asla istemediklerini bildirmisti. İngiltere, Temmuz 1944'ün sonunda Türkiye'ye son defa uyarıda bulunmuştu. Bunun üzerine Türk hükümeti, müttefikleriyle bozulmakta olan ilişkilerini düzeltmek amacıyla, Almanya ile olan ilişkisinin kesilmesinin daha uygun olacağını düşünmüş ve Türkiye Büyük Millet Meclisini olağanüstü toplantıya çağırmıstır. Nitekim 2 Agustos 1944'de toplanan meclis, Almanya ile ilişkilerin kesilmesine karar vermiştir.[411] Başbakan Saraçoğlu'na göre söz konusu karar, bir savaş kararı değildir; fakat bunun savaşa neden olup olmayacağı karşı tarafın tavrına bağlıdır. Türkiye'de bulunan 3000 kadar Alman vatandaşına ülkeyi terk etmeleri için on gün süre verilmiştir. Fakat bu kişilerden Türk emniyeti tarafından şüpheli olarak bilinenlerin derhal ülkeyi terketmeleri istenmiştir. Alman tebaasından olup da çeşitli Türk kuruluşlarında çalışan ve ükede kalmak isteyen Musevilerin kalmasına izin verilmiştir. Bununla birlikte Almanya'daki 400 kadar öğrenci, 10-15 tüccar ve hastalar geri çağrılmıştır.[412]

4–11 Şubat 1945'de Yalta'da ABD Başbakanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churcill ve Sovyet Başbakanı Stalin arasında yapılan konferansta yeni dünyanın siyasal haritası çizilmiştir. Savaş sonunda Almanya'nın işgal planı ile Rusya'nın alacağı tamirat borçları ile kurulacak Birleşmis Milletler Teşkilatının devamlı üyelik meselesiydi. Yalta Konferansı'nda alınan ve Türkiye'nin geleceğini etkileyen önemli kararlardan biri de, Almanya'ya savşas ilan etmiş olan milletlerin San Francisco'da toplanacak konferansa çagrılmaları ve Birlesmiş Milletler Teşkilatına alınacakların belirlenmesiydi. ABD, İngiltere ve Rusya bu kararı görüşürken bazı devletlerin durumunu da ele aldılar. Bu arada Türkiye ile ilgili konular da görüşüldü. Churchill, savaş başlamadan önce tehlikeli bir dönemde Türkiye'nin İngiltere ile ittifak imzaladığını, savaş basladığında Türk ordusunun modern bir savaş için yeterince silahlı olmadığını, buna rağmen tutumunun yine de her bakımdan dostça ve yaralı bulunduğunu, o halde San Francisco Konferansı'na katılma hususunda Türklere de son bir fırsattan yararlanma imkanının verilmesi gerektiğini anlattı.[413]

---

[410] Sander, *Olaylarla Türk Dıs Politikası*, s. 434
[411] Sander, *Olaylarla Türk Dıs Politikası*, s. 434-435
[412] *Cumhuriyet*, 03.08.1944; Kılıç, *age*, s.284
[413] Oran, *age*, s.450-464; Deringil, *age*, s.230-248; Alpay, *agt*, s.87

Sovyetler Birliği Şubat sonunda Almanya'ya savaş ilan etmesi halinde Türkiye'nin de konferansa çağırabilecegini belirtmiş, Roosevelt de bu görüşe katılmıstır. Sonuçta 1 Mart 1945'de önce savaş ilan etmek sartıyla Türkiye'nin de konferansa çağırılacaklar listesine alınmasına karar verilmistir. Yalta Konferansı bitince yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Maurice Peterson, Dısişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek, ona Yatla Konferansı'nda alınan kararı bildirdi. Buna göre kurulacak olan Dünya Teşkilatını konusmak üzere toplanacak San Francisco Konferansı'na 1 Mart 1945'den önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkeler davet edilecekti. 21 Subat 1945'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sunulan önerge, 401 milletvekilinin oybirligi ile kabul edildi. Böylece Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı onaylanmış ve Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katılmaya karar verilmistir. Türkiye 23 Subat 1943'te, Almanya'ya savaş ilan etmiştir.[414]

Buradaki amacı Cumhuriyet, *"Millet Meclisi dünkü tarihi toplantısında Almanya ile Japonyaya ilanı harb kararını oy birliğiyle verdi. Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizamı konferansına gideceğiz"*,[415] sözleriyle açıklamıştır.

Nadir Nadi'de, *"Büyük Millet Meclisi dün oy birliğiyle Almanya ile Japonyaya harb ilanına karar vermiş ve böylece geçen 2 Ağustos ve 3 Ocak'ta bu devletlerle siyasi ve iktisadi münasebetleri kesmek üzere verdiği kararları bütünlemiştir."*[416] sözleriyle hükümetin kararına katıldığını ve bu kararın Türk milletine yarar sağlayacağını belirtmiştir.

Savaşın sonu artık bellidir ve Almanya için yolun sonuna gelinmiştir. Bu savaş ilanı da aslında yenilen bir devlete karşı açılan bir savaş ilanıdır. Türkiye savaş sonrası dünya düzenini yeniden kuracak olan San Francisco Konferansı'na katılabilmek için, Yalta Konferansı'nın tespit ettigi formalite şartlarına bu suretle hukuken uymuştur. Bundan sonra Türkiye, San Francisco Konferansı'na resmen davet edildi. Böylece Birleşmis Milletlerin kurucu üyeleri arasındaki yerini aldı. Savaşın sonuna gelince; Hitler 30 Nisan 1945'de intihar edince yerine geçen Amiral Doenitz savaşı durdurdu ve Alman ordularının kayıtsız şartsız Amerikalılara teslim olmaları emrini verdi. Almanya 7 Mayıs 1945'de Reheim'de Amerikan ve İngiliz komutanlarıyla kayıtsız-şartsız teslim anlaşmasını imzaladı.[417]

---

[414] Oran, *age*, s.450-464; Deringil, *age*, s.230-248; Alpay, *agt*, s.87
[415] Kararımız Derin Akisler Uyandırdı, *Cumhuriyet,* 25.02.1945, sayı 7370, s.1
[416] Nadir Nadi, "Tarihi Karar", *Cumhuriyet,* 24.02.1945, sayı 7369, s.1-3
[417] Avrupada Harb Bitti, *Cumhuriyet,* 08.05.1945, sayı 7442, s.1

Türkiye savaş sonrası döneme savaşın korkunç sayılacak yıkıntılarına uğramadan girmiştir. "Türk dış politikasının bu başarının önemli nedenlerinden biri, devleti yönetenlerin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni savaşa sokup sonunda yıkan gelişmeleri iyi değerlendirmeleri, Atatürk'ün tedbirli yaklaşımları, serüvenci olmaktan uzak ve barışçı politika geleneğini sürdürme isteğidir.[418]

6. Savaşın Sona Ermesiyle Birlikte Türkiye'nin Durumu

Savaşın son döneminde durumun müttefikler lehine değişmeye başlamasıyla birlikte Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerini düzeltmek için yaptığı iyi niyet gösterileri tepkisiz kalmıştı. 6 Eylül 1944'te Bulgaristan'ı işgal eden Sovyetlerin bu davranışı da Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. 4-11 Şubat 1945 günlerinde toplanan Yalta Konferansı'na gelinceye dek Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşanmamıştı. Ama savaş sonrası kurulacak dünya düzeninin ilkelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu zirvede, tartışılan konular ve ortaya çıkan sonuçlar, Türkiye'yi yakından ilgilendirmekteydi. Stalin, zirvenin 10 Şubat 1945 günü yapılan yedinci oturumunda Boğazlarınve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesini istiyordu.[419]

İngiltere adına başbakan Churchill, ABD adına başkan Roosevelt ve Sovyetler adına Stalin'in katıldığı Yalta Konferansı'nda savaşın son durumu ve bundan sonra takip edilecek adımlar belirlenmişti. İngiltere ve ABD için Nazilere karşı onlarla aynı safta savaşmış ve zafer kazanmış bir ülke konumunda olan Sovyetlere karşılık, Türkiye savaş sırasında yürüttüğü politikalar ile yükümlülüklerini yerine getirmemiş ve savaşa girmemiş bir ülke konumundaydı. Bundan dolayı konferansta savaş sonrasında Boğazların statüsünün yeniden belirlenmesi şeklindeki Sovyet istekleri kabul edilmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başında İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparak tercihinin Batı dünyası olduğunu göstermişti. Fakat Türkiye'nin savaş sırasında izlediği dış politika savaşın sonlarında Türkiye'yi büyük bir yalnızlık içerisine iterek Sovyet tehdidi ve istekleri ile karşı karşıya bırakmıştı. Türkiye bu tehdit karşısında Batı dünyasına yaklaşmaya ve destek bulmaya çalışmıştır.[420]

Birleşmiş Milletler örgütünün kurulacağı San Fransisco Konferansı'na katılabilmek için de 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş fakat fiilen savaşa girmemiştir. Sovyet hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde, 17 Aralık 1925 tarihli Türk- Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshedileceğini açıklamış daha sonra ise iki ülke

---

[418] Sander, *Olaylarla Türk Dıs Politikası,* s. 434
[419] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965),* Ankara, 1996, s. 195
[420] Gönlübol-Ülman, *age*, s.196; Akandere, *age*, s.310; Özçelik, *agm*, s.265

arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için; Boğazların Türkiye ile birlikte savunulması, bunu sağlamak için Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi, Montreaux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi, Türk- Sovyet sınırında değişiklik gibi Türkiye için kabul edilmesi mümkün olmayan istekler ileri sürmüştür. Bunların kabul edilmemesi ise Sovyetleri Türkiye üzerinde siyasi baskıya yöneltmiştir.[421]

Türkiye savaşın son anında Mihver Devletlerine savaş ilan etmesi ile asli üyeleri arasına girmeyi bir hak olarak kazandığı Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması amacıyla 25 Nisan 1945'te toplanan San Francisco Konferansı'nda, yalnızlığını belirli bir biçimde hissetmiştir. Birleşik Amerika ile İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile savaş sonrası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları denemelerden biri olan Potsdam Konferansı'nda Sovyetlerin Türkiye'den toprak talepleri sorununun iki ülke arasında halledilmesi gerektiğini bunun iki ülkeyi ilgilendirdiğini söylemişlerse de Boğazlar meselesinin tüm dünyayı ilgilendirdiği belirtilmiştir. ABD'de başkanlık makamına Roosevelt'in yerine Truman'ın geçmesi ile Sovyetlere karşı bir tavır değişikliği olmasına rağmen Sovyetlerin Türkiye'yi açıktan tehdit edebilecek bir tavır almadıkları düşünülüyordu.[422]

Sovyet istekleri 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Müttefiklerin Potsdam Konferansı'nda bir kez daha gündeme geldi. Sovyetler Türkiye'ye verdiği notaları da bu konferansa dayandırmıştır. Sovyetlerin isteklerine ulaşmak için baskı ve tehdit yöntemini kullanmaları ise Türkiye'yi Batıya yakınlaştırmıştır.[423] Potsdam Konferansı'ndan sonra Türkiye'nin yüz yüze kaldığı gerçek; savaşa girilmemesi üzerine kurulu dış politikanın sonuna gelindiği ve bu sonda ise İngiltere ve ABD'nin Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik isteklerine karşı takındıkları tavırda yalnız kaldığı idi. Sovyetler verdikleri notalarla Türkiye üzerindeki baskılarını artırırken Türkiye ise içine düştüğü yalnızlıktan kurtulmak, İngiltere ve ABD'nin desteğini kazanmak için gayret göstermeye başlamıştır.[424]

Her şeye rağmen genç Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı en çetin dış politika sınavlarından biri olan İkinci Dünya Savaşı'nda tek parti döneminin siyasi mantığı içinde dış politikaya yön veren küçük bir elit kadro, Mihver ve Müttefik güçlerinin karşılıklı etki ve baskılarına karşı akılcı ve incelikli bir politika yürüterek hedefleri doğrultusunda Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başarmıştır. Ama yürütülen politika savaş sonunda gelişen yeni

[421] Goloğlu, *age*, s.507; Özçelik, *agm,* s.266
[422] Gönlübol-Ülman, *age,* s.197
[423] Oran, *age*, s.507; Özçelik, *agm,* s.266
[424] Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi,* s. 561

uluslararası politikada ülkenin yalnız kalmasına da engel olamamıştır. Savaş sonrasında Türkiye'nin Batı ittifakı içinde uzun süre yalnız kalmasında, bu ittifak içinde kendisine bir yer bulamamasında, savaş yıllarında izlenen dış politikanın birinci derecede rolü olmuştur.[425]

C) SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK BASININ DURUMU VE CUMHURİYET GAZETESİ

1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte, basına ilişkin çok genel bir çerçeve çizilmiştir. Burada 70. maddeye göre, "neşir", "Türklerin tabii hukukundan" sayılmaktadır. 77. madde de ise, basının "serbest olduğu, ancak bu serbestliğin "kanun dairesinde" bulunduğu belirtilmektedir. Yani basın, genel ilke olarak özgürdür. Ancak bu özgürlüğün sınırları yasa ile tespit edilecektir. 1924 Anayasası, basının çalışma şartlarını düzenleme konusunda kanun koyucuya, geniş bir saha bırakmış, ancak bir konuda genel sınırlama getirmiştir. Yayından önce, "teftiş" ve "muayene" yapılmayacağı, 77.madde de belirtilmiştir. Böylece 1924 Anayasası dar anlamda sansürü, yani yayın öncesi herhangi bir müdahaleyi yasaklamıştır. 1924 Anayasası'nın çizdiği bu genel çerçeve içinde, 1931 tarihli Matbuat Kanunu, Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olarak 1931'de hazırlanmıştır.[426]

1931'de ise Matbuat Kanunu yürürlüğe girmiştir. 8 Ağustos 1931 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren bu kanun, çıkarıldığı dönemdeki siyasal rejimin niteliğine bağlı olarak, basını sıkı denetim altında tutmayı amaçlayan bir düzenleme getirmiştir. 1931 tarihli Matbuat Kanunu siyasal iktidara, basın özgürlüğünün özüne dokunan, başka bir deyiş ile bu özgürlüğü temelinden sarsan, yayın organlarını toplama ve kapatma yetkisin vermiştir. 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 51. maddesi, iktidara, basılı şeyleri toplama yetkisini vermiştir: "Madde 51- Türkiye'de veya yabancı bir memlekette çıkan ve bu kanunun birinci maddesinde yazılı olan matbuaların dağıtılması ve Türkiye'ye sokulması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla men olunabilir. Dağıtılan Matbualar İcra Vekilleri Heyetinden müstacel en karar alınmak üzere, Dahiliye Vekilini emriyle karardan evvel toplattırılabilir..."[427]

Görüldüğü gibi, iktidarın hangi hallerde, ne tür yayında bulunulduğu takdirde toplama kararı vereceğine hiç değinilmemiştir. Toplama, tamamen iktidarın keyfi tutumuna

---

[425] Koçak, *age*, s.562; Özçelik, *agm*, s.267

[426] Fırat Kozok, *1938-1946 Yılları Arası Cumhuriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Politikası*, Gazi Üniversitesi, S.B.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.27; Mete Tunçay, "Tek Parti Döneminde Basın", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 37, C.4, Ankara, s.48

[427] Kozok, *agt*, s.27-28; Tunçay, *agm*, s.48

bırakılmıştır. Bu kanunun basın özgürlüğünü en fazla kısıtlayan hükmü, 50. maddedir: "Madde 50- Memleketin umumi siyasetinde dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramaz." Bu madde ile Bakanlar Kurulu'na bir gerekçe göstermeden yayın organlarını kapatma yetkisi verilmiştir. Gerçi, Bakanlar Kurulu'nun "memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı" gazete ve dergileri kapatabileceği hükme bağlanmıştır. Ancak, hangi yayınların genel siyasete aykırı sayılacağı belirtilmemiştir. Ayrıca, "memleketin umumi siyaseti" çok esnek bir kavramdır. İstenirse, her tür yayın, günlük politika içinde bu kavram çerçevesinde değerlendirilebilir. Bir başka deyiş ile, iktidarın isteğine bağlı olarak her yayında "memleketin umumi siyasetine" aykırı bir husus bulunabilir. Savaş boyunca iktidar bu yetkiyi sık sık kullanmış iç ve dış politikada genel eğilimine, uygulamalarına ters düşen, verdiği talimatlara uymayan yayın organlarını kapatmakta tereddüt etmemiştir.[428]

Görünürde iktidara verilen kapatma yetkisi, geçici bir süre için uygulanabilir. Çünkü Bakanlar Kurulu'nun gazete ve dergileri, "muvakkaten" kapatabileceği ifade edilmiştir. Ancak, bu sürenin üst sınırı belirtilmemiştir. Yani Kanun'da, yayın organının en fazla ne kadar süre için kapalı tutulabileceği gösterilmemiştir. O nedenle iktidar, kanunda "muvakkaten" denmesine rağmen, aslında yayın organını süresiz kapalı tutma yetkisine sahiptir.[429]

Nitekim savaş süresince iktidar, bu yetkiden zaman zaman yararlanmış, bazı dergileri süre belirtmeden kapatmış ve bir daha yayınlamalarına izin vermemiştir. Bu dönemde 50. madde, kapatma kararından sonra, yeni bir yayın organı çıkarma konusunda, gazete ve dergi arasında farklı bir düzenleme getirmiştir. Gazete ya da dergisi kapatılan "mesullerin", başka bir isim ile yayın faaliyetine devam etmeleri hususunda, iki organ arasında farklı bir düzenleme yapılmıştır. Maddenin son paragrafında, "... Bu suretle kapatılan bir gazeteninmesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramaz." denmiştir. Dergiler için ise böyle bir kayıt yoktur. Yani 50. maddeye göre kapatılan bir derginin sorumluları, başka bir isimle yeni dergi çıkarabilir. Gazetenin sorumlularının ise aynı faaliyete girmeleri yasaklanmıştır. 50. Maddenin getirdiği bu farklı düzenleme, iktidar denetiminin, dergilere oranla gazeteler üzerinde daha fazla olduğunu göstermektedir.

---

[428] Murat Güvenir, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991, s.70; Kozok, *agt*, s.29; Tunçay, *agm*, s.47-48

[429] Güvenir, *age*, s.70-71; Kozok, *agt*, s.29-30; Tunçay, *agm*, s.47-48

Savaş döneminde ise, savaşın hızla gelişmesi Türkiye'nin de ciddi tedbirler almasını gerektirmişti. Bu tedbirlerin başında sıkıyönetim ilanı gelmiştir. Sıkıyönetim, önce Trakya ve Marmara bölgelerinde ilan edildi. Sıkıyönetim komutanlığına Ali Rıza Artunkal getirildi. Sıkıyönetim çok partili yaşama geçildiği yıllara kadar sürdürüldü. [430]

Metin Toker, *Cumhuriyet'te* çalıştığı yıllarda basın üzerindeki baskıyı şöyle anlatmaktadır: "Ben 1943'te *Cumhuriyet'te* çalışmaya başlamıştım. Yazı işleri müdür yardımcısı Ahmet İhsan'dı. Onun arkasındaki dolapta bir dosya kilitli dururdu. Dosya yasak kararlarının dosyasıydı. Gün geçmezdi ki, birinci şubeden bir memur gelip bir yasak kararını getirmesin ve dosyayı şişirmesin. Sonradan dosyayı gözden geçirmek fırsatını bulmuşumdur. Neler yoktu ki, hangi haberin kaçıncı sayfada kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmek gerektiğinden, hava durumunun yazılmaması emrine kadar gazetelere gelen emirler arasında bazen, nasıl yorumlar da yapılması gerektiği bildiriliyordu. Bunların bile yetmediği tehlikeli ve kritik anlarda bizzat Milli Şef kaşlarını gösterişli bir şekilde çatıyor, istemediği havayı dağıtıyordu. Başka emirlerde ise Milli Şef ile hatta Milli Şef'in ailesi ile ilgili haberlerin büyük verilmesi bildiriliyordu. Bu, mutlak hakim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana gösterecekti. Bundan dolayıdır ki bütün harp yılları esnasında Cumhurbaşkanını bir konserde, bir temsilde at yarışlarında gösteren fotoğraflar devlet zoru ile gazetelerde çarşaf, çarşaf yayınlandı."[431]

Yunus Nadi, bu denetimlerin oluşturulmasında herhangi bir sakınca olmadığını düşünüyor. *"Siyaset ve propaganda işlerinde matbuatın hükümetle elbirliği ederek çalışmasında matbuat hürriyetine dokunur hiç bir cihet yoktur... Hükümet fikir verir, yeni teşekkül birbirinden cazip birçok şekillerde işler. Fikir hammaddedir. Sanatkar bu hammadde üzerinde çalışacak..."* diyerek ifade etmiştir. Hatta denetimi sıklaştıracak bu yeni kuruluşun gecikmiş olduğunu yazıyor. *"Biraz geç bile kalmış olsa, yeni teşekkülün hala memlekete büyük faydalar temin edeceği çok meydandadır."* [432]

Aynı dönemde birçok gazeteci CHP listelerinden milletvekili seçildiler. Bunların önde gelenleri şunlardı: Falih Rıfkı Atay, Asım, Us, Ahmet Şükrü Esmer, Hüseyin Cahit Yalçın, Sadri Ertem, Cavit Oral, Yunus Nadi, Abidin Daver, Ethem İzzet Benice, Ferit Celal Güven, Ömer Asım Aksoy, Fazıl Ahmet Aykaç, Alaattin Gövsa, Nafi Atuf Kansu, Suphi Tanrıöver, Ahmet İhsan Tokgöz. Savaş döneminde ortalama günlük gazete tirajları şunlardı:

---

[430] Güvenir, *age*, s.70-71; Kozok, *agt*, s.29-32; Tunçay, *agm*, s.47-48; Topuz, *age*, s.71-72
[431] Güvenir, *age*, s.70-77; Kozok, *agt*, s.29-33; Tunçay, *agm*, s.47-48; Topuz, *age*, s.71-72
[432] Yunus Nadi, "Propaganda", *Cumhuriyet*, 02.03.1940, sayı, 5677, s.1-3

Cumhuriyet 15–16 bin
Ulus 10–12 bin
Tan 10–12 bin
Vatan 7–8 bin
Yeni Sabah 8–10 bin
Vakit 4–5 bin

Tüm gazetelerin toplam tirajı 100 bine ulaşmıyordu. Bunun temel nedenleri arasında kuşkusuz özgürlüğünün olmaması, gazetelerin bir nevi "resmi gazete" niteliğine bürünmüş olmasıydı.[433]

İç politika, üzerinde fazla haber ve yorum yayınlanamayan bir alandı. Dış politikada ise basın adeta iki kampa ayrılmıştı. *Cumhuriyet*, Tasvir hatta bir ölçüde Vakit gibi gazeteler Almanya'yı tutar görünüyorlardı. Tanin, Vatan ve Tan ise müttefikleri o günlerin kendi içlerinde bile değişik eğilimde olanlar bulunmaktaydı. Örneğin *Cumhuriyet*'te Abidin Daver müttefik yanlısı, Emekli General Erkilet ise Alman zaferine inanmış kişilerdi.[434]

Savaş sırasında Türkiye, savaşan tarafların propagandasına açık haldeydi. Her iki tarafta kend i propagandalarını yapan gazete ya da dergiler çıkarıyorlardı. "Do You Speak English", "Parade", "İmages", "Realite" ve "USA" gibi çeşitli boyutlardaki dergiler yanı sıra, batılı haber ajansları müttefikler tarafından destekleniyordu. Bunlara karşılık "Beyoğlu", "Turkische Post" isimli günlük almanca gazetede Nazi yanlısı basının önde gelen örnekleriydi. Radyo da önemli bir propaganda aracıydı. Alman radyo istasyonları günde 7 kez 15 dakikalık Türkçe yayın yapmaktaydılar. Bu yayınların dört tanesi doğrudan doğruya Berlin'den, diğer üçü de Sofya, Bükreş ve Tiran'dan yapılıyordu. Londra radyosu (BBC) 20 Kasım 1939, ABD ise 21 Aralık 1941'den itibaren Türkçe yayına başlamışlardır. Bunlara karşın Ankara Radyosu "Radyo Gazetesi" adıyla her gün yarım saat resmi görüş yansıtan bir haber-yorum programı yayınlamaktaydı. Ne var ki ülkedeki alıcı sayısı 150 bin dolayındaydı ve bunların yüzde 60'ı Ankara, İzmir ve İstanbul'da bulunuyordu. Gazetelerin toplam tirajının çok az olması, radyo sayısının yüzde 3–4 gibi düşük düzeyde bulunması propagandanın sadece belirli bir zümreye yönelmesine neden olmaktaydı.[435]

---

[433] Aliye Uçar, *İkinci Dünya Savaşı'nda Cumhuriyet Gazetesi'nin Dış Politika Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi, S.B.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s.30; Güvenir, *age*, s.70-73; Kozok, *agt*, s.29-30; Tunçay, *agm*, s.47-48; Topuz, *age*, s.71-72

[434] Güvenir, *age*, s.71; Kozok, *agt*, s.32

[435] Korkmaz Alemdar, "Anadolu Ajansına Alman Baskısı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 37, C.4, istanbul, 1986, s.52-53

Bu sınırlı etkiye karşın CHP, 7 Temmuz 1940'da yayınladığı bir genelge ile yabancı radyoların umuma açık yerlerde dinlenmemesini önerdi. Görüldüğü gibi bu dönem düşünce ve yazı üzerine konulan çeşitli yasaklarla geçmişti. Tek parti yönetimi, savaşın da etkisiyle demokrasiye, özgürlüklere iyi bakmıyordu. Oysa toplumun rahatsızlığı, potansiyel bir muhalefetin tohumlarının yeşermesine neden olmuştur. CHP yönetimi savaşın kaderinin değiştiği, Alman yenilgisinin başladığı 1943 yılına kadar açık olmasa bile ses çıkarmayarak, tepkisiz kalarak, Alman yanlısı yazı ve hareketlere göz yummuştur.[436]

Özellikle Turancı akım bu dönemde güçlenmiştir. Bu durum 1943 ortalarına kadar sürmüştür. 1943 Temmuzunda çıkan bir broşür, büyük yankılar uyandırdı. F. Erkman imzasıyla yayınlanan "En Büyük Tehlike" adlı bu broşür Faşizm tehlikesine dikkati çekmekte, bazı dergi ve yazarları savaş kışkırtıcılığı yapmakla, Türkiye'yi bir maceraya sürüklemekle suçlamaktaydı. Bu broşür hemen TBMM'de yankı buldu ve sorulan bir soru üzerine Dışişleri Bakanı "Bizim Türkçülüğümüz bu vatanın sınırları içine girmiş olan Türklere ait ve münhasırdır" diyerek hükümetteki tutum değişikliğinin habercisi oldu.[437]

1944 Mayıs ayında yayınlanan bir resmi tebliğ ile "Tahrikçi Turancılar" ın açığa çıkarıldığı açıklanmıştır. Bu olayın arkasından 18 Mayıs resmi tebliği uyarınca yapılan tutuklamalar gelmiştir. Bu sanıklara tahkikat sırasında işkenceler uygulanmış, hepsi hücrelerde tutulmuşlardır. Bu işkenceler o zamana kadar ve sonra solculara da uygulanmıştır. İlk mahkumiyet kararları Yargıtay tarafından bozulmuş, 2 no'lu sıkıyönetim mahkemesi sanıkları beraat ettirmiştir. Savaş öncesinde sol düşünce "Tan" gazetesi ve "Yurt ve Dünya" dergisi çevresinde toplanmıştır. Dergi Ocak 1941'de Ankara'da çalışmaya başlamıştı. Önce aylık, sonra da onbeş günlük olarak yayınına devam etmiştir. İstanbul'daki "Tan" çevresinin çıkardığı "Görüşler" dergisi hükümetin dikkatini "Tan"a çevirmesine neden oldu. CHP, gençliği örgütleyerek bir harekete hazır hale getirdi. 3 Aralık 1945'de "Tanin"de Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Kalkın Ey Ehl-i Vatan" başlıklı yazısı istenen kıvılcımı sağladı.[438]

4 Aralık 1945 günü sabahı CHP'nin örgütlediği ve kışkırttığı üniversite gençleri Beyazıt'ta toplanarak, Babıali'ye doğru yürümeye başladılar. "Tan" matbaası ve gazete idarehanesi basılarak kullanılamayacak şekilde tahrip edildikten sonra "LaTurquie" gazetesi, "Yeni Dünya" ve ABC kitabevleri de aynı akıbete uğratıldı. Daha sonra CHP il binası önünde

---

[436] Alemdar, *agm,* s.52-53
[437] Kozok, *agt*, s.33
[438] Mithat Kadri Vural, "II.Dünya Savaşı'nda Bir Muhalefet Örneği Olarak Tan Gazetesi", ÇTTAD, VII/16-17, Ankara, 2008, s.390-395; Kozok, *agt*, s.34

toplanan gençler "sevgi tezahüratında" bulundular. Ertesi günü çıkan gazeteler olayı övmüşlerdir.[439]

1. Cumhuriyet-Tan Polemiği

İsmet Paşa'nın 18 Haziran 1936'da yayınladığı tebliğ ile CHP başkanları vazifelerini valilere teslim etti. Türkiye'de totoliter bir devir açan bu tebliğin yürürlüğe girdiği sırada basında da iç meselelerden bahsetmek, devlet adamlarını eleştirmek yapılan yolsuzluklardan bahsetmek neredeyse yasaktı. Bu durumda basında dış meselelere yöneldi266.

Bu ortamda Propoganda Bakanı Goebbels'in Nurenberg'te yapılan Nazi kongresindeki nutkunda "*Davamız Lehistan'da Avusturya'da, Bulgaristan'da, Sırbistan'da, Türkiye'de muvaffakiyet'le yürütmektedir.*" sözü Babıali'de Cumhuriyet ile Tan gazetesi arasında polemiğin başlamasına neden oldu. Goebbels'in bu cümlesinden dolayı Sabiha Sertel Tan gazetesindeki "Görüşler" sütunun da "*Herr Goebbels Doğru Söylüyor*" başlığıyla ele aldı. Sabiha Sertel bu yazısında Faşizmin, Goebbels'in belirttiği ülkelerde görüldüğü Türkiye'de de bunu inkar etmenin hata olacağını ve Nazi propogandasının yapıldığını belirtir.[440]

Sabiha Sertel'in bu yazısından sonra 18 Ekim 1937'de Cumhuriyet'te (**) imzasıyla "*Bir nutuk üzerine koparılan lüzumsuz gürültüler*" adı altında başyazı yayınlandı. Bu yazıda Goebbels'in Almanya'nın komünizme karşı başlattığı mücadelede yalnız kalmadığını ispat etmek için davamız Lehistan'da, Avusturya'da, Bulgaristan'da, Sırbistan'da, Türkiye'de muvaffakiyet'le yürütmekte olduğunu buna rağmen bu cümlenin aynı gazetede çalısan iki yazarı telaşlandırdığını ardısıra makaleler yazmaya yönelttiğini oysa ki bunların gereksiz olduğunu, Alman propaganda nazırının saydığı memleketlerin Nazi oldukları ve onların emri altına girdiğini zannederek bu olayı protesto ettiklerini ve Goebbels'in fikrini açıklaması istendiğini, oysaki gereksiz telaslara kapılarak "*Vay bizi fasist sanıyorlar, tevzih etsinler, tarziye versinler*" demek ağırbaşlı bir Türk gazetesine yakısmayacağını belirtir .[441]

Cumhuriyet'in "bir nutuk üzerinde koparılan lüzumsuz gürültüler" başyazısına Ahmet Emin Yalman 19 Ekim "Çok Lüzumlu Bir Hassasiyet" yazısıyla cevap verdi. Yalman bu yazısında "Cumhuriyet'in Alman Propaganda Nazırı Goebbels'e avukatlık yaptığını, bu durumun bir Türk gazetesine yakışmadığını, Goebbels hakkında yorumların yanlış ise bunu

---

[439] Vural, *agm,* s.390-395; Kozok, *agt*, s.34
[440] Sabiha Sertel, "Herr Goebbels Doğru Söylüyor", *Tan*, 16.10.1937, s.1-3
[441] "Bir Nutuk Üzerine Koparılan Lüzumsuz Gürültüler", *Cumhuriyet*, 18.10.1937,sayı 4825, s.1-3

Almanların açıklama yapması gerektiğini ellerinde türlü türlü propaganda malzemesi varken, Türkiye'de faşizm propagandası yapıldığına dair kendilerinde bir izlenim uyanmadıklarını söyleyerek Almanların çirkin hareketlerini örttüklerini ve onlara avukatlık yaptıklarını, oysa ki Goebbels davalarının İtalya'da, Polonya'da, Avusturya'da, Macaristan'da, Lehistan'da, Brezilya'da ve Türkiye'de gözle görülür derecede kökleştiğini söylediklerini belirtir.[442]

Ahmet Emin Yalman'ın yazısının dışında aynı gün Tan'ın iç sayfalarında Cumhuriyet'e yönelik "*Biz Telaş Ediyoruz Doğru…Fakat Siz Niçin Telaş Ediyorsunuz?"* başlıklı yazı yer aldı . Yazıda; "*Biz telaş ediyoruz. Çünkü dünyada kendi rejimlerini kabul ettirmek isteyen milletlerin olduğunu Nazi propagandasının da basına, eğitim yuvalarına sokulduğunu buna rağmen Cumhuriyet'in Alman propagandasına sokulduğuna delalet edecek yazılar çıktığı"*[443] sözleriyle karşılık verildi.

Cumhuriyet gazetesi ile Tan gazetesi arasındaki kalem kavgası giderek büyüdü. Sabiha Sertel'in Tan'da görüşler sütununda *"Cumhuriyet gazetesi Goebbels'in müdafaa vekili mi?"*[444] yazısı çıkınca Cumhuriyet *"Propagandayı yapan kim?"* başlıklı yazıyla cevap verdi. Bu yazıda kendilerinin faşizm avukatlığı ile suçlandıklarını oysa Kemalizmin hiçbir yabancı propaganda tarafından ürkütülemeyecek kadar güçlü olduğuna inandıkları, fasizm propagandası yapmaktan hiçbir gazetecinin hapiste olmadığını, yabancı propagandalarına karşı hassas olduklarını iddia edenlerin, niçin komünizme karşı aynı duyarlılığı göstermediklerini belirtir.[445]

Yunus Nadi'nin bu yazısına karşılık 21 Ekim 1937'de Tan Gazetesinde Ahmet Emin Yalman yazı yazdı. Yalman bu yazıda, Cumhuriyet'in *"milli hisleri tahkir ettiği şeklinde iddialarla heyecanlı bir hava uyandırmak, bu sayede faşizm propaganda nazırına avukatlık yapabileceğini ümit ettiğini, oysaki bu gazeteye Baba Tahir devrinde değil Atatürk Türkiye'sinde olduğunu hatırlatmak gerektiğini, faşizmin inkılap rejimini taban tabana zıt olduğunu memlekette faşist propagandası olsa biz derhal hücum ederdik"* sözlerine rağmen yazılarının faşizme uygun olduğunu, bu nedenle önce kendilerini düzeltmeleri gerektiğini belirtir.[446]

---

[442] Ahmet Emin Yalman, "Çok Lüzumlu Bir Hassasiyet", *Tan*, 19.10.1937, s.1-5
[443] *Tan*, 19.10.1937, s.1
[444] *Tan*, 19.10.1937, s.3
[445] Propagandayı Yapan Kimdir, *Cumhuriyet,* 20.10.1937, sayı 4827, s.1-3
[446] *Tan,* 21.10.1937, s.1-5

Cumhuriyet gazetesi ile Tan gazetesi arasındaki kalem kavgası giderek büyüdü ve bu kavgaya 21 Ekim 1937'de Cumhuriyet gazetesinin fıkra yazarı Peyami Safa'da karıştı. Ahmet Emin Yalman'ın yazısına karşın Peyami Safa "Hadiseler Arasında" sütununda *"Kim Faşist, Kim Komünist!"* yazısını yayınladı. Peyami Safa bu yazısında Cumhuriyet gazetesinin Kemalizmin çerçevesini aşan her türlü yabancı ideolojilerin telkinlerine karşı milli direnişi arttırmaktan geri kalmadığını, Türkiye'de faşizm propagandasının olabileceğini fakat komünizm propagandasının kesin varolduğunu, komünizm ile ilgili yüzlerce broşür yayınlandığını oysa ki faşizm propagandası yapan kitap bulmanın mümkün olmadığını belirtir.[447]

Kavganın dördüncü günü olan 22 Ekim 1937'de saldırılar biraz daha arttı. Bu kavga, rejim meselesinden daha ziyade şahsiyete doğru kaydı. 22 Ekim 1937 günü Tan gazetesinde *"Ankara'da Bulunan Baş Muharririmizden*" başlıklı yazıda Ahmet Emin Yalman Cumhuriyet gazetesini "*gerici*" olarak nitelendirdi.[448]

Buna karşılık Cumhuriyet, Türk gazeteciliğini sadece Türk olanlar tarafından yapılması gerektiğini oysaki Tan gazetesi etrafında toplanmış olan Ahmet Eminler, Sabihalar'ın Türk olmadığını belirtir.[449] Cumhuriyet'teki bu yazılara karşılık Tan'da Ahmet Emin Yalman, Yunus Nadi'ye "*Benim elimden Türklük sıfatımı çok görmekle ve dönme demekle neyi kastettiğini sorar*."[450]

Goebbels'in nutkundaki bir cümle yüzünden başlayan Sabiha Sertel ile Yunus Nadi arasındaki kalem kavgası, daha sonra Yunus Nadi ile Ahmet Emin Yalman arasında devam etti. Fakat Cumhuriyet zaman zaman Sabiha Sertel'e çatmaktan geri durmuyordu. Cumhuriyet zaman zaman Sabiha Sertel'e "Bolşevik Dudusu", "Eli Maşalı Çingene" gibi ağır hakaretler kullanmaya başladı. Bunun üzerine Sabiha Sertel Cumhuriyet'i mahkemeye verdi.[451]

Sabiha Sertel kavgadan çekildikten sonra Ahmet Emin Yalman ile Yunus Nadi arasındaki mücadele devam etti. Bu mücadele başta Atatürk olmak üzere hükümet çevresi tarafından da dikkatlice izleniyordu. Kavganın gittikçe kızışması ve işe rejim, inkılap gibi kelimelerin karışması hakarete varan sözlerin söylenmesi mücadelenin çığrığından çıktığını

---

[447] Peyami Safa, "Kim Faşist Kim Komünist", *Cumhuriyet,* 21.10.1937, sayı 4828, s.3
[448] *Tan,* 22.10.1937, s.3
[449] Propagandayı Kim Yapıyor, *Cumhuriyet,* 23.10.1937, sayı 4830, s.1-3
[450] Ahmet Emin Yalman, "Kirli İşlerle Mücadele Etmekten Yılmıyorum", *Tan*, 24.10.1937, s.1-3
[451] Fatma İçöz*, II. Dünya Savaşı ve Yunus Nadi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s.50-53

gösteriyordu. İki tarafında birbirleri aleyhine doküman toplamaları herkesin diline düştü. Nihayet 26 Ekim 1937 Atatürk her iki yazardan da kavgayı kesmelerini tebliğ etti. Her iki yazardan son bir yazı yazmak suretiyle tebliğe uyacaklarını bildirdi. Atatürk'te bu teklifi kabul etti.[452]

Ahmet Emin Yalman *"Nadi İşi Kapanmayacak, İnce Tetkiklerden Geçirilecek"* başyazısını yayınladı. Bu yazısında, bu yazıların sadece gazeteci kavgası olmadığını, kirli bir yaranın kökünden tedavisine ait bir temizlik mücadelesi olduğunu, kavgalar sırasında halkın Nadi'nin gerçek yüzünü gördüklerini belirtir.[453] Yunus Nadi ise bu kavgaya ait son yazısını *"Efkarı Umumiye Hükmünü Vermistir"* başlığında yer verdi. Bu yazısında söylenecek sözlerin hepsinin söylendiğini, geriye kalanlarlada halkı mesgul etmenin gereksiz olduğunu ve bu kavgayı sonlandırdığını belirtir.[454] Böylece Goebbels'in bir cümlesiyle başlayan kavga Atatürk'ün araya girmesiyle son bulmuştur.

2. Nadir Nadi-Hüseyin Cahit Yalçın Polemiği

Basın mensuplarını karşı karşıya getiren polemiklerden biri, Nadir Nadi'nin 30 Temuz 1940'daki makalelerinden biri üzerine Hüseyin Cahit Yalçın ile yaşanmıştır. Nadi bu makalesinde; *"Dünya realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur. Fransız ordusu ortadan kalkalı bir buçuk aya yaklaştığı halde, birçokları hala müspet vakıalar üzerinde durmaktansa istikbale dair tahminler ileri sürmeyi tercih ediyor görünüyorlar...yarını düşünmek, yarını bulmaya çalışmak herkesin vazifesi olmakla beraber, bu işi başarabilmek için, her şeyden önce bugün üzerinde kafi derecede durmak şarttır...bu gün Avrupa'da bir Alman kudreti yaşıyor. Bu kudretin menbaı kemiyet ve keyfiyet itibarile Alman birliğinden gelir. Alman birliği ise bir veya birkaç şahsın değil tekamül eden bir fikrin binaenaleyh tarihin eseridir. 18.asır filozofları yeni insan düşüncesiyle birlikte milliyet duygusunun nüvesini hazırken Almanya, ileri fikir cereyanlarından habersiz olarak yaşamakta devam edemezdi...son tahlilde dil birliği, kültür birliği, beraber yaşama isteği esaslarına dayanan milliyet fikri kütlelerin şuurunda yer edinmaya başladığı gündenberi, Avrupa bir Alman birliği davası ile karşı karşıya kaldı...aynı dili konuşan, aynı kültüre ve aynı emellere malik 90 milyonluk bir kütle Avrupanın ortasında artık tek devleti teşkil ediyor. Bu bir realitedir ve bunu olduğu gibi kabul etmek lazımdır."* [455] İfa-

[452] İçöz, *agt*, s.50-53
[453] Ahmet Emin Yalman, "Nadi İşi Kapanmayacak, İnce Tetkiklerden Geçirilecek", *Tan,* 27.10.1937, s.1-3; İçöz, *agt*, s.50-53
[454] Yunus Nadi, "Efkarı Umumiye Hükmünü Vermiştir", *Cumhuriyet,* 27.10.1937, sayı 4834, s.1-5; İçöz, *agt*, s.50-53
[455] Yunus Nadi, "Alman Birliği Karşısında Avrupa", *Cumhuriyet*, 30.07.1940, sayı 5856, s.1

deleriyle Almanya'nın milliyetçilik fikrine kapılmasının ve bu doğrultuda hareket etmesinin normal ve kaçınılmaz bir tavır olduğuna değinmişir.

Bu makale ile birlikte Nadi tepki toplamış ve Cumhuriyet Gazetesi ırkçılıkla suçlanmıştır. bu makalenın ardından Hüseyin Cahit; *"Alman realitesine hürmeti tavsiye eden arkadaşımız, Almanların objektif ilmi bile milli menfaatlerine uygun yaptığını çok iyi bilir. Binaenaleyh biz, arkadaşlarımızın siyasi makalelerini her zaman türk gözüyle görülmüş bugünkü siyasi vaziyet karşısında Türk menfaati bakımından vicdanından sadır olmuş bir mütalaa diye kabul etmek isteriz...bizim makaleden anladığımız şudur: harb bitmiş, Almanya galip sayılmıştır. İngiltere'nin kazanacağını düşünmek hayal peşinde koşmaktır. Almanya 90 milyonluk müthiş bir kitledir...Biz de Almanya'nın nüfuzuna tabi olalım ve boyun eğelim..."*[456] diyerek Nadi'yi sert bir dille eleştirmiştir.

Hüseyin Cahit'in sert eleştirilerine neden olan bu makale hükümeti de kızdırıyor. Dönemin Başbakanı Refik Saydam Yunus Nadi'yi aramıştır. Nadir Nadi, Başbakanın telefonla arayışını ve konuşmayı şöyle anlatıyor: "O sabah Refik Saydam Ankara'dan eve telefon ederek babamla konuştu. Babamın *"ne var yani ne olmuş"* dediğini yan odadan duydum. Başbakan yazının çok kötü olduğunda direniyormuş. Babam yazıyı yarın düzelteceğini vadetse idi, herhalde mesele bu kadar büyümeyecekti. Fakat babam önceden görmediği, belki de yüzdeyüz paylaşmadığı oğlunun yazısını Başbakana karşı savunuyordu, sözlerini yazmıştır.

Nadi, eleştirileri biraz yumuşatmak için Hüseyin Cahit'e gazeteden şunları yazmıştır: *"Üstadım...sizinle münakaşa etmenin güç bir iş olduğunu bilmez değilim. Siz bunca sene matbuat hayatında kalem yürütmüş, mesleğin bütün inceliklerini tecrübe etmiş, büyük kitlelere nasıl hitap edileceğini öğrenmiş, ismininiz üstünüzde bir zatsınız. Ben henüz acemiyim, hem de neden saklamalı bu tarz münakaşalar içinde kendimde istidat görmüyorum. Bu itibarla yazımı bir polemik mevzuu değil, meşru bir müdafa telakki etmenizi rica ederim. Bu müdafa zaruridir üstadım...ben Almanya galip gelmiştir demedim. Avrupa'da bir Alman realitesinden bahsettim. Bu realiteyi inkar etmek bence memleket çıkarları ile taban tabana zıttır. Çünkü kuruluşunda şahsi hizmetiniz bulunmayan Türkiye Cumhuriyeti bünyesi itibariyle realist bir devlettir. Bu devlet Almanya ile normal münasebetler güdüyor ve Almanya tarafından milli menfaatlerimize aykırı bir hareket maruz kalmadığı müddetçe de devam edecektir. Bunu resmi ağızlar bir çok vesile ile tekrar etmediler mi? İşte realite budur. Avrupa Alman realitesini görmelidir, demişim, siz de bundan Türkiye Almanya önünde boyun eğmelidir sonucunu çı-*

[456] Hüseyin Cahit Yalçın, "Bugünkü Realite", *Yeni Sabah*, 31.07.1940, s.1

karmışsınız...Avrupa Türkiye'den mi ibarettir...içimde yaşayan bir ışık var ki, o da yalnız bizim cemiyetimiz uğrunda çalışmaktır. Kısa olmakla beraber dört senelik meslek hayatımda bir falso bulunmaması vatanperver ve yaşlı Türk gazetecisi sıfatı ile sizi memnun eder kanaatindeyim."[457] diyerek Yalçın'a daha yumuşak bir dille kendisini savunmuştur.

Bütün bu yazılardan sonra, gazetenin üzerine çok gidildiği için Yunus Nadi, İnönü ie görüşmek ister. İnönü'nün İstnabul'dan geliş törenine katılır, fakat burada uygun bir konuşma yapılmaz. Bunun ardından da 10 Ağustos 1940'da gazetenin kapatıldığı bildirilir ve ne kadar süreli kapandığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Gazete 90 gün kapalı kalmıştır.[458]

3. Emir Erkilet-Hüseyin Cahid Yalçın Polemiği

Türk basın mensuplarını karşı karşıya getiren polemiklerden biri, Goebbels'in Şubat ayında yaptığı konuşma üzerine Hüseyin Cahid ile Emir Erkilet arasında yaşanmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 19 Şubat tarihli sayısından okuduğu Goebbels'in konuşması hakkında Hüseyin Cahid, *"Goebbels'in şu fıkrasını aynen naklediyor: Dünya bugün Mihverin askeri idaresinde bir Avrupa ile Bolşevikliğin hakimiyeti altında bir Avrupa arasında intihab etmek zorundadır...Artık doktor Goebbels...Almanya'nın bütün Avrupa'ya hakim kesilerek askeri bir irade istediğini saklamıyor"*[459] sözleriyle Almanya'nın gerçek niyetini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Yalçın'ın bu yazısına karşın Emir Erkilet, Goebbels'in sözlerini şöyle düzeltmiştir: *"Dünya Bolşeviklere karşı, Alman askeri koruması altında bir Avrupa ile Bolşevikliğin hakimiyeti altında bir Avrupa arasından birisini seçmek zorundadır."*

Yalçın bizzat Cumhuriyet'ten aldığı bu haberi Almanya yerine Erkilet'in tekzip etmesini şöyle eleştirmiştir:

"Goebbels...meşhur nutkunu...Cumhuriyet gazetesinde okuduğum için ve havadis Alman telgraf ajansının remzini taşıdığı için doğruluğundan şüphe etmiştim...Fakat Alman kaynaklarından gelemeyen izah ve müdafayı dün sabah General Erkilet'in kaleminden Cumhuriyet sütunlarında gördüm. Buna hayret etmedim dersem yanlış olur...Tekzip, tasrih, izah, müdafaa ancak Almanlardan gelebilir."[460]

---

[457] Nadir Nadi, "Hüseyin Cahit Yalçın'a", Cumhuriyet, 03.08.1940, sayı 5830, s.1
[458] Aliye Uçar, *İkinci Dünya Savaşı'nda Cumhuriyet Gazetesi'nin Dış Politika Değerlendirmesi,* Marmara Üniversitesi, S.B.E, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 1992, s.26-27
[459] Hüseyin Cahid Yalçın, "Dr. Goebbel'e Teşekür Borcumuz", *Yeni Sabah*, 20.02.1943
[460] Hüseyin Cahid Yalçın, "Bir İzah ve Müdafa", *Yeni Sabah*, 24.02.1943; Kılıç, *age,* s.273-276

Yalçın yine konu hakkında, *"Makalem inkişar ettiği gün, bir dostum telefon etti. Bu zat senelerce Almanya'da tahsil için kalmış bir Türk'tür. Karısı da Almandır. Telefonda bana dedi ki...Goebbels o cümlede "Unter militaerische Führung" tabirini kullandı. Yani: (Alman askeri idaresi altında)...İşte...hakikat meydana çıkıyor ve General Erkilet'in kulağında da acayip bir dalgınlık bulunduğu anlaşılıyor"*[461] sözleriyle Erkilet'i eleştirmiştir. Aslında Goebbels'in konuşmasını Yalçın değil, Erkilet doğru olarak tercüme etmiştir.

Bunun üzerine Erkilet şu cevabı vermiştir: *"Yeni Sabah başmuharriri acaba beni Almandan ziyade Alman taraflısı...mı sanıyor diye hayıflanarak üzüntü duyuyorum. Çünkü ben millet ve memleketimden başka bir menfaat ve...başka bir emir tanımadığım için rahatım...beni hiç tanımayan Yalçın'ın hakkımda bu derece haksız, insafsız, yersiz ve ağır bir bir ithamda bulunmak istediğini de ummam."*[462] diyerek haksız eleştirildiğini dile getirmiştir.

Bu polamik Erkilet'in Alman haber ajansına dayanarak, kendi gazetesi Cumhuriyet'te çıkan bir yazıdaki tercüme hatasını düzeltma çabaları "sadece meslek aşkıyla açıklanabilir mi2 diye bir soruyu akla getirmektedir.[463]

[461] Hüseyin Cahid Yalçın, "Dr. Goebbels'in Beyanaatının Tevlit Ettiği Meseleler", *Yeni Sabah*, 26.02.1943; Kılıç, age, s.273-276
[462] H. Emir Erkilet, "Askeri Vaziyet", *Cumhuriyet*, 28.02.1943, s.3; Kılıç, age, s.273-276
[463] Kılıç, *age*, s.273-276

SONUÇ

Dünya 20. yy.'da iki büyük savaşa sahne olmuştur. Bunlardan ikincisi, birincisine göre daha karışık, daha kapsamlıdır ve insanlığı daha büyük yıkıma uğratmıştır. I. Dünya Savaşının sonuçları II. Dünya Savaşını tetiklemiştir. I. Dünya Savasının sonunda imzalanan antlaşmalar büyük devletlerin çıkarlarına uygun olarak yapıldığı için bazı sorunları da beraberinde getirdi. Bu sorunların çözümü için önlemler alınsa da II. Dünya Savaşı'nın çıkışına engel olunamadı.

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalardan en çok rahatsız olan devletlerden biri de Almanya olmuşur. Versay antlaşmasının getirdiği ağır koşullar Almanya'yı bunalıma sürüklemiştir. Alman halkı da bu antlaşmaya tepki göstermiştir.. Versay ile yükletilen tamirat borcu enflasyonun bir çığ gibi büyümesine sebep olmuş, ekonomik hayatı felce uğratmıştır. Dolayısıyla Almanya'nın bundan sonraki Almanya'nın amacı Versay zincirlerinden kurtulmak olmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı Alman ekonomisini kötü yönde etkilemiştir. Üretim azalmış, işsizlik artmıştır. Bu durum Nazi Partisinin iktidara gelmesini kolaylaştırmıştır. Hitler'in politikasında Versay ve St. Germain Antlaşmalarının kaldırılması, bir milet, bir devlet ilkesini gerçekleştirmesi, hayat sahası yani Almanların yaşadığı bir çok memleketi de kendi sınırları içinde katmak vardı. Hitler, bu politikayı gerçekleştirmek için ilk fırsatta Milletler Cemiyeti'nden ayrılmış ve silahlanmaya hız vermiştir.

Almanya "Hayat Sahası" yani bütün Almanların tek bir devletin sınırları içine alınması hedefini gerçekleştirmek için Avusturya'ya yönelmiştir. Avusturya'nın ilhakını gerçekleştirmiştir. Bu durum karşısında batılı devletlerin tepkileri zayıf olmuştur ve Almanya Çekoslovakya'ya yönelmiştir. Almanya Çekoslovakya sınırına asker yığmıştır. Bu durumda İngiltere, Fransa, Rusya'yı harekete geçirseler de fiili yardımda bulunamamışlardır. Çekoslovakya sorununun çözümü için Münih' te bir konferans toplanmıştır. Münih Konferans'ı, Avrupa'da barışın süreceği şeklinde yorumlansa da uzun sürmemiş, konferansın üzerinden iki ay geçmeden Çekoslovakya parçalanmıştır. Tüm bu olanlara İngiltere ile Fransa'nın tepki göstermemesi üzerine Almanya ile İtalya yayılmacı politikalarına hız verişlerdir ve çok geçmeden Almanya Memel'e yönelmiştir. Litvanya, Çekoslavakya işgali sırasında Batılıların gerekli tepkileri göstermemesi nedeniyle Almanya'ya boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu tarihlerde İngiltere ile Fransa, Sovyetlerin katılmasıyla bir ittifak kurmak istemişlerse de, Münih Konferansı Sovyet Rusya'yı Almanya'ya yakınlaştırmıştır ve Alman – Sovyet Saldırmazlık Paktı

imzalanmıştır. Böylece Almanya doğuyu güvence altına aldıktan sonra Polonya'ya savaş açmıştır. İngiltere ve Fransa da Almanya'ya savaş ilan etmiş ve böylece II. Dünya Savaşı başlamıştır. İlk yıllarda savaş Almanya'nın istediği gibi başarıyla devam etse de, Stalingard yenilgisinden sonra Almanya gerilemeye ve ardından da savaşı kaybetmeye başlamıştır. Nihayetinde Almanya'nın yenilgisiyle birlikte, Hitler'in ölümü de savaşı bitirmiştir. Sonrasında Avrupa'da yeniden yapılanma süreci başlasa da, bu savaş tüm dünya devletlerini ciddi kayıplara sürüklemiştir.

Avrupa'da yaşanan tüm bu gelişmeler Türkiye için yakın tehdit oluşturmuyordu. Fakat İtalya'nın Balkanlar'a yönelmesi Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikasını tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur. İngiltere ve Fransa Türkiye'ye garanti teklifinde bulunsalar da Türkiye tek taraflı garantiyi kabul etmemiştir ve deklorasyonlar oluşturulmuştur. Bu durum Almanya ve Türkiye arasında gelgitli bir ilişki yaşanmasına neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen, Türkiye savaş boyunca tarafsızlığını sürdürmeyi, ve savaşa dahil olmamayı başardı.

Avrupa büyük bir savaşın içerisindeyken, Türkiye de dış politikada bu çeşitli savaşın getirdiği sorunlarla ilgilenirken, halk gelişmeleri genellikle, dönemin en önemli kitle iletişim aracı olan gazetelerden öğrenmektedir. Ancak bu dönemde basın özgürlüğü anlayışı ilginçtir. Dönemdeki mebus-gazeteciler parti kararlarına ters düşen yazılar yazamamışlardır. Bu durum CHP Tüzüğünde de maddeler halinde yer almaktadır. Gazetecileri engelleyen bu maddeler, partili-gazeteciler tarafından kabul edilmiş olsa da, aynı mebugazeteciler "basınımız hürdür" diye yazabilmişlerdir.

Bu dönemde basının temel görevi "haber" değildir. Hükümet kararları uygulamaları basında tartışılmaz; tartışıldığında da hükümet ve basının büyük kesimi buna karşı çıkar. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında Basın Kanunları yeniden düzenlenmiş, bunu da gazeteler savunmuştur; önlem adı altında gazetelerin kapatılması kolaylaştırılmıştır.

Cumhuriyet'in sahibi ve başyazarı Yunus Nadi basının "hür ve müstakil" olduğunu savunmuştur. 2 Mart 1940 tarihli makalesinde "basının hangi fikirleri yayacağı" sorusuna; "Hükümet fikir verir, yeni teşekkül o fikri birbirinden cazip birçok şekilde işler." cevabıyla dönemin gazetecilik mantığı açısından ilginç bir çizgide yer almıştır. Basının kendi kendisini mahkum eden yaygın bir anlayışın olduğu bu dönemde, basın hayatının gerçekten de en zor günleri olmuştur. Halkı heyecanlandıracak haber ve başlıkların kullanılması hoşgörülmemiştir. Yazılara, konulara, mizanpaja, başlık puntolarına müdahalenin normal olduğu bu yıllarda

muhalif kanat bir yana, hükümet destekli gazeteler bile her an kapanma tehlikesi yaşamış ve oto-sansür uygulamışlardır.

Cumhuriyet Gazetesi, savaşın başladığı güne kadar savaş tehlikesinin hep uzakta olduğunu yazmıştır. Gerek Yunus Nadi gerekse Nadir Nadi, Almanya'nın iyi niyetinden, özellikle Nadir Nadi "Almanya'nın Versailles'da Haksızlığa uğramış olduğundan" söz etmiştir. Savaşın başladığı 1 Eylül 1939 gününe kadar yaklaşan savaş uzak bir ihtimaldir Cumhuriyet'te. Cumhuriyet'in dış politika değerlendirmeleri Yunus Nadi tarafından yapıldığında bu genellikle Milli şefin karar ve direktiflerine ters düşmeyen niteliklidir.

Nadir Nadi'nin değerlendirmelerinde ise hükümet kararlarına veya uygulamalarına olumsuz bir eleştiri getirilmemekle birlikte daha genç ve heyecanlı bir tarz görülür. Nadir Nadi Almanya'da eğitim görmüştür. Avrupa'yı gezmiş ve özellikle savaşa yol açan ülkeyi, Almanya'yı tanımaktadır. Savaş öncesi Hitler hakkında olumlu görüşleri vardır. Onu, halkını kurtarmak isteyen büyük bir adam olarak görür ve bunları köşesinde yazar: "Savaşı Almanya çıkarmamıştır, buna mecbur bırakılmıştır." Bu düşüncesi savaş sırasında da değişmez Nadir Nadi'nin. Almanya'nın savaşa neden olan haksız taraf olarak görüldüğü dönemde Nadir Nadi Almanya'yı destekleyen yazılarıyla büyük tepkiler almıştır. Savaş yıllarında da Almanya'ya gider görür ve bir kez daha bu ülkeye hayranlığını belirtir. Nasyonal-Sosyalist düşüncenin çıkar tek yol olduğunu yazdığında da basın tarihimizin büyük kavgalarından biri yaşanır ülkemizde. Basına sansür bir kez daha işlemiş ve Alman yanlısı yazılar nedeniyle gazete birkaç kez kapatılmıştır.

Alman yanlısı yazıları nedeniyle gazetesi üç ay kapatılarak cezalandırılan Nadir Nadi, birkaç yıl sonra hem de askerken, Almanya'ya gözlemci gazeteci olarak gönderilir. Bu sefer de hükümetle Almanya ile ilişkilerini düzenleme politikası yürütmektedir. Nadir Nadi'nin bu dönemde Almanya'ya olumlu yaklaşımı engel değil, destek görmektedir hükümet tarafından. Cumhuriyet Almanya'ya sıcak bir yaklaşım sergilemekle beraber politika olarak Batı ülkelerine ve Sovyetler Birliği'ne tamamen sırt çevirmemiştir. "Dostluk - Dayanışma" ana düşüncesi etrafında bu ülkelerle ilgili politikaları da dengelemeye çalışmış özellikle Abidin Daver'in İngiltere'yi destekleyen yazılarıyla bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Aynı zamanda bu dönem Türkiye'nin Batılı ülkeleri desteklediği, dengenin "müttefik" yanının kollandığı bir dönemdir.

Bu dönemde Nadir Nadi'nin yazılarının dışında, savaş askeri yazılar yazan General H. Emir Erkilet'in Almanları destekleyen yazıları önemlidir. Ki Emir Erkilet daha sonra anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Almanya'nın safında Sovyetler'e karşı savaşa girmesini istemiş bunun için de Alman yetkililerle savaş boyunca gizli yazışma ve görüşmeler yürütmüştür. Gerek Nadir Nadi'nin savaş öncesi ve savaş başladıktan sonra Almanya'nın gerilemeye başladığı yıllardaki yazıları gerekse General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet'in pan Türkist taraflılığı ve Almanya yanlısı yazılar, nedeniyle Cumhuriyet II. Dünya Savaşında Almanya'yı destekler konumda olmuştur.

II. Dünya Savaşı yıllarında Cumhuriyet'te başka önemli isimlere de rastlanmaktadır. Burhan Felek ve Peyami Safa, "Hadiseler Arasında" köşesinde, Muharrem Feyzi Togay ve Ömer Rıza Doğrul "Siyasi icmal" köşesinde dönüşümlü olarak yazmışlardır. Ekrem Rıza, Fazıl Ahmet Aykaç ve Şükrü Kaya da Türk dış politikası paralelinde zaman zaman görüşlerini açıklamışlardır. Doğan Nadi (Yunus Nadi'nin diğer oğlu) zaman zaman Avrupa röportajlarıyla adını duyururken Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu yine bu dönemde Cumhuriyet'te yazmaya başlamıştır. Hukukçu olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Hukuki Düşünceler başlığıyla İtalyan Hukuku ve Faşizm üzerine yazılar yazmıştır. İmzasız yayımlanan Hem Nalına Hem Mıhına köşesinde Abidin Daver yazmakla birlikte bazen de Hamdi Varoğlu günün olayları üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Tüm bu çerçevede, Cumhuriyet Gazetesi değerlendirildiğinde, çoğunlukla Almanya'yı destekler bir profilde karşımıza çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile paralel bir çizgide yer almış, politikasını devlet politikasına göre belirlemiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

030.28.01.01./92.86.7

030.10/232.561.2

030.10/89.589.06

030.10./232.563.12

030.10./232.563.9

030.10/232.563.13

GAZETELER

Cumhuriyet

1933 (03, 04, 05, 06, 07, 10, 12)

1934 (02, 06, 07, 08, 10, 11)

1935 (01, 03, 06)

1936 (03, 06, 07, 10)

1937 (07)

1938-1945

Tan

1937 (16-19-21-22-24-27. 10.1937)

Yeni Sabah

31.07.1940

20-24-26.02.1943

DERGİLER

Akbaba (1939-1945)

BASILI ESERLER VE TEZLER

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarih 1914- 1994*, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Yay.,Ankara,1997

Artuç, İbrahim, *İkinci Dünya Savaşı*, Kaştaş Yayınevi, İstanbul, 2003, C.I

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam,* İstanbul, Cilt: 2, 2000

Akandere, Osman, *Milli Şef Dönemi,* İstanbul, 1988

Alemdar, Korkmaz, "Anadolu Ajansına Alman Baskısı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 37, C.4, İstanbul, 1986

Canbolat, İbrahim S., *Alman Dış Politikası,* Alfa Yayınları, İstanbul 1999

Deringil, Selim, *Denge Oyunu,* İstanbul, 2003

Erden, Ali Fuad, *İsmet İnönü,* Ankara, 1999

Ercan, Mustafa Alpay *XX.Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1945),* Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2006

Güvenir, Murat, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991

Gönlübol, Mehmet- Ülman, Haluk, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965),* Ankara, 1996

Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara, 1974

İlgazi, Abdullah, *İkinci Dünya Savasında Türkiye'nin Dış Politikası*, İ. Ü. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995

İçöz, Fatma, *II. Dünya Savaşı ve Yunus Nadi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006

Keskin, Fatih, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Alman Propagandası,* A. Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997

Kılıç, Sezen, *Türk Basını'nda Hitler Almanyası*, AAM, Ankara, 2010

Koçak, Cemil, *Türk-Alman İlişkileri(1923-1939),* TTK yayınları, Ankara, 1991

Kozok, Fırat *1938-1946 Yılları Arası Cumhuriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Politikası*, Gazi üniversitesi, S.B.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007

Kuneralp, Zeki, *İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti*, Ankara, 1982

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası I*, İletişim Yay., İstanbul 2002

Öndeş, Osman, *2. Dünya Savaşı,* Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1980

Öz, Baki, *Bıçağın Sırtında Siyaset,* Can Yay.İstanbul 1996

Özgüldür, Yavuz, *Türk-Alman İlişkileri (1923–1945),* Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993

Polatkan, Salih, *Birinci ve İkinci Dünya Savaşları***,** Gül Matbaası, İstanbul, 1986

Sander**,** Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994),* İmge Yay., Ankara 1996

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlasmaları*, TTK, Ankara, 1983

Soysal, İsmail, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz,* İstanbul, 1993

Uçar, Aliye, *İkinci Dünya Savaşı'nda Cumhuriyet Gazetesi'nin Dış Politika Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi, S.B.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1994),* Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995

Yalçın, Semih, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti,* Ankara, 2000

Yılmaz, Mustafa-Doğaner, Yasemin, *Cumhuriyet Döneminde Sansür(1923-1973),* Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007

MAKALELER

Ackermann, Joseph, "İkinci Dünya Savaşında Türk-Alman İişkileri", *Atatürk Konferansları (1973–1974)*, TTK, Ankara 1977

Anchieri, Ettore, "Avrupa Büyük Devletleri ve Hitler", Çev.Coşkun Uçok, *Ankara Üni. Hu kuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, sayı 1-4, Ankara, 1959

Ekinci, Necdet, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Genel Türk Tarihi,* Ankara, Cilt 9, 2002

Ilgar, İhsan, "II. Dünya Savaşı'nın Başlangıcındaki Çek Dramı", *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul(8), 1971

Özçelik, Mücahit, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Gazi Üniversitesi, S.B.E Dergisi, Sayı, 29, Ankara, 2010

Özgüldür, Yavuz, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikasını Belirleyen İki Antlaşma Ve Sonuçları", *Altıncı Askeri Tarih Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999

Seydi, Süleyman, "İngiliz Özel Hareket Birimi'nin II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri", *Türkler,* Cilt: 16, Ankara, 2002

Tunçay, Mete, "Tek Parti Döneminde Basın", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 37, C.4, Ankara

Ülman, A.Haluk *"Alman Nasyonal Sosyalist Partisi"*Ankara Üni., S.B.F. Dergisi, C.XII., Aralık 1957

Vural, Mithat Kadri, "II.Dünya Savaşı'nda Bir Muhalefet Örneği Olarak Tan Gazetesi", *ÇTTAD,* VII/16-17, Ankara, 2008

Yılmaz, Mustafa, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:8, Konya, 1999

KARİKATÜRLER

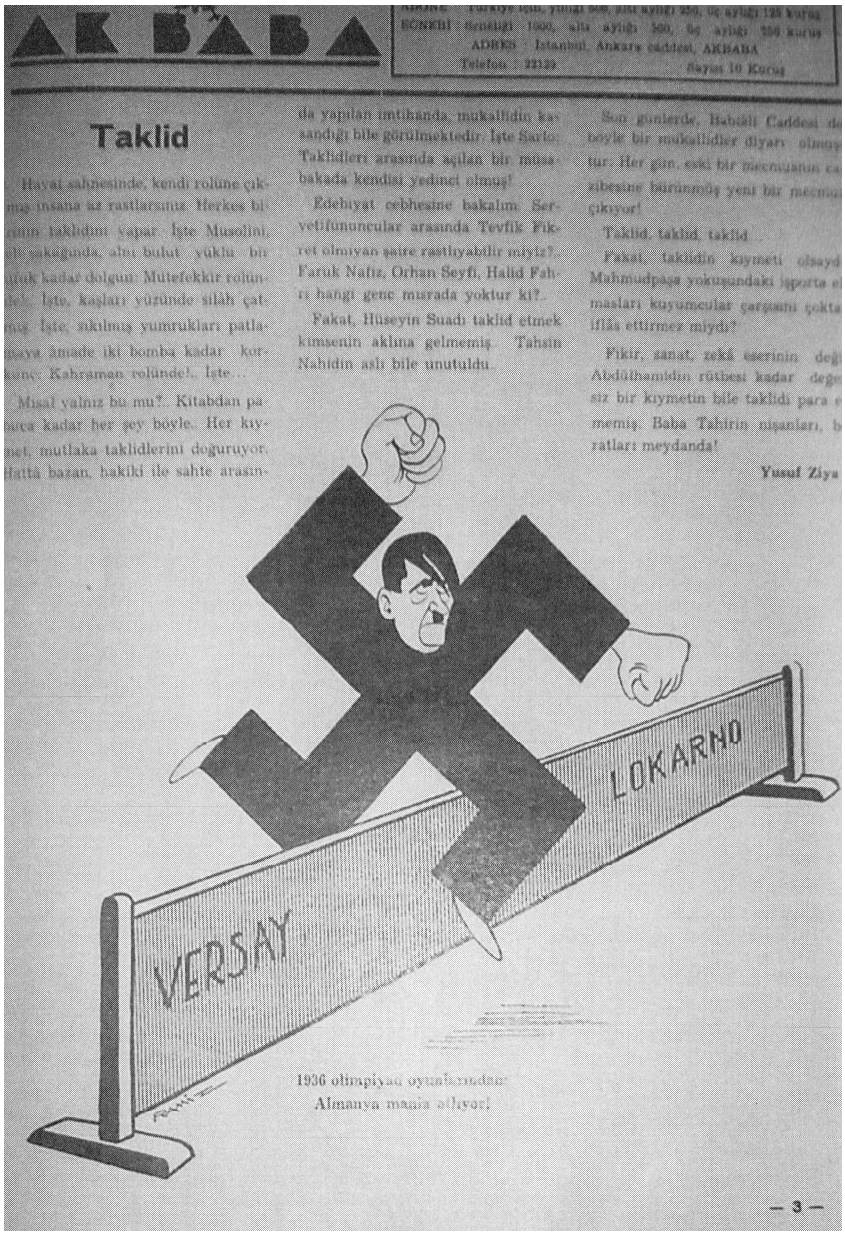

1. Versailles ve Locarno Anlaşmalarının İhlali, Akbaba, 14.03.1936

2. Avusturya'nın İlhakı, Akbaba, 24.03.1938

3. İtalya ve Almanya Karşısında İngiltere, Akbaba, 13.10.1938

AKBABA
Perşembe 1 Haziran 1939 No. 282
Müessisleri: Yusuf Ziya Ortaç — Orhan Seyfi Orhon
Abone: Yıllığı 500, altı aylığı 250 kuruş. Ecnebi: Yıllığı 1000, altı aylığı 500 kuruş
Telefon: 22129 Sayısı: 10 Kr.

Siyaset !

Yazan: Y. Z. ORTAÇ

Evet, her şey siyaset!.. İlim siyaset, fen siyaset, sanat siyaset!.. Hattâ, daha ileri gideyim: Şu kumaşı biçen el, şu yemek listesini yazan kalem ve şu yüzümüzde şıkırdıyan berber makası bile o!

Düşününüz bir kere: Sırmalı ricali mülkiye elbisesinden İstanbolinlere, redingotlara, jaketataylara, emperyal paltolara ve avcı biçimi ceketten golf pantalonuna kadar her kılık, birer siyasetin modasıdır!

Şu yemek listelerini düşününüz: İstibdat devrinin «Lokantayı Osmani» sinde «yıldız şehriye» den bir çorba bulmak mümkün müydü? Buna mukabil «hünkâr beyendi», «imam bayıldı», «saray lokması», «vezir parmağı» başlıca çeşitlerdendi!.

Meşrutiyet devrinin «Kızıl elma», «Turan», «Kanunu esasi» lokantalarında ise, listenin başında: «Manastır tandır kebabı» ile karşılaşırdık!

Cümhuriyetin lâik lokantalarına gelince, mezelerle Ankara birasından sonra karşımıza çıkan: «Hünkâr beyendi» nin halefi «Millet beyendi» dir!

Saç, sakal, bıyık tuvaletleri de böyle değil mi?. Artık bir «a la Pürüs» saça on sekiz milyonda bir bile rastlayamayız.. Kışla kapısında nöbet bekliyen çifte süngü gibi ağzımızın methalinde dehşetle sivrilmiş Vilhelm bıyığını ise çoktan unuttuk.. «Sistem Puankare»

(Lutfen sahifeyi çeviriniz)

Alman - İtalya askeri ittifakından sonra:

Hitler — Artık ayrımız, gayrımız yok.. Senin malın benim demek!..

4. Çelik Pakt Sonrası, Akbaba, 01.06.1939

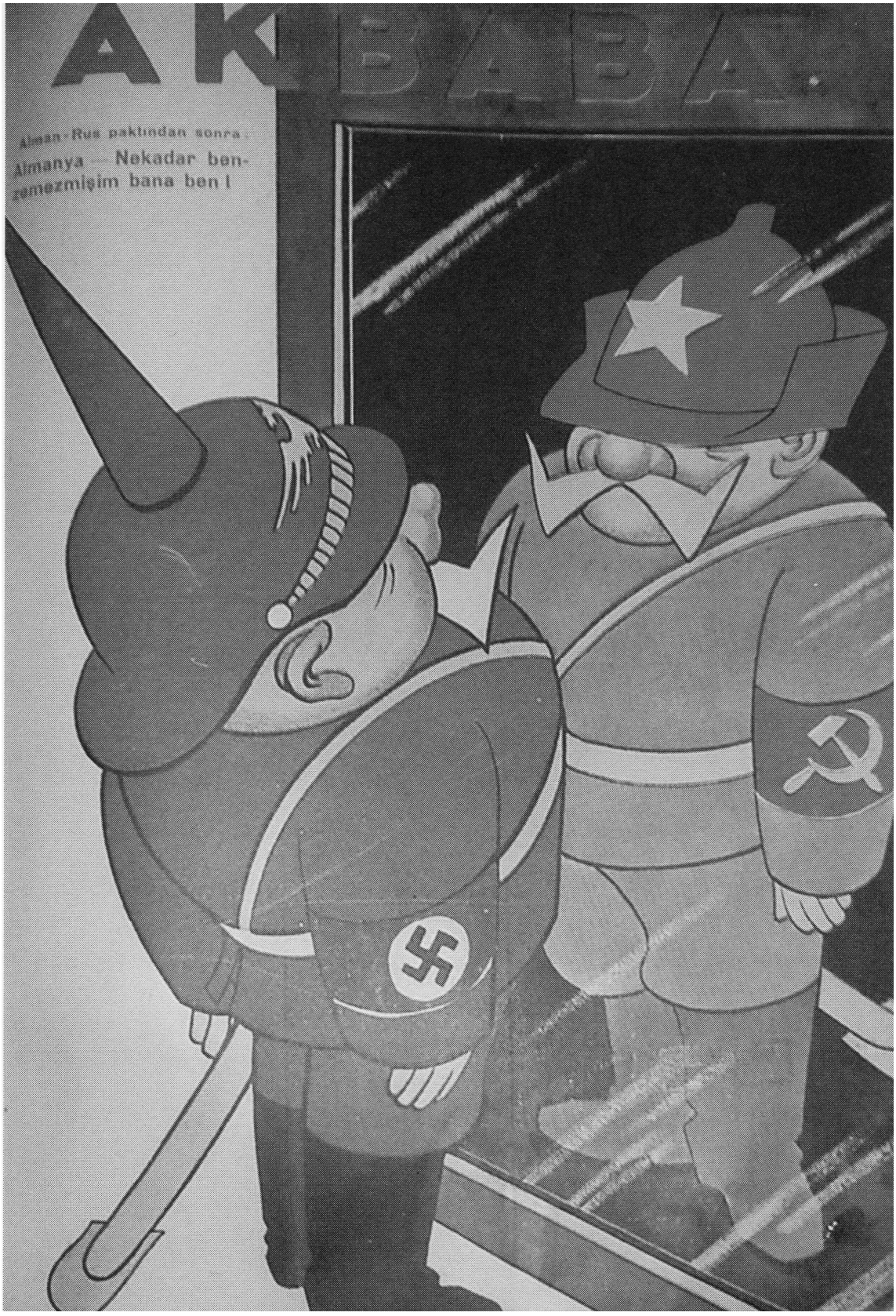

5. Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması, Akbaba, 07.09.1939

6. Savaşa Giren Almanya'nın Durumu, Akbaba, 17.09.1939

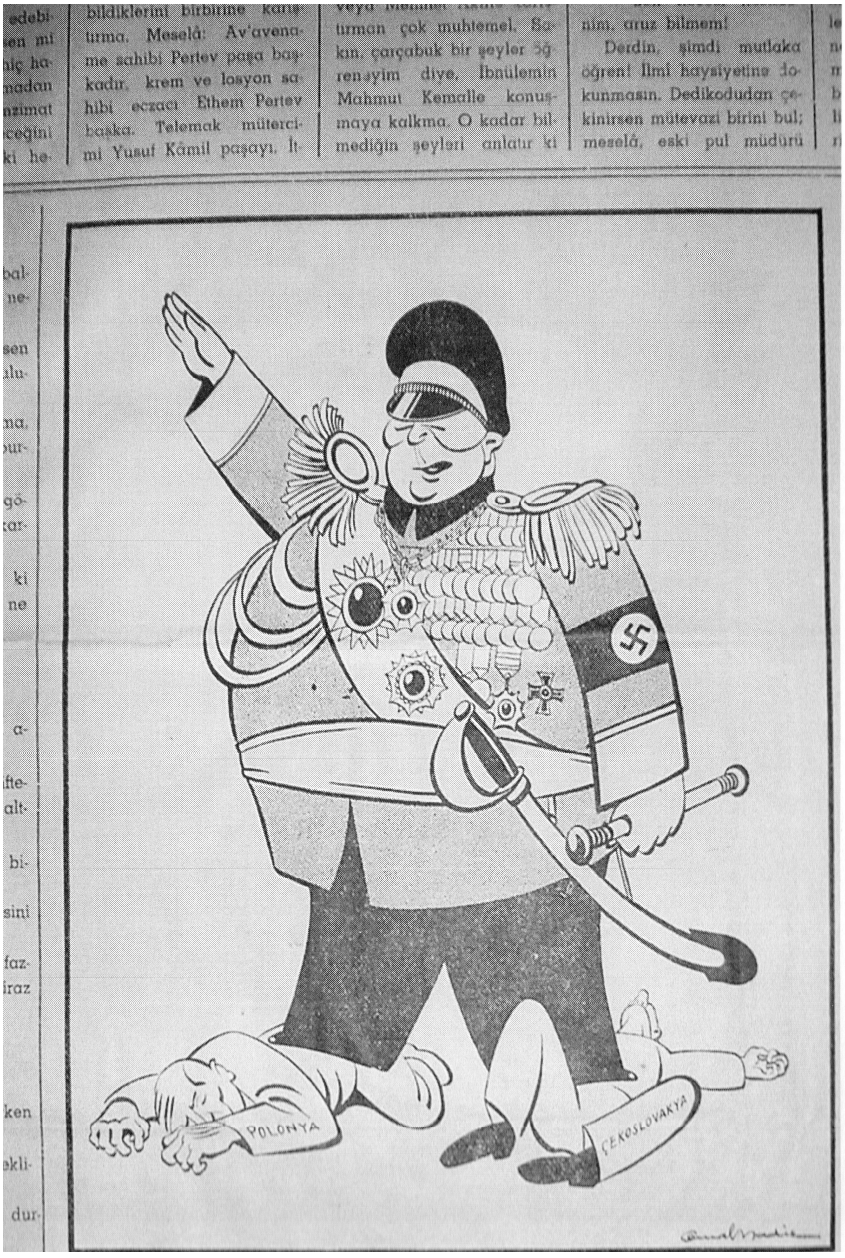

7. Nazi Almanya'sının İnsancıllığı, Akbaba, 23.11.1939

Alman — Çok şükür, yiyecek meselesi de halledildi demektir: Artık, midemde bir lokmalık bile yer yok!.

Dedikodular !

KOLAYI VAR

Anne — Aman kızım, bu ne kadar kısa etek, donunun paçaları görünüyor...

Kız — Kolayı var anneci-

İKİ AHBAP ARASINDA

— Evliler bekârlardan fazla yaşarlarmış, öyle mi?

— Adam sende!. İnanma... Yalnız, evlilere zaman

BULMUŞ...

Kadınlar arasında:

— Haberin var mı? Leylânın vardığı adam antikacı imiş...

8. Nazi Almanya'sında Ekonomik Durum,Akbaba, 01.02.1940

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
İkinci Daire Reisliği
Şube 2

Lef: 2 19121
464

Ankara 193
Hulâsa .....

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

Moskovadan gelen iki işarın suretleri leffen takdim edilmiştir. Mütalâalarından müsteban buyurulacağı üzere Moskova diplomatik mehafilinde, Çekoslovakya-Almanya harbi zuhuru takdirinde Rusyanın Çekoslovakya ile olan ittifakına rağmen müdahaleden tevakki edeceği fikri hüküm sürmektedir. Bunun için Sovyetlerin teknik cihetten harbe hazırlanmamış oldukları dahilî vaziyetlerinin düzgün olmadığı gibi sebebler gösterilmektedir. Bu telâkkileri, bilinmesi faideli olacağı mülahazasile arzediyorum. Ne dereceye kadar hakikata mukarin olduğu bittabi kesdirilemez.

Rusyanın müdahalesi bir Alman taarruzu halinde Çek kuvvetlerinin müdafaada gösterececkleri muvaffakiyet ve bu suretle kazanacakları zaman ve evvelemirde Fransanın ve sonra İngilterenin alacakları tavır gibi unsurlara bağlı olduğu muhakkaktır.

Dün temas edilmiş olan bir Sovyet diplomatının ifadesi de bu görüşü müeyyiddir. Mumaileyh Almanya Sefiri Şulenburg tarafından Çeklerin provoquer edeceği bir Alman-Çek müsellâh ihtilafı halinde Rusların vaziyetinin ne olacağını sorması üzerine Litvinofun Rus hareketinin Fransız-Çek ittifakının işlemesine menut olduğunu işrab eden bir cevab vermiş olduğunu söylemiştir. Derin saygılarımla arzeylerim.

Hariciye Vekili
M. Şükrü Saraçoğlu

9.9.938

-3-

Hüsrev
10.9.938

BAŞVEKÂLET ÜVRAN
Tarih 9-9-38 | Numara 6916 | Lef 2

1

T. C.
Hariciye Vekâleti
Hususî Kalem Müdürlüğü
U. No. 27095
H. No. 111
Lef :

26-69
16-4-944

Ankara 20 Nisan 1944
Hulâsa

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

1 - İngiliz ve Amerika Hükûmetleri 14.4.1944 tarihli Notalarında Almanya ve peykleri olan memleketlerle aramızda mevcut anlaşmalara tevfikan verilen mallar meyanında harbin idamı için zarurî telâkki ettikleri malların verilmesine devam edilmesinin hayatî menfaatlarını haleldar etmekte olduğunu ileri sürerek : Krom, bakır, demir ve çelik, nebatî yağlar, yağlı tohumlar, deri debağlanmasında kullanılan maddeler, mazı, deri, pamuk, pamuk paçavrası döküntüsü ve kazıntısı, yün paçavrası, tiftik, ipek koza ve döküntüsü, kendir, keten, afyon, kuzu bağırsağı gibi maddelerin ihracına devam olunması halinde bitaraf memleketlere tatbik edilmekte olan bloküs tedbirlerinin Türkiye'ye de teşmil olunacağını beyan etmiş bulunmaktadırlar.

2 - Yüksek malûmları olduğu üzere İngiliz ve Amerikan Hükûmetlerine verilen 17.4.1944 tarihli cevabî Notada Hükûmetimiz, istenilen yardımı, maddî imkânlarının müsaadesi nisbetinde, yapacağını bildirmiştir.

3 - Bu itibarla Avrupa kıtasile dış ticaret münasebetlerimiz iktisadî safhadan siyasî mülâhazaların hâkim olduğu bir safhaya intikal etmiş olduğundan ihracat

-4-

030 | 10 | 163 | 140 | 18

Ek-2: Avrupalı Devletlerin Almanya ile Olan Ticari Münasebetlerimize Müdahalesi

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
Hariciye Vekâleti
Hususî Kalem Müdürlüğü

U. No. .....
H. No. .....
Lef : .....

Ankara 193

Hulâsa .....

ve ithalâtımızın haricî politikamız esaslarına temamen uygun bir tarzda sevk ve idare edilmesi kat'î bir zaruret haline gelmiştir.

Binaenaleyh dış ticaretimizin seyrini haricî politikamızın inkişafına uygun olarak tanzim edebilmek için umumî veya ahdî rejimlere müsteniden :

a) Hususî takas

b) Serbest döviz

c) Kliring

d) ve deblokaj suretlerile vuku bulacak ihracata müteallik bilûmum istimzaç lisans ve mukavele projelerinin Vekâletimce yakından takip, tetkik ve tasvip edilmesi ve bilfiil ihracatın bütün bu murakabeye rağmen maksadı tecavüz edememesi için Devlet Demir ve Deniz Yolları nakliyatının durdurulması, ağırlaştırılması gibi hususatın da Vekâletim kararile temin edilebilmesi zarureti mütebariz bulunmaktadır.

Bu mülâhazalara istinaden yukarıda maruz işlerin Vekâletimde yapılacak hususî bir teşkilât ile idare edilmesi Yüksek takdirlerine iktiran ettiği takdirde icap eden İcra Vekilleri Heyeti kararının alınmasına

....

2

030 | 10 | | | 160 | 140 | 17

T. C.
Hariciye Vekâleti
Hususî Kalem Müdürlüğü

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

U. No. .....
H. No. .....
Lef : .....

Ankara 193
Hulâsa .....

- 3 -

Yüksek müsaadelerini derin saygılarımla rica ederim.

Hariciye Vekili

Olur
S.S

20.4.1944 tarihli toplantı

030 10 163 140 18 3

27-4-944 2041

T. C.
Başvekâlet
BASIN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Büro Müdürlüğü
Sayı: 525

Ankara: 12.8.1944

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekâlet Yüksek Makamına

Alman menşeli haberlerin sureti neşri hakkında Anadolu Ajansı Umum Müdürlüğüne yazılan yazı suretinin leffen takdim edildiğini saygılarımla arzederim.

Umum Müdür
(Selim Sarper)

arzedildi,
16. 8. 1944

030 | 10 | | | 85 | 561 | 19

12.8.944 5190 1

Verilen cevaplarda: Daire ve Şube adının yazılması.

-2-

Ek-3: Anadolu Ajansı'na Yapılan Haberler ile İlgili Uyarı

T. C.
Başvekâlet
BASİN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Büro Müdürlüğü
Sayı: 593

Ankara, 12 Ağustos 1944

KOPYE

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Anadolu Ajansı Umum Müdürlüğüne

Aşağıda arzedilen hususlar üzerinde mutabık kalındığından yeni bir iş'ara kadar ona göre hareket edilmesini rica ederim.

1) Alman menşeli haberler eskisi gibi alınacak, ancak bunlar hususi bir bülten halinde Riyaseti Cumhur Umumi Kâtipliğine, Yüksek Başvekâlete, Hariciye Vekâletine, Genel Kurmay Başkanlığına ve Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne gönderilecektir.

2) Bu haberlerden resmî harp tebliğleri, Alman Devlet Reisinin, Hariciye Nazırının ve Hariciye Nezareti sözcüsünün resmi beyanatları Ajans tarafından neşredilebilecektir. Şu kadar ki bunlardan politikamıza uygun olmayan propaganda mahiyetini taşıdıkları hakkında Ajansça şüphe hasıl olanlar neşirden evvel Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünden sorulacaktır.

3) İkinci maddede sayılan neviden olan haberlerden başka haberlerin neşri lâzımgeldiği takdirde keyfiyet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından ayrıca Ajansa bildirilecektir.

4) İcabı yapılmak üzere Anadolu Ajansına ve berayı malûmat Yüksek Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine arz, Ajans Murakıplığına tebliğ edilmiştir.

Bu vesile ile saygılarımı teyit ederim.

Umum Müdür

(Selim Sarper)

Aslı gibidir.

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

030 | 10 | 185 | 561 | 19

2